

หลักสูตร บาลีไวยากรณ์

(สำนวน เฉลยข้อสอบสนามหลวง)

เหมาะสำหรับ

พระภิกษุสามเณรและนักเรียนบาลีทั่วไป

รวบรวม และเรียบเรียงโดย

พระมหาธรรมวาที ถาวรธมฺโม (ป.ธ.๕)

สมาคมมหาเปรียญและผู้เรียนสอบบาลี บาลีศึกษา เพื่อรักษาพุทธพจน์

หนังสือเรียน

หลักสูตร บาลีไวยากรณ์

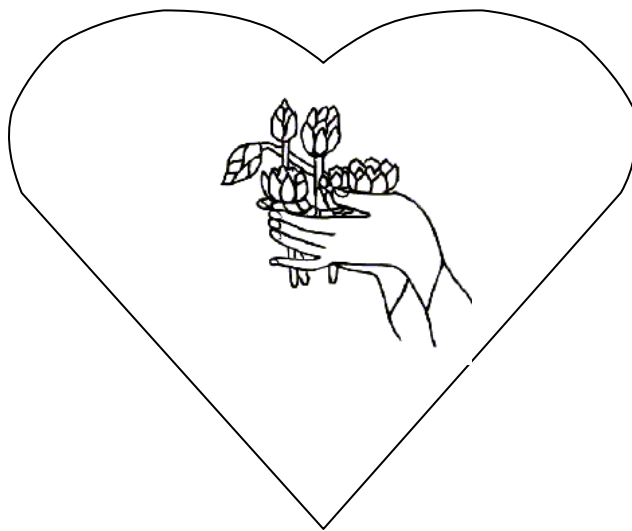
นักเรียนชั้น ประโยค ๑-๒-๓

(สำนวน เฉลยข้อสอบสนามหลวง)

ตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ถึง ปี พ.ศ. ๒๕๔๒

เหมาะสำหรับ

การสอบสนามหลวง

รวบรวม และเรียบเรียงโดย

พระมหาธรรมวาที ถาวรธมฺโม (ป.ธ. ๕)

สารบัญ	
เรื่อง	หน้า
บาลีไวยากรณ์	๑
อักขรวิธี ภาคที่ ๑	๒
สมัญญาภิธาน	๒
สระ	๒
พยัญชนะ	๓
สนธิ	๗
สระสนธิ	๗
พยัญชนะสนธิ	๑๐
นิคคหิตสนธิ	๑๒

เรื่อง	หน้า
วชิวิภาค ภาคที่ ๒	๑๔
นาม	๑๔
นามนาม	๑๔
สังขยาคุณนาม	๒๘
สัพพนาม	๓๓
อพยยศัพท์	๔๑
อุปสรรค	๔๑
นิบาต	๔๒
ปัจจัย	๔๕

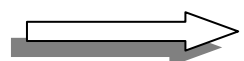

ข
 ถาหาก
 เรียน^{ขข}ใหญ่ ^ขคูให้^ขจำ ^ขทำให้จริง
 ครบ ๓ ^ขสิ่ง ^ขจะสมหวังดังประสงค์.

สารบัญ	
เรื่อง	หน้า
อาชยาต	๔๘
วิภัติ	๔๘
กาล	๕๐
บท, วจนะ, บุรุษ, ธาตุ	๕๒
วาก	๕๕
ปัจจัย	๕๖
กิตกั	๕๕
นามกิตกั	๕๕
กิริยากิตกั	๖๗

เรื่อง	หน้า
สมาส	๗๓
กัมมธารยสมาส	๗๓
ทิกุสมาส	๗๖
ตัมปปริสสมาส	๗๗
ทวันทวสมาส	๗๕
อัปยยิภาวสมาส	๘๐
พหุพพิหิสมาส	๘๒
ตัทธิต	๘๘
สามัญญตัทธิต	๘๘
ภาวตัทธิต	๑๐๖
อัปยตัทธิต	๑๐๘

ความหมายของเลขย่อ	๑๐๕
-------------------	-----

คำชี้แจง

เอกสารการเรียนการสอน คือ หนังสือใบลาไวยากรณ์ที่ท่านกำลังอ่านอยู่ในขณะนี้ ข้าพเจ้าได้รวบรวมและเรียบเรียงจำนวนจาก เฉลยข้อสอบสนามหลวง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๑ จนถึง ปี พ.ศ. ๒๕๔๒ อาศัยหนังสือใบลาไวยากรณ์ ของพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นพื้นฐาน และทั้งยังอาศัยหนังสือหลักสูตรย่อใบลาไวยากรณ์ของพระมหานิยม อุตตโม ใช้ประกอบอีกด้วย ทั้งนี้ทั้งนั้น ข้าพเจ้ายึดเอาจากหลักจำนวน ที่เฉลยข้อสอบ ปีที่ผ่านๆ มาเป็นกฎเกณฑ์ จะมีการเฉลยข้อสอบ ในบทเดียวกันซ้ำๆ กันอยู่หลายปี แต่จำนวนไม่เหมือนกัน ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงคัดเอาเฉพาะ จำนวนที่เหมือนกันเป็นส่วนใหญ่ เป็นกฎเกณฑ์ในการจัดเรียบเรียงเป็นเอกสารการเรียนการสอนนี้ สำหรับตำราเล่มนี้ จะเน้นหนักที่การท่องจำ เพราะจะมีผลที่ดีต่อการสอบ (โดยใช้เวลาไม่มาก) แต่จะไม่เน้นที่การอธิบาย เพราะมีผู้ที่ปรีชาทรงความรู้ทางด้านการสอนใบลาไวยากรณ์นี้ มีมากมายหลายท่าน ได้แต่งหนังสือการอธิบายไว้มีจำนวนมากมายหลายเล่มแล้ว ด้วยสาเหตุนี้ ข้าพเจ้า จึงไม่จำเป็นที่จะจัดทำขึ้นในเชิงอธิบาย แต่ข้าพเจ้าจะเน้นไปที่การสอบ เพราะข้อสอบส่วนใหญ่ เกือบร้อยเปอร์เซ็นต์ทีเดียว ที่ออกข้อสอบในเชิงความจำเท่านั้น ใครท่องจำได้ก็ถือว่าสอบได้ (ยกเว้นไว้แต่ ผู้ตอบอาจจะหลงจำนวนคำถาม) เพราะคำตอบข้อสอบ อยู่ในหนังสือเล่มนี้แล้ว ดังนั้นขอให้ท่านมั่นใจได้เลยว่า ตำราเล่มนี้จะไม่ทำให้ท่านผิดหวังในการสอบได้ ประโยค ๑-๒ หากเข้าใจเพิ่ม ประโยค ๓ ก็คงไม่มีปัญหา และอีกอย่าง ข้าพเจ้าได้ทำเครื่องหมายไว้หน้าข้อความ ด้วยการใช้เลขยกกำลัง เพื่อบ่งบอกว่า ตรงนี้เคยออกข้อสอบเมื่อ พ.ศ.ใด มาบ้างแล้ว เพื่อเหมาะแก่การค้นคว้าหาดู สำหรับผู้ที่มีความสงสัยยังไม่ไปปราศ.

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าหวังอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้คงมีประโยชน์ต่อท่านผู้ที่สนใจไม่มากนักน้อย ซึ่งหนังสือเล่มนี้ข้าพเจ้าใช้ความเพียรพยายามเป็นอย่างมากในการรวบรวม เพื่อต้องการให้เป็นประโยชน์ต่อท่านผู้ที่มีความสนใจ ถึงแม้จะเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า ข้าพเจ้าก็ยินดีเมื่อรู้ว่าหนังสือเล่มนี้มีประโยชน์ต่อท่าน ถ้าหากส่วนหนึ่งส่วนใดของเอกสารเล่มนี้ มีการผิดตกบกพร่องแม้ประการใด ข้าพเจ้าขอน้อมรับ คำติ-ชม จากบัณฑิตทุกเมื่อ ด้วยความยินดี เพื่อจะได้ปรับปรุงให้ดียิ่งๆ ขึ้นไปอีก.

พระมหาธรรมวาทะ ถาวรธมฺโม

๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๔.

อักษรย่อ

นาม

ตัวย่อ	ความหมาย	ตัวย่อ	ความหมาย
28	ออกข้อสอบเมื่อ ปี 2528 เป็นต้น	ป.	ปฐมาวิภัตติ
ป.	บุลึงค์	ท.	ทุตติยาวิภัตติ
อิ.	อิติลึงค์	ค.	คตติยาวิภัตติ
นป.	นปฐกลึงค์	จ.	จตุตถวิภัตติ
เอก.	เอกาจนะ	ปญ.	ปัญจมีวิภัตติ
พหุ.	พหุาจนะ	ฉ.	ฉกฺขวิภัตติ
ท.	ทั้งหลาย	ส.	สคฺคมีวิภัตติ

กริยาอาขยาต

ตัวย่อ	ความหมาย	ตัวย่อ	ความหมาย
ป.	ประณมบุรุษ	อุ.	อุทาหรณ์
ม.	มัธมบุรุษ	เอก.	เอกาจนะ
อ.	อุตตมบุรุษ	พหุ.	พหุาจนะ
ท.	ทั้งหลาย		

กิตก์

ตัวย่อ	ความหมาย	ตัวย่อ	ความหมาย
วิ.	วิเคราะห์	ท.	ทั้งหลาย

สมาส - ตัทธิ

ตัวย่อ	ความหมาย	ตัวย่อ	ความหมาย
วิ.	วิเคราะห์	พหุพ.	พหุพพิหิสมาส
ท.	ทั้งหลาย	ทวนทว.	ทวันทวสมาส
กัม.	กัมมธารยสมาส	ตุล.	ตุลยาชกรณพหุพพิหิสมาส
อว.	อวธารณสมาส	ภิน.	ภินนาธิกรณพหุพพิหิสมาส

บาลีไวยากรณ์

³⁸บาลีไวยากรณ์นี้แบ่งเป็น ๔ ภาคก่อน คือ :-

อักษรวิธี ๑

วจีวิภาค ๑

วากยสัมพันธ์ ๑

ฉันทลักษณะ ๑.

⁴¹๑. อักษรวิธี ว่าด้วยอักษร จัดเป็น ๒ คือ :-

๑. สมัญญาภิธาน แสดงชื่ออักษร ที่เป็นสระและพยัญชนะพร้อมทั้งฐานกรณ์

๒. สนิธิ การต่ออักษรที่อยู่ในคำอื่น ให้เนื่องเป็นอันเดียวกัน.

²⁴๒. วจีวิภาค แบ่งคำพูดออกเป็น ๖ ส่วน คือ :-

นาม ๑

อภัยยศัพท์ ๑

สมาส ๑

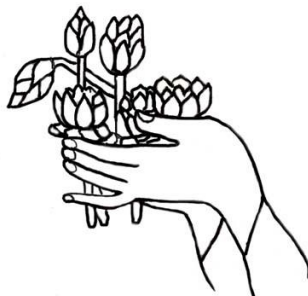
ตัทธิต ๑

อาขยาต ๑

กิตก์ ๑.

๓. วากยสัมพันธ์ ว่าด้วยการก และประพันธ์ผูกคำพูดที่แบ่งไว้ในวจีวิภาค ให้เข้าเป็นประโยคเดียวกัน.

๔. ฉันทลักษณะ แสดงวิธีแต่งฉันท.

อักขรวิธี ภาคที่ ๑

สมัญญาภิธาน

²⁵ เนื้อความของถ้อยคำทั้งปวง ต้องหมายรู้กันด้วยอักขระ เมื่ออักขระวิบัติแล้ว ก็เข้าใจเนื้อความได้โดยยาก เพราะฉะนั้น ความเป็นผู้ฉลาดในอักขระจึงมีอุปการะมาก.

³⁵ คำว่า “ อักขระๆ ” นั้น ว่าตามนักปราชญ์ท่านประสงค์ ก็เป็น ๒ อย่าง คือ :-

เป็นเสียง อย่าง ๑

เป็นหนังสือ อย่าง ๑.

มีเนื้อความเป็นอันเดียวกัน เพราะฉะนั้น เสียงก็ดี ตัวหนังสือก็ดี ชื่อว่า อักขระๆ แปลว่า ไม่รู้จักสิ้น อย่าง ๑ ไม่เป็นของแข็ง อย่าง ๑.

³⁰ อักขระที่ใช้ในภาษาบาลีนั้น มี ๔๑ ตัว คือ :-

สระมี ๘ ตัว คือ อ อา อิ อี อุ ฤ เอ โอ ๘ ตัวนี้ ชื่อว่า สระ.

พยัญชนะมี ๓๓ ตัว คือ :-

ก	ข	ค	ฌ	ง
จ	ฉ	ช	ณ	ณ
ฎ	ฐ	ฑ	ฒ	ณ
ต	ถ	ท	ธ	น
ป	ผ	พ	ภ	ม

ย ร ล ว ส ห พ อ ๓๓ ตัวนี้ ชื่อว่า พยัญชนะ.

สระ

³⁰ ในอักขระ ๔๑ ตัวนั้น อักขระเบื้องต้น ๘ ตัว ตั้งแต่ อ จนถึง โอ ชื่อว่า สระ ออกเสียงได้ตามลำพังตนเอง และทำพยัญชนะให้ออกเสียงได้ สระ ๘ ตัวนั้น ชื่อนิสสัย บรรดาพยัญชนะ ต้องอาศัยสระ จึงจะออกเสียงได้.

ในสระ ๘ ตัวนั้น สระมีมาตราเบา มี ๓ ตัวคือ อ อิ อุ ชื่อว่า รัสสระ มีเสียงสั้น เหมือนคำว่า อติ กรุ.

สระอีก ๕ ตัวอื่นจากรัสสระ ๓ ตัว คือ อา อี ฤ เอ โอ ชื่อว่า ทิมะ มีเสียงยาว เหมือนคำว่า ภาติ วฐ เสาโย เป็นต้น.

แต่ เอ โอ ที่มีพยัญชนะตั้งโยค คือซ้อนกันอยู่เบื้องหลัง ท่านกล่าวว่าเป็นรัสสะ เหมือนคำว่า เสยโย โสตติ เป็นต้น.

สระที่เป็นทิมะล้วน และสระที่เป็นรัสสะมีพยัญชนะตั้งโยคและนิคคหิตอยู่เบื้องหลัง ชื่อว่า ครุ มีเสียงหนัก เหมือนคำว่า ภูปาโล เอสี มนุสฺสสินฺโท โกเสยฺย เป็นต้น.

สระที่เป็นรัสสะล้วน ไม่มีพยัญชนะตั้งโยค และนิคคหิตอยู่เบื้องหลัง ชื่อว่า ลหุ มีเสียงเบา เหมือนคำว่า ปติ มุนิ เป็นต้น.

³⁶ สระในภาษาบาลี จัดเป็นคู่ ได้ ๓ คู่คือ :-

อ อา เรียกว่า อวณฺโณ

อิ อี เรียกว่า อิวณฺโณ

อุ อุ เรียกว่า อูวณฺโณ.

เอ โอ ๒ ตัวนี้ เป็นสังยุคตสระ เพราะประกอบเสียงสระ ๒ ตัว เป็นเสียงเดียวกัน อ กับ อิ ผสมกันเป็น เอ, อ กับ อุ ผสมกันเป็น โอ.

พยัญชนะ

²⁹ อักษรที่เหลือจากสระนั้น ๓๓ ตัว มี ก เป็นต้น มีนิคคหิตเป็นที่สุด ชื่อว่า พยัญชนะ คำว่า “พยัญชนะ” แปลว่า “ทำเนื่อความให้ปรากฏ”

อักษรเหล่านี้เป็นนิสิต ต้องอาศัยสระ จึงจะออกเสียงได้.

²⁶ พยัญชนะมี ๓๓ ตัว จัดเป็น ๒ พวก คือ วรรค ๑ อวรรค ๑.

พยัญชนะวรรคมี ๒๕ ตัว คือ :-

⁴⁰ ก	ข	ค	ฌ	ง	๕ ตัวนี้ เรียกว่า ก วรรค.
จ	ฉ	ช	ณ	ณ	๕ ตัวนี้ เรียกว่า จ วรรค.
ฎ	ฐ	ฏ	ฒ	ณ	๕ ตัวนี้ เรียกว่า ฎ วรรค.
ต	ถ	ท	ธ	น	๕ ตัวนี้ เรียกว่า ต วรรค.
ป	ผ	พ	ภ	ม	๕ ตัวนี้ เรียกว่า ป วรรค.

พยัญชนะ ๒๕ ตัวนี้ เป็นพวก ๆ กันตามฐานกรณ์ที่เกิด.

พยัญชนะอวรรค มี ๘ ตัว คือ ย ร ล ว ส ห พ อ เรียกว่า อวรรค เพราะไม่เป็นพวก เป็นหมู่กัน ตามฐานกรณ์ที่เกิด.

พยัญชนะคือ อ เรียกว่า นิคคหิต ตามสาสนโวหาร เรียกว่า อนุสาร ตามคำกิริยศัพท์สา
สตร์ มีเนื้อความเป็นอันเดียวกัน.

¹⁶นิคคหิต แปลว่า กดสระ หรือกรณี คืออวัยวะที่ทำความเสียด เวลาเมื่อจะว่าไม่ต้องอ้า
ปากเกินปรกติ เหมือนเวลาที่พระ.

อนุสาร แปลว่า ไปตามสระ นิคคหิตหรืออนุสารนี้ ไม่อาศัยสระอื่นออกเสียง ใช้
เฉพาะตามหลังสระคือ อ อิ อุ เท่านั้น เหมือนคำว่า อหิ เสตุ อกาสิ เป็นต้น.

ฐานของอักขระ

ฐานคือที่ตั้งที่เกิดของอักขระมี ๖ คือ :-

กณฺโฆ คอ ๑

ตาลุ เพดาน ๑

มฺหุทธา ศีรษะ กี่ว่า ปุ่มเหงือก กี่ว่า ๑

ทนฺโต ฟัน ๑

โฏญฺโฆ ริมฝีปาก ๑

นาสิกกา จมูก ๑.

อักขระบางเหล่าเกิดในฐานเดียว บางเหล่าเกิดใน ๒ ฐาน.

อ อา, ก ข ค ฌ ง, ห, ฬ ตัวนี้ เกิดที่คอ เรียกว่า กณฺฐชา.

อิ อี, จ ฉ ช ฌ ฎ, ย, ฬ ตัวนี้ เกิดที่เพดาน เรียกว่า ตาลุชา.

อุ อุ, ฌ ฌ ฌ, ร, ฬ, ๗ ตัวนี้ เกิดที่ศีรษะ กี่ว่า ที่ปุ่มเหงือก กี่ว่า เรียกว่า มฺหุทธา.

ต ถ ท ฐ น, ฒ, ๗ ตัวนี้ เกิดที่ฟัน เรียกว่า ทนฺตชา.

อ อุ, ป ผ พ ภ ม, ๗ ตัวนี้ เกิดที่ริมฝีปาก เรียกว่า โฏญฺชา.

นิคคหิต เกิดในจมูก เรียกว่า นาสิกกฺฐานชา.

อักขระเหล่านี้ ยกเสียแต่ พยัญชนะที่สุคตวรรค ๕ ตัว คือ ง ฌ ฌ น ม เกิดในฐาน
เดียว.

²³เอ เกิดใน ๒ ฐาน คือ คอและริมฝีปาก เรียกว่า กณฺฐตาลุ.

²⁵โ ओ เกิดใน ๒ ฐาน คือ คอและริมฝีปาก เรียกว่า กณฺโฏญฺ.

พยัญชนะที่สุคตวรรค ๕ ตัว เกิดใน ๒ ฐาน คือ ตามฐานของตนๆ และจมูกเรียกว่า
สทฺกฺฐานนาสิกกฺฐานชา.

ว เกิดใน ๒ ฐาน คือ **พินและริมฝีปาก** เรียกว่า **ทนฺโตฏฺฐโซ**.

ห ถ้าประกอบด้วยพยัญชนะ ๘ ตัว คือ **ญ ฌ น ม ย ร ว พ** เกิดแต่อก.

²⁴ **กรณ์** คือ ที่ทำอักษรมี ๔ คือ :-

จิวิหามขุณฺ	ท่ามกลางลิ้น ๑
จิวิโหปคุณฺ	ถัดปลายลิ้นเข้ามา ๑
จิวิหคณฺ	ปลายลิ้น ๑
สทฺถฺจณฺ	ฐานของตน ๑.

ท่ามกลางลิ้น เป็นกรณ์ของอักษระที่เป็นतालुश्च,²⁹ถัดปลายลิ้นเข้ามา เป็นกรณ์ของอักษระที่เป็นมูत्रश्च, ปลายลิ้น เป็นกรณ์ของอักษระที่เป็นทันตश्च, ฐานของตนเป็นของอักษระที่เหลือจากนี้.

เสียงอักษระ

สระสั้นมาตราเดียว, สระยาว ๒ มาตรา, สระที่มีพยัญชนะสังโยคอยู่เบื้องหลัง ๑ มาตรา, พยัญชนะทั้งปวงกึ่งมาตรา.

สระ ๘ ตัวนั้น ย่อลงเป็น ๒ มีเสียงสั้นอย่างหนึ่ง มีเสียงยาวอย่างหนึ่ง.

พยัญชนะแบ่งเป็น ๒ ตามที่มีเสียงก้องและไม่ก้อง พยัญชนะที่มีเสียงก้อง เรียกว่า **โฆ** สะ ที่มีเสียงไม่ก้อง เรียกว่า **อโฆ** สะ.

²⁵ พยัญชนะ ที่ ๑ ที่ ๒ ในวรรคทั้ง ๕ คือ ก ข, จ ฉ, ฎ ฏ, ต ถ, ป ผ, และ ส ๑๑ ตัวนี้ เป็น **อโฆ** สะ

³³ พยัญชนะ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ ในวรรคทั้ง ๕ คือ ค ฌ ง, ช ฌ ญ, ฑ ฒ ณ, ท ฐ น, พ ภ ม, และ ย ร ล ว ห พ, ๒๑ ตัวนี้ เป็น **โฆ** สะ.

นิคคหิต นักปราชญ์ผู้รู้ศัพทศาสตร์ ประสงค์เป็น **โฆ** สะ ส่วนนักปราชญ์ฝ่ายศาสนา ประสงค์เป็น **โฆ** ตา **โฆ** สวิมุตติ พ้นจากโฆสะ และอโฆสะ.

พยัญชนะวรรคที่เป็น **โฆ** สะ และ **อโฆ** สะ ก็แบ่งเป็น ๒ ตามเสียงหย่อนและหนัก³⁰ พยัญชนะที่ถูกฐานของตนหย่อนๆ ชื่อว่า **ลิลิต** พยัญชนะที่ถูกฐานของตนหนัก บันลือเสียงดัง ชื่อว่า **ธนิ** ต

พยัญชนะที่ ๑ ที่ ๓ ในวรรคทั้ง ๕ เป็น **ลิลิต** ²⁹พยัญชนะที่ ๒ ที่ ๔ ในวรรคทั้ง ๕ เป็น **ธนิต** ในคัมภีร์กัจจายนเภทแสดงไว้ว่า พยัญชนะที่สุตวรรค ๕ ตัว ก็เป็น **ลิลิต** ในคัมภีร์ทั้งหลายอื่นท่านมิได้กล่าว.

พยัญชนะสังโยค

²⁶ ลักษณะที่จะประกอบพยัญชนะซ้อนกันได้ เฉพาะพยัญชนะวรรคมีหลัก ดังนี้ :-

๑.³⁷ พยัญชนะ ที่ ๑ ซ้อนหน้าพยัญชนะที่ ๑ และที่ ๒ ในวรรคของตนได้.

๒. พยัญชนะ ที่ ๓ ซ้อนหน้าพยัญชนะที่ ๓ และที่ ๔ ในวรรคของตนได้.

๓. พยัญชนะ ที่ ๕ สุดท้ายวรรค ซ้อนหน้าพยัญชนะในวรรคของตนได้ทั้ง ๕ ตัว ยกเสียแต่ตัว ง ซึ่งเป็นตัวสะกดอย่างเดียว มิได้มีสำเนียงในภาษาบาลี ซ้อนหน้าตัวเองไม่ได้.

³³ พยัญชนะ ๔ ตัว คือ ย ร ล ว ถ้าอยู่หลังพยัญชนะตัวอื่น ออกเสียงผสมกับพยัญชนะตัวหน้า

ตัว ส มีสำเนียงเป็น **อุสมะ** ไม่ออกเสียงเต็มที, ตัว ห นั้น ถ้าอยู่หน้าพยัญชนะอื่นก็ทำให้สระที่อยู่ข้างหน้าตน ออกเสียงมีลมมากขึ้น เหมือนคำว่า **พฺรหฺม**

²⁰ ส่วนพยัญชนะ คือ ย ร ล ว ส ห พ ๗ ตัวนี้เป็น **อฑฒสระ** มีเสียงกึ่งสระ คือกึ่งมาตรา เพราะพยัญชนะเหล่านี้ บางตัวก็รวมลงในสระเดียวกันด้วยพยัญชนะอื่น ออกเสียงพร้อมกันได้ บางตัวแม้เป็นตัวสะกด ก็คงออกเสียงน้อยหนึ่ง พอให้รู้ว่าตัวนี้สะกด.

ลำดับอักษร

³⁴ อักษร ๔๑ ตัว แตกต่างกันโดยฐานที่เกิดเป็นต้น ก็เป็น ๒ อย่าง คือ **เป็นนิสสัยอย่าง ๑** เป็นนิสสัยอย่าง ๑ สระที่เป็นที่อาศัยของพยัญชนะ ชื่อว่า **นิสสัย** พยัญชนะอันอาศัยสระ ชื่อว่า **นิสิต**.

เมื่อจะเรียงอักษร จะต้องเรียงสระที่เกิดในฐานเดียวกันก่อน ท่านเรียงไปตามลำดับฐานที่เกิด ตั้งแต่คอ ถัดมาก็ถึงเพดาน ต่อมาจึงถึงริมฝีปาก.

ในสระที่เกิดในฐานเดียว เรียงลหุก่อน ครุภายหลัง ในสระที่เกิดใน ๒ ฐาน เรียงตัวเอ ไว้ก่อน ตัว โอ ไว้ภายหลัง เพราะ เอ เกิดในฐานทั้ง ๒ ที่ตั้งอยู่ก่อน คือ คอและเพดาน ตัว ³⁰โอ เกิดใน ๒ ฐาน ที่ตั้งอยู่ภายหลัง คือ คอและริมฝีปาก.

ส่วนพยัญชนะ ท่านเรียงพยัญชนะวรรคไว้ก่อน พยัญชนะที่มีไช้วรรคไว้หลัง เพราะพยัญชนะวรรคมากกว่าพยัญชนะที่มีไช้วรรค.

ถึงแม้พยัญชนะในวรรค จะต้องเรียงพยัญชนะที่มีเสียงเบาก่อน เรียงพยัญชนะที่มีเสียงหนักไว้ภายหลัง.

พยัญชนะที่มีใช้วรรค โฆสะมากกว่าอโฆสะ ๆ มีตัวเดียวเท่านั้น ท่านจึงเรียงโฆสะไปตามลำดับฐานที่เกิดเสียงก่อน ต่อเนื่องจึงอโฆสะ.

นิคคหิตท่านเรียงเอาไว้ในที่สุดของพยัญชนะทั้งปวงทีเดียว เพราะไม่มีเสียง ไม่มีพวัก และพ้นจากโฆสะอโฆสะ.

จบสมัญญานุกรณ.

สนธิ

²² ในภาษาบาลี มีวิธีต่อศัพท์และอักขระ ให้เนื่องกันด้วยอักขระ เพื่อจะย่นอักขระให้น้อยลง เป็นการอุปการะในการแต่งฉันทและทำให้คำพูดสละสลวย เรียกว่า **สนธิ**.

¹⁷ การต่ออักขระด้วยอักขระนั้น จัดเป็น ๒ อย่าง คือ ต่อศัพท์ที่มีวิภัติ ให้เนื่องด้วยศัพท์ที่มีวิภัติ เหมือน จตุตาโร + อิม ต่อเข้าเป็น จตุตาโรเม เป็นต้นอย่าง ๑ ต่อบทสมาสย่ออักขระให้น้อยลง เหมือน กต + อุปกาโร ต่อเข้าเป็น กโตปกาโร เป็นต้นอย่าง ๑.

²⁷ การต่ออักขระด้วยอักขระ ซึ่งเรียกว่า **สนธิ** มี ๓ คือ :-

สระสนธิ ต่อสระ ๑

พยัญชนะสนธิ ต่อพยัญชนะ ๑

นิคคหิตสนธิ ต่อนิคคหิต ๑.

²⁸ **สนธิกิริโยปกรณ** คือ วิธีเป็นอุปการะแก่การทำสนธิ มี ๘ อย่าง คือ :-

โลโป ลบ ๑

อาเทโส แปลง ๑

อาคโม ลงตัวอักษรตัวใหม่ ๑

วิกาโร ทำให้ผิดจากของเดิม ๑

ปกติ ปรกติ ๑

ทีโหม ทำให้ยาว ๑

รสุล ทำให้สั้น ๑

สญฺโฬโก ซ้อนตัวอักษร ๑.

สระสนธิ

²³ ในสระสนธิ ได้สนธิกิริโยปกรณเบื้องต้นครบทั้ง ๘ ขาดแต่สญฺโฬโก อย่างเดียว คือ :-

โลโป ลบ ๑

อาเทโส แปลง ๑

อาคโม ลงตัวอักษรตัวใหม่ ๑

วิกาโร ทำให้ผิดจากของเดิม ๑

ปกติ ปรกติ ๑

ทีโหม ทำให้ยาว ๑

รศธํ ทำให้อัน ๑.

๑. โลโป ที่ต้นันัน มี ๒ อย่าง คือ ลบสระหน้า ๑ ลบสระหลัง ๑.

สระที่สดุของศัพทหน้า เรียกว่า สระหน้า หรือ สระเบื่องต้น

สระหน้าของศัพทหลัง เรียกว่า สระหลัง หรือ สระเบื่องปลาย

เมื่อสระทั้ง ๒ ไม่มีพยัญชนะอื่นคั่นในระหว่าง ลบได้ตัวหนึ่ง ถ้าพยัญชนะคั่นลบไม่ได้.

ลบสระหน้ามีลักษณะ ๔ อย่าง คือ

๑. ถ้าสระหน้าเป็นรัสสระ สระหลังมีพยัญชนะสังโยคอยู่เบื่องหลังก็ดี เป็นที่ณะก็ดี ให้ลบสระหน้าอย่างเดียว เช่น :-

$$^{23} \text{ยสฺส} + \text{อินฺทฺริยานิ} = \text{ยสฺสินฺทฺริยานิ}$$

$$^{42} \text{โนหิ} + \text{เอตํ} = \text{โนเหตํ}$$

$$\text{สเมตฺ} + \text{อายสฺมา} = \text{สเมตฺตายสฺมา}.$$

๒. ถ้าสระทั้ง ๒ มีรูปเสมอกัน ให้ลบสระหน้า ที่ณะสระหลัง เช่น :-

$$\text{ตตฺร} + \text{อยํ} = \text{ตตฺรํ} \text{ เป็นต้น.}$$

¹² ๓. ถ้าสระทั้ง ๒ เป็นรัสสระ มีรูปไม่เสมอกัน ให้ลบสระหน้า ไม่ต้องที่ณะสระหลัง เช่น :-

$$\text{จตฺุหิ} + \text{อปาเยหิ} = \text{จตฺุหปาเยหิ} \text{ เป็นต้น.}$$

๔. ถ้าสระหน้าเป็นที่ณะ สระหลังเป็นรัสสระ ให้ลบสระหน้า ที่ณะสระหลัง เช่น :-

$$\text{สฏฺฐา} + \text{อิธ} = \text{สฏฺฐิธ} \text{ เป็นต้น.}$$

ลบสระหลัง มีลักษณะ ๒ อย่าง คือ :-

๑. ถ้าสระทั้ง ๒ มีรูปไม่เสมอกัน ให้ลบสระหลังก็ได้ เช่น :-

$$\text{จตฺุตาโร} + \text{อิเม} = \text{จตฺุตาโรเม}$$

$$\text{กินฺุ} + \text{อิมํ} = \text{กินฺุมา} \text{ เป็นต้น}$$

³⁰ ๒. ถ้านิคคหิตอยู่หน้า ให้ลบสระหลังก็ได้ เช่น :-

$$\text{อภินฺุทฺุ} + \text{อิติ} = \text{อภินฺุทฺุติ} \text{ เป็นต้น.}$$

²⁶ ๒. อาเทโส มี ๒ อย่าง คือ แปลงสระเบื่องหน้า ๑ แปลงสระเบื่องปลาย ๑.

¹⁵ ๑. แปลงสระเบื่องหน้า ถ้า อิ หรือ เอ, อุ หรือ โอ อยู่หน้า มีสระอยู่หลังให้แปลง อิ หรือ เอ เป็น ย, อุ หรือ โอ เป็น ว, ถ้าพยัญชนะซ้อนกัน ๓ ตัว ให้ลบพยัญชนะที่มีรูปเสมอกันเสีย ตัวหนึ่ง เช่น :-

ปฏิสนฺธารวุตฺติ + อสฺส = ปฏิสนฺธารวุตฺยสฺส

อกฺกิ + อาคาริ = อคฺยาการิ

เต + อสฺส = ตฺยสฺส

เม + อยิ = มฺยายิ

เต + อหิ = ตฺยาหิ

อดฺโข + อสฺส = อดฺขวุตฺส

พฺหุ + อาพาโธ = พฺหฺวาพาโธ

จกฺขุ + อาปาถิ = จกฺขฺวาปาถิ.

๒. แปลงสระเบื้องหลัง ถ้ามีสระอยู่หน้า เอว ศัพท์ อยู่หลังให้แปลง เอ แห่ง เอว ศัพท์ เป็น ริ แล้วรัสสระหน้าให้สั้น เช่น :-

ยถา + เอว = ยถริว

ตถา + เอว = ตถริว.

๓. อากโม มี ๒ อย่าง คือ ลง อ อากม อย่าง ๑ ลง โอ อากม อย่าง ๑.

๑. ลง อ อากม ^{๒๙}ถ้าสระ โอ อยู่หน้า พยัญชนะอยู่หลัง ลบ โอ แล้วลง อ อากมได้บ้าง เช่น:-

โส + สิลฺวา = สสิลฺวา

โส + ปญฺญฺวา = สปญฺญฺวา

เอโส + ฐมฺโม = เอสฐมฺโม.

๒. ลง โอ อากม ถ้าพยัญชนะอยู่หลังลง โอ อากมได้บ้าง เช่น :-

ปร + สหสฺสํ = ปโรสหสฺสํ

สฺรท + สทํ = สฺรทอสฺทํ.

^{๒๒}๔. วิกาโร มี ๒ อย่าง คือ วิการในเบื้องต้น ๑ วิการในเบื้องปลาย ๑.

๑. วิการในเบื้องต้น เมื่อลบสระหลังแล้ว ให้วิการสระหน้า คือ เอา อิ เป็น เอ เอา อุ เป็น โอ เช่น :-

มฺนิ + อาลโย = มฺเนลโย

สุ + อตฺถิ = สอฺตฺถิ.

๒. วิจารณ์ในเบื้องปลาย มีวิธีเหมือนวิจารณ์ในเบื้องต้น แปลกแต่ลบสระหน้า วิจารณ์สระหลังเท่านั้น เช่น :-

มาลุต + อิริต = มาลุติริต

พนรุส + อิว = พนรุสเสว

น + อุเปติ = โนเปติ

อุทก + อุมิขาท = อุทโกมิขาท.

๕. ปกติ ไม่มีวิเศษอันใด คงรูปไว้เป็นปกติอย่างเดิม เช่น :-

โก + อิม = โกอิม.

¹⁸ ๖. ทิโม มี ๒ อย่าง คือ ทิฆะสระหน้า อย่าง ๑ ทิฆะสระหลัง อย่าง ๑.

๑. ทิฆะสระหน้า สระหน้าและสระหลังมีรูปไม่เสมอกัน ลบสระหลังทิฆะสระหน้า หรือพยัญชนะอยู่หลัง ทิฆะสระหน้าได้บ้าง เช่น :-

กีส + อิธ = กีสฺ

สาธ + อิติ = สาธติ

มุณี + จเร = มุณีจเร.

๒. ทิฆะสระหลัง มีวิธีเหมือนทิฆะสระหน้า แปลกแต่ลบสระหน้า ทิฆะสระหลัง 31 ถ้าสระหน้าเป็นทิฆะ สระหลังเป็นรัสสะ ลบสระหน้าแล้ว ต้องทิฆะสระหลัง เช่น :-

สทฺธา + อิธ = สทฺธีธ

จ + อุภย = จุภย.

๓. รสฺ ถ้าพยัญชนะก็ดี เอ แห้ง เอว ศัพท์ก็อยู่หลัง รัสสะสระหน้า เช่น :-

โภาวที + นาม = โภาวทินาม

ยถา + เอว = ยถริว.

พยัญชนะสนธิ

³¹ ในพยัญชนะสนธิ ได้สนธิกริโยปกรณ์ ๕ คือ :-

โลโป ลบ ๑

อาเทโส แปลง ๑

อาคโม ลงตัวอักษรใหม่ ๑

ปกติ ปกติ ๑

สฤโณโค ชื่อนพัญชนะ ๑.

๑. โลโป ที่ต้นนั้น เมื่อลบสระหลังที่มีนิคหิตอยู่หน้าแล้ว ถ้าพยัญชนะซ้อนเรียงกัน ๒ ตัว ให้ลบเสียตัวหนึ่ง เช่น :-

ເວົ້າ + ອສຸສ = ເວົ້າສຸ

ປຸປຸຜໍ + ອສຸຣາ = ປຸປຸຜໍສາ.

๒. อาเทโส ถ้าสระอยู่หลัง แปลง **ติ** เป็น **ตย** แปลง **ตย** ให้เป็น **จ** เช่น :-

$$^{41} \textcircled{\text{ទី}} + \textcircled{\text{សេ}} = \textcircled{\text{ទីសេ}}$$

ปกติ + อุตุนิรทว = ปจอุตุนิรทว เป็นต้น

แปลง ฐ เป็น ท เช่น :- เอก + อิฐ + อหิ = เอกมิทาหิ

แปลง ฐ เป็น ห เช่น :- ฐาฐ + ทสฺสนํ = ฐาหุทสฺสนํ

แปลง ท เป็น ต เช่น :- สุกโท = สุกโต

แปลง ต เป็น ฏ เช่น :- ทุกุทตํ = ทุกุทฏํ

แปลง ต เป็น ธ เช่น :- คนตุตพฺโพ = คนตุตพฺโพ

แปลง ต เป็น ตุร เช่น :- $อดุตโฆ = อดุรโฆ$

แปลง ค เป็น ก เช่น :- กุตุปโค = กุตุปโก

แปลง ร เป็น ล เช่น :- มหาสาร = มหาศาล

แปลง ย เป็น ข เช่น :- กุโย = กุโช

แปลง ว เป็น พ เช่น :- กุวโตะ = กุพพโตะ

แปลง ย เป็น ก เช่น :- สย = สก

แปลง ข เป็น ย เช่น :- นิข์ = นิย

แปลง ต เป็น ก เช่น :- นิยโต = นิยโก

แปลง ต เป็น จ เช่น :- ภโต = ภจโจ

แปลง ป เป็น ผ เช่น :- นิปฺปตฺติ = นิปฺพตฺติ

แปลง อภि เป็น อพภ เช่น :- อภิ + อุกฤษติ = อพภุกฤษติ

แปลง อธิ เป็น อชฺม เช่น :- อธิ + โอภาโส = อชฺโณภาโส

อธิ + อคมา = อชฺฐคมา

แปลง อว เป็น โอ เช่น :- อว + นทฺฐา = โอนทฺฐา

๓. อากโม³⁰ มี ๘ ตัว คือ ย ว ม ท น ต ร พ ถ้าสระอยู่หลัง ลง อากมได้ เช่น :-

	³⁵ ย	อากม	ยถา	+	อิท	=	ยถายิท
ว	อากม	อุ		+	ทิกฺขติ	=	วฺทิกฺขติ
ม	อากม	ครุ		+	เอสุสติ	=	ครุเมสุสติ
ท	อากม	อตฺต		+	อตฺโถ	=	อตฺตทตฺโถ
น	อากม	อิโต		+	อายติ	=	อิโตนายติ
ต	อากม	ตสุมา		+	อิห	=	ตสุมาติห
ร	อากม	สพฺภิ		+	เวย	=	สพฺภิเว
พ	อากม	ณ		+	อายตนํ	=	ณพายตนํ

ในสัททณฺธิติ กล่าวว่า ลง ห อากมก็ได้ เช่น :-

$$\text{สุ} + \text{อุชฺ} = \text{สุหฺช}$$

$$\text{สุ} + \text{อุญฺจติ} = \text{สุญฺจติ}$$

๔. ปกติ ไม่มีวิเศษอันใด คงรูปไว้เป็นปกติอย่างเดิม เช่น :-

สาธุ + ก็คงรูปเป็น สาธุ อย่างเดิม.

๕. สลฺยโลโค มี ๒ อย่าง คือ ซ้อนพยัญชนะที่มีรูปเหมือนกันอย่าง ๑ ซ้อนพยัญชนะที่มีรูปไม่เหมือนกันอย่าง ๑.

๑. ซ้อนพยัญชนะที่มีรูปเหมือนกัน เช่น :-

อิธ + ปโมทติ = อิธปฺปโมทติ

จาตุ + ทลี = จาตุทฺลี

๒. ซ้อนพยัญชนะที่มีรูปไม่เหมือนกัน เอาอักษรที่ ๑ ซ้อนหน้าอักษรที่ ๒ เอาอักษรที่ ๓ ซ้อนหน้าอักษรที่ ๔ เช่น :-

จตุตาริ + จานานิ = จตุตาริฏฺจานานิ

เอโสจ + ฌานผโล = เอโสจชฺฌานผโล.

นิคคหิตสนธิ

⁴⁰ ในนิคคหิตสนธิ ได้สนธิกิริโยปกรณ ๔ อย่าง คือ :-

โลโป ลบ ๑

อาเทโส แปลง ๑

อาคโม ลงตัวอักษรใหม่ ๑

ปกติ ปกติ ๑.

๑. โลโป ที่ต้นนั้น⁴⁰ เมื่อมีสระ หรือพยัญชนะอยู่หลัง ลบนิคคหิตซึ่งอยู่หน้าบ้างก็ได้

เช่น:-

ตาส + อห = ตาสาห

วิทูน + อค = วิทูนค

อริยสจจัน + ทส = อริยสจจันทส

พทุธาน + สาน = พทุธานสาน.

๒. อาเทโส แปลงนิคคหิตมีลักษณะ ๔ อย่าง คือ :-

³⁰๑. เมื่อมีพยัญชนะอยู่หลัง นิคคหิตอยู่หน้า ให้แปลงนิคคหิตเป็นพยัญชนะสุดวรรคได้

ทั้ง ๕ ตัว ตามสมควรแก่พยัญชนะวรรค เช่น :-

เอว + โข = เอวโข

ธม + จเร = ธมมจเร

ส + จิตฺติ = สจฺจิตฺติ

ต + นิพพุต = ตนฺนิพพุต

จิร + ปวาสิ = จิรมฺปวาสิ.

³¹๒. ถ้านิคคหิตอยู่หน้า เอ และ ห อยู่หลัง ให้แปลงนิคคหิตเป็น ฌ เช่น :-

ปจฺจตุต + เอว = ปจฺจตุตตฺตฺตฺต

ต + เอว = ตตต

เอว + หิ = เอวตฺตฺต

ต + หิ = ตตต.

๓. ถ้านิคคหิตอยู่หน้า ย อยู่หลัง ให้แปลงนิคคหิตกับ ย เป็น ฌ ฌ เช่น :-

ส + โยโค = สจฺยโค.

ในสัททณฺธิติ กล่าวว่า ถ้า ล อยู่หลัง ให้แปลงนิคคหิตเป็น ล เช่น :-

ป + ลิงค = ปลฺลลิงค

ส + ลกฺขณา = สลฺลลกฺขณา เป็นต้น.

๔. ถ้านิคคหิตอยู่หน้า สระอยู่หลัง ให้แปลงนิคคหิตเป็น ม และ ท เช่น :-

ตํ + อหํ = ตมหํ

³⁷เอตํ + อโวจ = เอตทโวจ.

๓. อากโม เมื่อสระก็ดี พยัญชนะก็ดี อยู่หลัง ลงนิคคหิตได้บ้าง เช่น :-

จกฺขุ + อุทปาติ = จกฺขุอุทปาติ

อว + ลีโร = อวลีโร เป็นต้น.

๔. ปกติ ไม่มีวิเศษอันใด คงรูปไว้เป็นปกติอย่างเดิม เช่น :-

ธมฺมํ + จเร ก็คงรูปเป็น ธมฺมจเร อย่างเดิม.

*** จบสนธิ ***

วจีวิภาค ภาคที่ ๒

³⁵ นาม คือชื่อ

³¹ นามศัพท์ แบ่งเป็น ๓ คือ นามนาม ๑ คุณนาม ๑ สัพพนาม ๑.

²⁰ นามที่เป็นชื่อของคน สัตว์, ที่, สิ่งของ, เป็นนามนาม แบ่งออกเป็น ๒ คือ :-

สาธารณนาม ๑

อสาธารณนาม ๑.

นามที่ทั่วไปเป็น สาธารณนาม นามที่ไม่ทั่วไปเป็น อสาธารณนาม.

²⁷ คุณนาม คือนามที่แสดงลักษณะของนามนาม สำหรับหมายให้รู้ว่า นามนั้นดีหรือชั่ว เป็นต้น.

⁴⁰ คุณนามแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ ปกติ ๑ วิเสส ๑ อติวิเสส ๑.

²⁸ สัพพนาม เป็นชื่อสำหรับใช้แทนนามนาม ที่ออกชื่อมาแล้ว เพื่อจะไม่ให้ซ้ำๆ ซากๆ ซึ่งไม่เพราะเหตุ.

²⁷ นามทั้ง ๓ นั้น ต้องประกอบด้วย ลิงค์ วจนะ วิภัติ.

³⁵ ลิงค์ คือ เพศ

³⁷ นามศัพท์ ท่านแบ่งเป็นลิงค์ ๓ คือ :-

ปูลิงค์ เพศชาย ๑

อิตถิลิงค์ เพศหญิง ๑

นปฺสกลิงค์ มิใช่เพศชาย มิใช่เพศหญิง ๑.

²⁰ นามนามเป็นลิงค์เดียว ก็จะเป็นปูลิงค์ อิตถิลิงค์ หรือนปฺสกลิงค์ ก็อย่างเดียบบ้าง, นามนามเป็น ๒ ลิงค์ คือศัพท์อันเดียว มีรูปอย่างเดียบบ้างได้ทั้ง ๒ ลิงค์ หรือมูลศัพท์เป็นอันเดียว เปลี่ยนแต่สระที่สุดให้แปลกกัน พอเป็นเครื่องหมายให้ต่างลิงค์กันบ้าง.

⁴⁰ คุณนามและสัพพนามเป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์.

ลิงค์ จัดตามสมมุติของภาษาบ้าง ตามกำเนิดบ้าง ที่จัดตามสมมุตินั้น เหมือนหนึ่งกำหนดสตรีสมมุติให้เป็นปูลิงค์ และของที่ไม่มีวิญญานสมมุติให้เป็นปูลิงค์และอิตถิลิงค์เหมือนคำว่า ทาโร สมมุติให้เป็นปูลิงค์ ปเทโส ประเทศ สมมุติให้เป็นปูลิงค์ ภูมि แผ่นดิน สมมุติให้เป็นอิตถิลิงค์.

ที่จัดตามกำเนิดนั้น เหมือน บุริโส ชาย เป็นปูลิงค์ อิตฺถิ หญิง เป็นอิตถิลิงค์ เป็นต้น.

นามนามเป็นลิงค์เดียว

ป๋.	อิตุ.	นป๋.
อมโร ⁴¹ เทวดา	อจนรา ⁴¹ นางอัปสร	องค์ ⁴¹ องค์
อาทิจโจ พระอาทิตย์	อาภา รัศมี	อารมมณั์ อารมณั์
อินุโท พระอินทร์	อิทุธิ ฤทธิ	อินั หนี

นามนามศัพท์เดียว มีรูปอย่างเดียว เป็นได้ ๒ ลิงค์ เช่น :-

ป๋.	นป๋.	คำแปล
อกุขโร	อกุขรึ	อักษร
²⁰ อคาโร	อการึ	เรือน

นามนามมีมูลศัพท์เป็นอันเดียว เปลี่ยนแต่สระที่สุดเป็น ๒ ลิงค์ เช่น :-

ป๋.	อิตุ.	คำแปล
²⁰ อรหา หรือ อรหึ	อรหนุติ	พระอรหันต์
อาชีวก	อาชีวิกา	นักบวช
อุปาโสโก	อุปาสกา	อุปาสก,อุปาสิก

คุณนามเป็น ๓ ลิงค์

ป๋.	อิตุ.	นป๋.	คำแปล
กมฺมกาโร	กมฺมการินี	กมฺมการึ	ทำกาารงาน
คุณวา	คุณวติ	คุณวึ	มีคุณ
จณฺโท	จณฺทา	จณฺทึ	คู่ร้าย

³⁵วจนะ คือ คำพูด

²¹คำพูดในภาษาบาลีจัดเป็น ๒ วจนะ คือ :-

เอกวจนั ๑

พหุวจนั ๑.

เอกวจน์ คือคำพูดสำหรับออกชื่อของสิ่งเดียว พหูวจน์ คือคำพูดสำหรับออกชื่อของมากกว่าสิ่งเดียว คือตั้งแต่ ๒ สิ่งขึ้นไป.

วณะทั้ง ๒ นี้มีเครื่องหมายให้แปลกกันที่ท้ายศัพท์ เหมือนคำว่า ปุริโส ชายคนเดียว เป็นเอกวณะ ปุริสา ชายหลายคน เป็นพหูวณะ.

³⁵วิภัติ คือ การจำแนก หรือแจก

³⁸วิภัติ มี ๑๔ ตัว ³⁵แบ่งเป็น เอกวณะ ๗ พหูวณะ ๗ ดังนี้ :-

วิภัติ	เอกวณะ	พหูวณะ
ปจมา ที่ ๑	ลี	โย
ทุตียา ที่ ๒	อ	โย
ตติยา ที่ ๓	นา	หิ
จตุตถิ ที่ ๔	ส	น
ปณจมี ที่ ๕	สฺมา	หิ
ฉฏฐิ ที่ ๖	ส	น
สप्तมมี ที่ ๗	สฺมี	สุ

ปฐมวิภัติ ที่ต้นนั้นแบ่งเป็น ๒ คือ เป็นตัวประธานอย่าง ๑ เป็นคำสำหรับร้องเรียกอย่าง

๑.

อายตนิบาต คือคำเชื่อมต่อ

เอก.	พหู.
ป. อันว่า	อันว่า...ทั้งหลาย
ท. ซึ่ง สู ยัง ลิ่น กะ เฉพาะ ตลอด	ซึ่ง.....ทั้งหลาย ฯ
ต. ด้วย โดย อัน ตาม เพราะมี ด้วยทั้ง	ด้วย.....ทั้งหลาย ฯ
จ. แก เพื่อ ต่อ	แก.....ทั้งหลาย ฯ
ปณ. แต่ จาก กว่า เหตุ	แต่.....ทั้งหลาย ฯ
ฉ. แห่ง ของ เมื่อ	แห่ง.....ทั้งหลาย ฯ
ส. ใน ไกล ที่ ครั้นเมื่อ ในเพราะ เหนือ บน	ใน.....ทั้งหลาย ฯ
อ. แนะ ดูก่อน ข้างแต่	แนะ.....ทั้งหลาย ฯ

วิธีแจกนามนาม

สระที่สุดศัพท์ เรียกว่า **การันต์** การันต์แบ่งเป็น ๓ พวก ตามลิงค์ทั้ง ๓ คือ :-

⁴⁰ในปูลิงค์มีการันต์ ๕ คือ อ อิ อี อุ ฌ.

³¹ในอิตถีลิงค์มีการันต์ ๕ คือ อา อิ อี อุ ฌ.

³⁹ในนปฺสกลิงค์มีการันต์ ๕ คือ อ อิ อุ.

อ การันต์ ในปูลิงค์ แจกอย่าง **ปฺริส** (ปฺริส) ดังนี้ :-

เอกวจน์	พหูวจน์
ป. ปฺริโส	ปฺริสา
ท. ปฺริสํ	ปฺริเส
ต. ปฺริเสน	ปฺริเสหิ ปฺริเสภิ
จ. ปฺริสสฺส ปฺริสทาย ปฺริสตถํ	ปฺริสทานํ
ปญ. ปฺริสสฺมา ปฺริสสฺมาหา ปฺริสา	ปฺริเสหิ ปฺริเสภิ
ฉ. ปฺริสสฺส	ปฺริสทานํ
ส. ปฺริสสฺมี ปฺริสสฺหิ ปฺริเส	ปฺริเสสุ
อา. ปฺริส	ปฺริสา

อ การันต์ แจกเหมือน **ปฺริส** (ไม่ต้องท่อง)

อาจารย์	อาจารย์	ชน	ชน
กุมาร	เด็ก	ตุรค	ม้า
ขตุติย	กษัตริย์	เถน	ขโมย

อิ การันต์ ในปูลิงค์ แจกอย่าง มุนิ (ผู้รู้) ดังนี้ :-

เอกวจน์	พหูวจน์
ป. มุนิ	มุนโย มุนี
ท. มุนี	มุนโย มุนี
ต. มุนินา	มุนีหิ มุนีภิ
จ. มุนิสฺส มุนิโน	มุนินํ
ปญ. มุนิสฺมา มุนิมฺหา	มุนีหิ มุนีภิ
ฉ. มุนิสฺส มุนิโน	มุนินํ
ส. มุนิสฺมี มุนิมฺหิ	มุนิสฺสุ
อา. มุนิ	มุนโย มุนี

อิ การันต์ แจกเหมือน มุนิ (ไม่ต้องท่อง)

อคฺคิ	ไฟ	ปติ	เจ้า, ผัว
อริ	ข้าศึก	มณิ	แก้วมณี

อิ การันต์ ในปูลิงค์ แจกอย่าง เสฏฺฐิ (เศรษฐี) ดังนี้ :-

เอกวจน์	พหูวจน์
ป. เสฏฺฐิ	เสฏฺฐโน เสฏฺฐิ
ท. เสฏฺฐิ เสฏฺฐินํ	เสฏฺฐโน เสฏฺฐิ
ต. เสฏฺฐินา	เสฏฺฐิหิ เสฏฺฐิภิ
จ. เสฏฺฐิสฺส เสฏฺฐิโน	เสฏฺฐินํ
ปญ. เสฏฺฐิสฺมา เสฏฺฐิมฺหา	เสฏฺฐิหิ เสฏฺฐิภิ
ฉ. เสฏฺฐิสฺส เสฏฺฐิโน	เสฏฺฐินํ
ส. เสฏฺฐิสฺมี เสฏฺฐิมฺหิ	เสฏฺฐิสฺสุ
อา. เสฏฺฐิ	เสฏฺฐโน เสฏฺฐิ

อิ การันต์ แจกอย่าง เสฏฺฐิ (ไม่ต้องท่อง)

กริ	ช้าง	ภาณิ	คนช่างพูด
ตปฺลิตฺติ	คนมีตบะ	โกถิ	คนมีโกถะ

อุ การันต์ ในปูลิงค์ แจกอย่าง **ครู** (ครู) ดังนี้ :-

เอกวจนั	พหุวจนั
ป. ครู	ครูโว ครู
ท. ครู	ครูโว ครู
ต. ครุณา	ครุหิ ครุภิ
จ. ครุสฺส ครุโน	ครุณั
ปญ. ครุสฺมา ครุมาหา	ครุหิ ครุภิ
ฉ. ครุสฺส ครุโน	ครุณั
ส. ครุสฺมี ครุมาหิ	ครุสุ
อา. ครู	ครูเว ครูโว

อุ การันต์ แจกอย่าง **ครู** (ไม่ต้องท่อง)

เกตุ	ชง	ภิกขุ	ภิกษุ
ชนตุ	สัตว์เกิด	ริปู	ข้าศึก

อุ การันต์ ในปูลิงค์ แจกอย่าง **วิญญ** (ผู้รู้) ดังนี้ :-

เอกวจนั	พหุวจนั
ป. วิญญ	วิญญโน วิญญ
ท. วิญญ	วิญญโน วิญญ
ต. วิญญนา	วิญญหิ วิญญภิ
จ. วิญญสฺส วิญญโน	วิญญนั
ปญ. วิญญสฺมา วิญญมาหา	วิญญหิ วิญญภิ
ฉ. วิญญสฺส วิญญโน	วิญญนั
ส. วิญญสฺมี วิญญมาหิ	วิญญสุ
อา. วิญญ	วิญญโน วิญญ

อุ การันต์ แจกเหมือน **วิญญ** (ไม่ต้องท่อง)

อภิกขุ	พระผู้เป็นยี่ง	เวทคุ	ผู้ถึงเวท
กตญญ	ผู้รู้อุปการะที่คนอื่นทำแล้ว	สยมญ	พระผู้ถึงเวท

อา การันต์ ในอิตถิลิงค์ แจกอย่าง กณฺหา (นางสาวน้อย) ดังนี้ :-

เอกวจน์	พหูวจน์
ป. กณฺหา	กณฺหาโย กณฺหา
ท. กณฺหํ	กณฺหาโย กณฺหา
ต. กณฺหาย	กณฺหาหิ กณฺหาภิ
จ. กณฺหาย	กณฺหานํ
ปญ. กณฺหาย	กณฺหาหิ กณฺหาภิ
ฉ. กณฺหาย	กณฺหานํ
ส. กณฺหาย กณฺหายํ	กณฺหาสุ
อา. กณฺเฬ	กณฺหาโย กณฺหา

อา การันต์ แจกเหมือน กณฺหา (ไม่ต้องท่อง)

ศาลา	ศาลา	อจนฺรา	นางอัปสร
ทาริกา	เต็กหญิง	ปญฺหา	ปัญญา

อิ การันต์ ในอิตถิลิงค์ แจกอย่าง รตฺติ (ราตรี) ดังนี้ :-

เอกวจน์	พหูวจน์
ป. รตฺติ	รตฺติโย รตฺตี
ท. รตฺตี	รตฺติ รตฺตี
ต. รตฺติยา	รตฺตีหิ รตฺตีภิ
จ. รตฺติยา	รตฺตีนํ
ปญ. รตฺติยา รตฺยา	รตฺตีหิ รตฺตีภิ
ฉ. รตฺติยา	รตฺตีนํ
ส. รตฺติยา รตฺติยํ รตฺยํ	รตฺตีสุ
อา. รตฺติ	รตฺติโย รตฺตี

อิ การันต์ แจกเหมือน รตฺติ (ไม่ต้องท่อง)

อิทฺธิ	ฤทฺธี	อิตฺติ	จัญไร
ฉวิ	ผิวิ	ขนฺติ	อดทน

อี การันต์ ในอิตถิลิงค์ แจกอย่าง นารี (นาง) ดังนี้ :-

เอกวจน์	พหูวจน์
ป. นารี	นารีโย นารี
ท. นารี นาริยํ	นารีโย นารี
ต. นาริยา	นารีหิ นารีภิ
จ. นาริยา	นารินํ
ป.ญ. นาริยา	นารีหิ นารีภิ
ฉ. นาริยา	นารินํ
ส. นาริยา นาริยํ	นารีสุ
อา. นารี	นารีโย นารี

อี การันต์ แจกเหมือน นารี (ไม่ต้องท่อง)

กุมารี	เด็กหญิง	ธานี	เมือง
ปจวี	แผ่นดิน	ลิมพลี	ไม้จ้าว

อุ การันต์ ในอิตถิลิงค์ แจกอย่าง ราชู (เชือก) ดังนี้ :-

เอกวจน์	พหูวจน์
ป. ราชู	ราชูโย ราชู
ท. ราชู	ราชูโย ราชู
ต. ราชูยา	ราชูหิ ราชูภิ
จ. ราชูยา	ราชูนํ
ป.ญ. ราชูยา	ราชูหิ ราชูภิ
ฉ. ราชูยา	ราชูนํ
ส. ราชูยา ราชูยํ	ราชูสุ
อา. ราชู	ราชูโย ราชู

อุ การันต์ แจกเหมือน ราชู (ไม่ต้องท่อง)

อูรุ	ทราย	กาสุ	หลุม
ยาคุ	ข้าวต้ม	วิชชุ	สายฟ้า

๑. การ์ตูน ในอิทธิพล แจกอย่าง วร (หญิงสาว) ดังนี้ :-

เอกวจนํ		พหุวจนํ	
ป.	วฐ	วฐโย	วฐ
ท.	วฐํ	วฐโย	วฐ
ต.	วฐยา	วฐหิ	วฐภิ
จ.	วฐยา	วฐนํ	
ปญ.	วฐยา	วฐหิ	วฐภิ
ฉ.	วฐยา	วฐนํ	
ส.	วฐยา	วฐยํ	วฐสุ
อา.	วฐ	วฐโย	วฐ

๑. การ์ตูน แจกเหมือน วร (ไม่ต้องทอง)

ชมพู	ไม่ว่า	วิรุ	เถาวัลย์
สรพ	ตุ๊กแก	สินธุ	แม่น้ำสินธุ

๑. การันต์ ในนปฺสกลึงค์ แจกอย่าง กุล (ตระกูล) ดังนี้ :-

เอกวจน์				พหูวจน์	
ป.	กุ			กุตานิ	
ท.	ก			กุตานิ	
ต.	กุล			กุลเอहि	กุลเอภิ
จ.	กุลสฺส	กุลาย	กุลตุล	กุตาน	
ปญ.	กุลตฺมา	กุลมฺหา	กุลตา	กุลเอहि	กุลเอภิ
ฉ.	กุลสฺส			กุตาน	
ส.	กุลสฺส	กุลมฺหิ	กุลเอ	กุลเอสุ	
อา.	กุล			กุตานิ	

อ การ์รันต์ แจกเหมือน กูล (ไม่ต้องท่อง)

อิน	หนี	อุทร	ท้อ
ผล	ผลไม้	ปณณ	ไปไม้

¹³ ศัพท์ที่มีวิธีแจกอย่างหนึ่งต่างหาก ซึ่งเรียกว่า กติปยศัพท์ ได้แก่ศัพท์ต่อไปนี้ คือ
 อดต พุรหุม ราช ภควนตุ อรหนต ภวนต สตถ ปิตู มาตุ มน กมม โค

อดต (ตน) เป็นปูลิงค์ แจกอย่างนี้

เอก.	
ป. อดตา	อดต ศัพท์เป็นเอกวจนะอย่างเดียว
ท. อดตานํ	ไม่มีพหุวจนะ
ต. อดตนา	
จ. อดตโน	
ปญ. อดตนา	
ฉ. อดตโน	
ส. อดตนิ	
อา. อดต	

²⁰ พุรหุม (พรหม) เป็นปูลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหุ.
ป. พุรหุมา	พุรหุมาโน
ท. พุรหุมานํ	พุรหุมาโน
ต. พุรหุมนา	พุรหุเมหิ พุรหุเมภิ
จ. พุรหุมนุโน	พุรหุมานํ
ปญ. พุรหุมนา	พุรหุเมหิ พุรหุเมภิ
ฉ. พุรหุมนโน	พุรหุมานํ
ส. พุรหุมนิ	พุรหุเมสุ
อา. พุรหุเม	พุรหุมาโน

³⁶ราช (พระราชา) เป็นทวิลิงค์ในปูลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู
ป. ราชา	ราชาโน
ท. ราชานํ	ราชาโน
ต. รณฺดา	ราชูหิ ราชูภิ
จ. รณฺโณ ราชิโน	รณฺณํ ราชูนํ
ปญ. รณฺดา	ราชูหิ ราชูภิ
ฉ. รณฺโณ ราชิโน	รณฺณํ ราชูนํ
ส. รณฺเณ ราชินิ	ราชูสุ
อา. ราช	ราชาโน

ศัพท์สมาส มี ราช เป็นที่สุดแจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู
ป. มหาราชา	มหาราชาโน
ท. มหาราชาํ	มหาราเช
ต. มหาราเชน	มหาราเชหิ มหาราชาเชภิ
จ. มหาราชสฺส มหาราชาย มหาราชตุํ	มหาราชาํ
ปญ. มหาราชสฺมา มหาราชมฺหา มหาราชา	มหาราเชหิ มหาราเชภิ
ฉ. มหาราชสฺส	มหาราชาํ
ส. มหาราชสฺมี มหาราชมฺหิ มหาราเช	มหาราเชสุ
อา. มหาราช	มหาราชาโน

¹³ภควนตุ (พระผู้มีพระภาคเจ้า) เป็น ปุ่ลึงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. ภควา	ภควนฺตา ภควนฺโต
ท. ภควนฺตํ	ภควนฺเต ภควนฺโต
ต. ภควตา	ภควนฺเตหิ ภควนฺเตภิ
จ. ภควโต	ภควตํ ภควนฺตานํ
ปญ. ภควตา	ภควนฺเตหิ ภควนฺเตภิ
ฉ. ภควโต	ภควตํ ภควนฺตานํ
ส. ภควติ ภควนฺเต	ภควนฺเตสุ
อา. ภคว ภควา	ภควนฺตา ภควนฺโต

คำว่า ภควนฺตา ภควนฺเต ภควนฺโต นั้น มีวิธีใช้ไม่เหมือนกัน ²⁶ภควนฺตา ภควนฺเต ใช้เป็น ทวิวจนะ สำหรับกล่าวถึง ๒ คน ภควนฺโต ใช้เป็น พหูวจนะ สำหรับกล่าวถึงคนมาก ตั้งแต่ ๓ คนขึ้นไป.

อรหนฺต (พระอรหันต์) เป็นทวิลิงค์ ใน ปุ่ลึงค์ แจกเหมือน ภควนฺตุ แปลกแต่ ป. เอก. อรหา อรหํ เท่านั้น.

ภวนฺต (ผู้เจริญ) เป็น ทวิลิงค์ ใน ปุ่ลึงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. ภวํ	ภวนฺตา ภวนฺโต
ท. ภวนฺตํ	ภวนฺเต ภวนฺโต
ต. ภวตา โภตา	ภวนฺเตหิ ภวนฺเตภิ
จ. ภวโต โภโต	ภวตํ ภวนฺตานํ
ปญ. ภวตา โภตา	ภวนฺเตหิ ภวนฺเตภิ
ฉ. ภวโต โภโต	ภวตํ ภวนฺตานํ
ส. ภวนฺเต	ภวนฺเตสุ
อา. โภ	ภวนฺตา ภวนฺโต โภนฺตา โภนฺโต

สตฺถุ (ผู้สอน) เป็น บาลีจกั แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหุ.
ป. สตฺถา	สตฺถาโร
ท. สตฺถารุ	สตฺถาโร
ต. สตฺถารา สตฺถุณา	สตฺถาเรหิ สตฺถาเรภิ
จ. สตฺถุ สตฺถุโน	สตฺถารานํ
ปญ. สตฺถารา	สตฺถาเรหิ สตฺถาเรภิ
ฉ. สตฺถุ สตฺถุโน	สตฺถารานํ
ส. สตฺถริ	สตฺถาเรสุ
อา. สตฺถา	สตฺถาโร

²¹ ปิตุ (พ่อ) เป็น บาลีจกั แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหุ.
ป. ปิตา	ปิตโร
ท. ปิตริ	ปิตโร
ต. ปิตรา ปิตุณา	ปิตเรหิ ปิตเรภิ ปิตูหิ ปิตูภิ
จ. ปิตุ ปิตุโน	ปิตรานํ ปิตูนํ
ปญ. ปิตรา	ปิตเรหิ ปิตเรภิ ปิตูหิ ปิตูภิ
ฉ. ปิตุ ปิตุโน	ปิตรานํ ปิตูนํ
ส. ปิตริ	ปิตเรสุ ปิตูสุ
อา. ปิตา	ปิตโร

¹⁶ **มาตุ** (มารดา) เป็น อิตถีลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. มาตา	มาตโร
ท. มาตริ	มาตโร
ต. มาตรา มาตุยา	มาตราหิ มาตราภิ มาตุหิ มาตุภิ
จ. มาตุ มาตุยา	มาตรานํ มาตุนํ
ปญ. มาตรา	มาตราหิ มาตราภิ มาตุหิ มาตุภิ
ฉ. มาตุ มาตุยา	มาตรานํ มาตุนํ
ส. มาตริ	มาตราสุ มาตุสุ
อา. มาตา	มาตโร

¹⁶ **มโนคณะ** คือ หมู่ศัพท์ ๑๒ ศัพท์ มี มน ศัพท์เป็นต้น มีวิธีแจกเหมือน มน ศัพท์ แต่วิธีแจกนั้น ก็ไม่ผิดกับแบบ อ การันต์ในปูลิงค์ และนปฺสกลิงค์ แปลกอยู่ ๕ วิทิตติ คือ นา กับ สุมา เป็น อา, ส ทั้ง ๒ เป็น โอ, สฺมี เป็น อิ, แล้วลง ส อาคม เป็น ฐา เป็น โส เป็น ติ, เอา อ เป็น โอ ได้บ้าง.

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อเข้าสมาสแล้ว เอาสระที่สุดของตนเป็น โอ ได้ เหมือนคำว่า มโนค โณ, อโยมยํ, เตโชธาตุ เป็นต้น.

²⁷ **ศัพท์มโนคณะ** มี ๑๒ ศัพท์ คือ :-

มน	ใจ	เดช	เดช
อย	เหล็ก	ปย	น้ำนม
อร	อก	ยส	ยศ
เจต	ใจ	วจ	วาจา
ตป	ความร้อน	วย	วัย
ตม	ความมืด	สิร	หั่ว

เช่น:-

ต. จ. ปญ. ฉ. ส.

³¹ มนธา มนโส มนธา มนโส มนติ

อยธา อยโส อยธา อยโส อยติ

อูรธา อูรโธ อูรธา อูรโธ อูรติ
 เจตธา เจตโธ เจตธา เจตโธ เจตติ.

กมฺม (กรรม) เป็นนปฺสกลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. กมฺมํ	กมฺมานิ
ท. กมฺมํ	กมฺมานิ
ต. กมฺมฺนา	กมฺเมหิ กมฺเมภิ
จ. กมฺมฺโน	กมฺมานํ
ป.ญ. กมฺมฺนา	กมฺเมหิ กมฺเมภิ
ฉ. กมฺมฺโน	กมฺมานํ
ส. กมฺมฺนิ	กมฺเมสุ
อา. กมฺม	กมฺมานิ

โค (โค) เป็นคำสามัญ ไม่นิยม ผู้ เมีย แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. โค	คาโว
ท. คาวํ คาวุํ	คาโว
ต. คาวเณ	โคหิ โคภิ คาวะหิ คาวะภิ
จ. คาวสุ	คูนํ คาวานํ
ป.ญ. คาวสุมา คาวมฺหา คาวา	โคหิ โคภิ คาวะหิ คาวะภิ
ฉ. คาวสุ	คูนํ คาวานํ
ส. คาวสุมี คาวมฺหิ คาวะ	โคสุ คาวะสุ
อา. คาว	คาโว

สังขยาคุณนาม

สังขยา¹⁵ คือ ศัพท์ที่เป็นเครื่องกำหนดนับนามนาม³⁷ ชื่อ สังขยา.³⁴ สังขยาแบ่งเป็น ๒ คือ ปกติสังขยา ๑ ปุณสังขยา ๑.

³²ปกติสังขยานั้น นับโดยปกติ เป็นต้นว่า หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า, สำหรับนับนามนาม ให้รู้ว่ามีประมาณเท่าใด.

ปุณสังขยานั้น สำหรับนับนามนาม ที่เต็มในที่นั้น ๆ คือ นับเป็นชั้น ๆ เป็นต้นว่า ที่ หนึ่ง ที่สอง ที่สาม ที่สี่ ที่ห้า.

²⁶ปกติสังขยา ตั้งแต่ เอก ถึง จตุ จัดเป็น สัพพนาม ตั้งแต่ ปญจ ไป เป็น คุณนาม. ส่วนปุณสังขยาเป็นคุณนามแท้.

วิธีนับปกติสังขยา นับอย่างนี้ :-

เอก	๑	สตุตวิสติ	๒๗
ทุวิ	๒	อฏฐวิสติ	๒๘
ติ	๓	เอกุนตติส, อุณตติส	๒๙
จตุ	๔	ตีส, ตีสติ	๓๐
ปญจ	๕	เอกตติส	๓๑
ฉ	๖	ทวตติส, พตติส	๓๒
สตุต	๗	เตตติส	๓๓
อฏฐ	๘	จตุตติส	๓๔
นว	๙	ปญจตติส	๓๕
ทส	๑๐	ฉตติส	๓๖
เอกาทส	๑๑	สตุตตติส	๓๗
ทวาทส, พารส	๑๒	อฏฐตติส	๓๘
เตรส	๑๓	เอกุนจตุตาฬีส, อุณจตุตาฬีส	๓๙
จตุททส, จุททส	๑๔	จตุตาฬีส, ตาฬีส	๔๐
ปญจทส, ปญณรส	๑๕	เอกจตุตาฬีส	๔๑
โสฬส	๑๖	เทวจตุตาฬีส	๔๒
สตุตรส	๑๗	เตจตุตาฬีส	๔๓
อฏฐารส	๑๘	จตุจตุตาฬีส	๔๔
เอกุนวิสติ, อุณวิส	๑๙	ปญจจตุตาฬีส	๔๕
วิส, วิสติ	๒๐	ฉจตุตาฬีส	๔๖
เอกวิสติ	๒๑	สตุตจตุตาฬีส	๔๗
ทวาวิสติ, พาวิสติ	๒๒	อฏฐจตุตาฬีส	๔๘
เทวิสติ	๒๓	เอกุนปญณาส, อุณปญณาส	๔๙
จตุวิสติ	๒๔	ปญณาส, ปญณาส	๕๐
ปญจวิสติ	๒๕	สณฺธิ	๖๐

ฉพพิสติ	๒๖	สตตติ	๗๐
อสีติ	๘๐	ทสทสฺส	หมื่น
นวุติ	๕๐	สตทสฺส, ลกข	แสน
สต	๑๐๐	ทสทตทสฺส	ล้าน
ทสทส	พัน	โกฏิ	โกฏิ

²⁵เอกสังขยา เป็นเอกวจนะอย่างเดียว เอกสัพพนาม เป็น ทวิวจนะ. ⁴⁰ตั้งแต่ ทวิจน ถึง อฏฐาจารส เป็น พหุวจนะอย่างเดียวเป็น ๓ ลิงค์. ³⁰ตั้งแต่ เอกนวิสติจน ถึง อฏฐาจารนวุติ เป็น เอกวจนะอิตถิลิงค์อย่างเดียว.

ปกติสังขยา

เอก ศัพท์ แจกอย่างนี้ :-

บุลึงค์	อิตถิลิงค์	นบุสกลิงค์
เอก.	เอก.	เอก.
ป. เอกโก	ป. เอกา	ป. เอกัม
ท. เอกัม	ท. เอกัม	ท. เอกัม
ต. เอกเณ	ต. เอกาย	ต. เอกเณ
จ. เอกสุส	จ. เอกาย	จ. เอกสุส
ปญ. เอกสุมา เอกมฺหา	ปญ. เอกาย	ปญ. เอกสุมา เอกมฺหา
ฉ. เอกสุส	ฉ. เอกาย	ฉ. เอกสุส
ส. เอกสุมี เอกมฺหิ	ส. เอกาย	ส. เอกสุมี เอกมฺหิ

²⁹ส่วน เอก สัพพนาม แจกได้ ๒ วจนะ เหมือน ย ศัพท์. แปรจาก ย ศัพท์บ้าง เล็กน้อย.

ทวิ ศัพท์ (๒) อุภ (ทั้ง ๒) ใน ๓ ลิงค์ แจกอย่างเดียวกัน แจกอย่างนี้ :-

พหุ.	พหุ.
ป. เทว	ป. อุโภ
ท. เทว	ท. อุโภ
ต. ทวีหิ	ต. อุโภหิ
จ. ทวินัน	จ. อุภินัน
ปญ. ทวีหิ	ปญ. อุโภหิ
ฉ. ทวินัน	ฉ. อุภินัน
ส. ทวีสุ	ส. อุโภสุ

ติ ศัพท์ แจกอย่างนี้ :-

ปูลิงค์	¹⁴ อิติลึงค์	นปฺสกลิงค์
พหุ.	พหุ.	พหุ.
ป. ตโย	ป. ติสฺโส	ป. ตีณิ
ท. ตโย	ท. ติสฺโส	ท. ตีณิ
ต. ตีหิ	ต. ตีหิ	ต. ตีหิ
จ. ตินฺณํ ตินฺณนฺ	จ. ติสฺสนนํ	จ. ตินฺณํ ตินฺณนฺ
ปญ. ตีหิ	ปญ. ตีหิ	ปญ. ตีหิ
ฉ. ตินฺณํ ตินฺณนฺ	ฉ. ติสฺสนนํ	ฉ. ตินฺณํ ตินฺณนฺ
ส. ตีสฺ	ส. ตีสฺ	ส. ตีสฺ

จตุ ศัพท์ แจกอย่างนี้ :-

ปุงลึงค์	¹⁵ อิตถीलึงค์	นปุงสกลึงค์
พหู.	พหู.	พหู.
ป. จตตารโ จตุโร	ป. จตตโส	ป. จตตาริ
ท. จตตารโ จตุโร	ท. จตตโส	ท. จตตาริ
ต. จตุหิ	ต. จตุหิ	ต. จตุหิ
จ. จตุนนํ	จ. จตตสนนํ	จ. จตุนนํ
ปญ. จตุหิ	ปญ. จตุหิ	ปญ. จตุหิ
ฉ. จตุนนํ	ฉ. จตตสนนํ	ฉ. จตุนนํ
ส. จตุสุ	ส. จตุสุ	ส. จตุสุ

ปญจ ใน ๓ ลึงค์ แจกแบบเดียวกัน แจกอย่างนี้ :-

พหู.
ป. ปญจ
ท. ปญจ
ต. ปญจหิ
จ. ปญจุนนํ
ปญ. ปญจหิ
ฉ. ปญจุนนํ
ส. ปญจสุ

ตั้งแต่ ฉ ถึง อฏฐารส แจกเหมือน ปญจ

เอณวีส เป็นอิตถิลิงค์ อย่างเดียว แจกอย่างนี้ :-

พหู.	
ป.	เอณวิส
ท.	เอณวิส
ต.	เอณวิสาย
จ.	เอณวิสาย
ปญ.	เอณวิสาย
ฉ.	เอณวิสาย
ส.	เอณวิสาย

ตั้งแต่ วิส ถึง ปญญาส แจกเหมือน เอณวิส, ตั้งแต่ เอณวิสติ ถึง อภฺยตฺตีสติ และ
ตั้งแต่ เอณสฺตตติ ถึง อภฺยจฺนุติ แจกตามแบบ อี การันต์ในอิตถิลิงค์, ตั้งแต่ เอณสฏ
จี ถึง อภฺยสฏจี แจกตามแบบ อี การันต์ในอิตถิลิงค์.

ปฺรณลั๑งขยา
ในลั๑งคั๑ทั้ง ๓ แจกอย่างนี้ :-

ปฺลั๑งค	อิตถั๑ลั๑งค	นปฺลั๑งค	ลําดับ
ปจโม	ปจมา	ปจมํ	ที่ ๑
ทุตติโย	ทุตติยา	ทุตติยํ	ที่ ๒
ตติโย	ตติยา	ตติยํ	ที่ ๓
จตุตถโ	จตุตถี, จตุตถา	จตุตถํ	ที่ ๔
ปณจโม	ปณจมี, ปณจมา	ปณจมํ	ที่ ๕
ฉฎโ	ฉฎจี, ฉฎจา	ฉฎจํ	ที่ ๖
สตุตโม	สตุตมี, สตุตมา	สตุตมํ	ที่ ๗
อฎจโม	อฎจมี, อฎจมา	อฎจมํ	ที่ ๘
นวมโ	นวมมี, นวมา	นวมํ	ที่ ๙
ทสโม	ทสมมี, ทสมมา	ทสมํ	ที่ ๑๐
เอกาทสโม	เอกาทสมี, เอกาทสมา	เอกาทสมํ	ที่ ๑๑
ทวาทสโม, พารสโม	ทวาทสมี, พารสมี	ทวาทสมํ, พารสมํ	ที่ ๑๒
เตรสโม	เตรสมี	เตรสมํ	ที่ ๑๓
จตุททสโม	จตุททสมี, จตุททสมา	จตุททสมํ	ที่ ๑๔
ปณณรสโม	ปณณรสมี, ปณณรสมา	ปณณรสมํ	ที่ ๑๕
โสฬสโม	โสฬสมี	โสฬสมํ	ที่ ๑๖
สตุตตรสโม	สตุตตรสมี	สตุตตรสมํ	ที่ ๑๗
อฎจรสโม	อฎจจรัสมี	อฎจจรสมํ	ที่ ๑๘
เอฎนวิสติโม	เอฎนวิสติมา	เอฎนวิสติมํ	ที่ ๑๙
วิสติโม	วิสติมา	วิสติมํ	ที่ ๒๐

ศัพทํใด เป็๑นลั๑งคั๑ใด มีการันต์อย่างใด จงแจกตามลั๑งคั๑และการันต์นั้นเถิด.

สัพพนาม

¹²สัพพนามนั้น เป็นชื่อสำหรับใช้แทนนามนามที่ออกชื่อมาแล้ว เพื่อจะไม่ให้ซ้ำๆ ซากๆ ซึ่งไม่เพราะหู ³⁷แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ :-

ปฐิสสัพพนาม ๑

วิเสสนสัพพนาม ๑.

ปฐิสสัพพนามนั้น นับตามบุรุษจัดเป็น ๓ คือ :-

๑. ต ศัพท์ (เขา) จัดเป็น ประถมบุรุษ (หมายถึง คนที่เรากล่าวถึง).
๒. ตุมห ศัพท์ (ท่าน) จัดเป็น มัธยมบุรุษ (หมายถึง คนที่เรากำลังพูดด้วย).
๓. อมห ศัพท์ (ข้าพเจ้า) จัดเป็น อุตตมบุรุษ (หมายถึง ตัวเราเอง).

วิธีแจกปฐิสสัพพนาม

ต ศัพท์ ในปฐิงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. โส	เต
ท. ตํ นํ	เต เน
ต. เตน	เตหิ
จ. ตสฺส อสฺส	เตสํ เตตานํ เนสํ เนตานํ
ปญ. ตสฺมา อสฺมา ตมฺหา	เตหิ
ฉ. ตสฺส อสฺส	เตสํ เตตานํ เนสํ เนตานํ
ส. ตสฺมี อสฺมี ตมฺหิ	เตสุ

๓ ศัพท์ ในอิติลึงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. ฐา	ตา
ท. ตํ นํ	ตา
ต. ตาย	ตาทิ
จ. ตสฺสา อสฺสา ติสฺสา ติสฺสาย	ตาสํ ตาตานํ
ปญ. ตาย	ตาทิ
ฉ. ตสฺสา อสฺสา ติสฺสา ติสฺสาย	ตาสํ ตาตานํ
ส. ตายํ ตสฺสํ อสฺสํ ติสฺสํ	ตาสู

๓ ศัพท์ ในนปฺสกลึงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. ตํ	ตานิ
ท. ตํ นํ	ตานิ
ต. เตน	เตหิ
จ. ตสฺส อสฺส	เตสํ เตตานํ เนสํ เนตานํ
ปญ. ตสฺมา อสฺมา ตมฺหา	เตหิ
ฉ. ตสฺส อสฺส	เตสํ เตตานํ เนสํ เนตานํ
ส. ตสฺมี อสฺมี ตมฺหิ	เตสุ

ตุมุห (ท่าน) ทั้ง ๒ ลิงค์ แจกแบบตัวกัน แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. ตุํ ตุํ	ตุมุเห โว
ทุ. ตํ ตุํ ตุํ	ตุมุเห โว
ต. ตยา ตฺยา เต	ตุมุเหหิ โว
จ. ตฺยหํ ตุมหํ ตว เต	ตุมุเหกํ โว
ปญ. ตยา	ตุมุเหหิ
ฉ. ตฺยหํ ตุมหํ ตว เต	ตุมุเหกํ โว
ส. ตยิ ตฺยิ	ตุมุเหสุ

อมุห (ข้าพเจ้า) ทั้ง ๒ ลิงค์ แจกแบบเดียวกัน แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. อหํ	มยํ โน
ทุ. มํ มมํ	อมุเห โน
ต. มยา เม	อมุเหหิ โน
จ. มยฺหํ อมุหํ มม มมํ เม	อมุหากํ อสฺமாகํ โน
ปญ. มยา	อมุเหหิ
ฉ. มยฺหํ อมุหํ มม มมํ เม	อมุหากํ อสฺமாகํ โน
ส. มยิ	อมุเหสุ

²⁹ วิเสสนสัพพนามนั้นคล้าย ๆ กับคุณนาม แต่มีวิธีแจกไม่เหมือนกับคุณนาม แบ่งเป็น ๒ คือ อนินย ๑ นินย ๑.

³³

ศัพท์เหล่านี้คือ

ย อณฺณ อณฺณตฺร อณฺณ

ตม ปร อปร กตฺร กตม เอก

เอกจฺจ สพฺพ ก็ เป็นอนินย ต เอต อิม อมุ เป็นนินย.

วิเสสนสัพพนาม ๒ อย่าง ที่กล่าวมานี้ เป็นไตรลิงค์แจกได้ทั้ง ๓ ลิงค์ . ในสัพพนามทั้งปวงไม่มีอาลปนะ.

วิธีแจกวิเศษนศัพท์นาม

ย ศัพท์ (ใด) ในปูลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. โย	เย
ท. ยัม	เย
ต. เยน	เยहि
จ. ยสุส	เยสํ ยะธานํ
ปญ. ยสุมา ยมฺหา	เยहि
ฉ. ยสุส	เยสํ ยะธานํ
ส. ยสุมี ยมฺหิ	เยสุ

¹²ย ศัพท์ ในอิตถิลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. ยา	ยา
ท. ยัม	ยา
ต. ยาย	ยาहि
จ. ยสุสา	ยาสํ ยะธานํ
ปญ. ยาย	ยาहि
ฉ. ยสุสา	ยาสํ ยะธานํ
ส. ยสุสํ	ยาสู

ย ศัพท์ ในนปฺสกลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. ยํ	ยานิ
ทฺ. ยํ	ยานิ
ต. เยน	เยहि
จ. ยสฺส	เยสํ ยะธานํ
ปญ. ยสฺมา ยมฺหา	เยहि
ฉ. ยสฺส	เยสํ ยะธานํ
ส. ยสฺมี ยมฺหิ	เยสุ

ต ศัพท์ใน วิเศษนสัพพนาม แจกแบบเดียวกันกับ ต ศัพท์ ในปฺริสสัพพนาม เพราะการ
แปลโดยพยัญชนะ แปลว่า นั้น เหมือนกัน.

เอต ศัพท์ (นั่น) ในปฺลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. เอโส	เอเต
ทฺ. เอตํ เอนํ	เอเต
ต. เอเตน	เอเตหิ
จ. เอตสฺส	เอเตสํ เอเตธานํ
ปญ. เอตสฺมา เอตมฺหา	เอเตหิ
ฉ. เอตสฺส	เอเตสํ เอเตธานํ
ส. เอตสฺมี เอตมฺหิ	เอเตสุ

¹⁷เอต ศัพท์ ในอิตถีลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. เอสา	เอตา
ท. เอตํ เอนํ	เอตา
ต. เอตาย	เอตาหิ
จ. เอตสฺสา เอติสฺสา เอติสฺสาย	เอตาสํ เอตาสานํ
ปญ. เอตาย	เอตาหิ
ฉ. เอตสฺสา เอติสฺสา เอติสฺสาย	เอตาสํ เอตาสานํ
ส. เอตสฺสํ เอติสฺสํ	เอตาสู

เอต ศัพท์ ในนปुंसกลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. เอตํ	เอตานิ
ท. เอตํ เอนํ	เอตานิ
ต. เอเตน	เอเตหิ
จ. เอตสฺส	เอเตสํ เอเตसानํ
ปญ. เอตสฺมา เอตมฺหา	เอเตหิ
ฉ. เอตสฺส	เอเตสํ เอเตसानํ
ส. เอตสฺมี เอตมฺหิ	เอเตสุ

อิม ศัพท์ (นี้) ในปูลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. อยํ	อิม
ท. อิมํ	อิม
ต. อิมินา อเนน	อิมहि
จ. อิมสฺส อสฺส	อิมสํ อิมสถานํ
ปญ. อิมสฺมา อิมมฺหา อสฺมา	อิมहि
ฉ. อิมสฺส อสฺส	อิมสํ อิมสถานํ
ส. อิมสฺมี อิมมฺहि อสฺมี	อิมสุ

²²อิม ศัพท์ ในอิติลึงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. อยํ	อิมา
ท. อิมํ	อิมา
ต. อิมาย	อิมาहि
จ. อิมิสฺสา อิมิสฺสาย อสฺสา	อิมาสํ อิมาสถานํ
ปญ. อิมาย	อิมาहि
ฉ. อิมิสฺสา อิมิสฺสาย อสฺสา	อิมาสํ อิมาสถานํ
ส. อิมิสฺสํ อสฺสํ	อิมาสู

อิม ศัพท์ ในนปฺสกลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. อิทํ	อิมานิ
ท. อิทํ อิมํ	อิมานิ
ต. อิมินา อนเนน	อิเมหิ
จ. อิมสฺส อสฺส	อิมสํ อิมสถานํ
ปญ. อิมสฺมา อิมมฺหา อสฺมา	อิเมหิ
ฉ. อิมสฺส อสฺส	อิมสํ อิมสถานํ
ส. อิมสฺมี อิมมฺหิ อสฺมี	อิมสุ

อมฺ ศัพท์ (โน้น) ในปฺลึงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. อมฺ	อมฺ
ท. อมฺํ	อมฺ
ต. อมฺนา	อมฺหิ
จ. อมฺสฺส อมฺโน	อมฺสํ อมฺสถานํ
ปญ. อมฺสฺมา อมฺมฺหา	อมฺหิ
ฉ. อมฺสฺส อมฺโน	อมฺสํ อมฺสถานํ
ส. อมฺสฺมี อมฺมฺหิ	อมฺสุ

อมฺ ศัพท์ อาเทศเป็น อสฺ ก็ได้ ถ้ามี ก เป็นที่สุด เช่น อสฺก ให้แจกตามแบบ ย ศัพท์.

อมฺ สัพทฺ ในอิตถิลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. อมฺ	อมฺ
ท. อมฺ	อมฺ
ต. อมฺยา	อมฺหิ
จ. อมฺสฺสา	อมฺสํ อมฺสํ
ปญ. อมฺยา	อมฺหิ
ฉ. อมฺสฺสา	อมฺสํ อมฺสํ
ส. อมฺสฺสํ	อมฺสุ

อมฺ สัพทฺ ในนปฺสกลิงค์ แจกอย่างนี้ :-

เอก.	พหู.
ป. อํ	อมฺนิ
ท. อํ	อมฺนิ
ต. อมฺนา	อมฺหิ
จ. อมฺสฺส อมฺโน	อมฺสํ อมฺสํ
ปญ. อมฺสฺมา อมฺมฺหา	อมฺหิ
ฉ. อมฺสฺส อมฺโน	อมฺสํ อมฺสํ
ส. อมฺสฺมี อมฺมฺหิ	อมฺสุ

จบนาม.

อัพยัคัพท์

¹⁹อัพยัคัพท์ คือ ³³ศัพท์จำพวกหนึ่ง จะแจกด้วยวิภัติทั้ง ๘ แปลงรูปไปต่าง ๆ เหมือนนามทั้ง ๓ ไม่ได้ คงรูปอยู่เป็นอย่างเดียว ศัพท์เหล่านี้ เรียกว่า อัพยัคัพท์ ๆ นี้ เป็นอุปสรรคบ้าง นิบาตบ้าง ปัจจัยบ้าง.

³⁸อุปสัคนั้น สำหรับใช้นำหน้านามและกิริยา ให้วิเศษขึ้น เมื่อนำหน้านาม มีอาการคล้ายคุณศัพท์ เมื่อนำหน้ากิริยา มีอาการคล้ายกิริยาวิเศษนะ.

³⁰อุปสัค มี ๒๐ ตัว คือ :-

อติ	ยิ่ง เกิน ล่วง
อธิ	ยิ่ง ใหญ่ ทับ
อนุ	น้อย ภายหลัง ตาม
อป	ปราศ หลีก
อปี หรือ ปิ	ใกล้ บน
อภิ	ยิ่ง ใหญ่ จำเพาะ ข้างหน้า
อว หรือ โอ	ลง
อา	ทั่ว ยิ่ง กลับความ
อุ	ขึ้น นอก
อุป	เข้าไป ใกล้ มั่น
อุ	ชั่ว ยาก
นิ	เข้า ลง
นิ	ไม่มี ออก
ป	ทั่ว ข้างหน้า ก่อนออก
ปฏิ	เฉพาะ ตอบ ทวน กลับ
ปรา	กลับความ
ปริ	รอบ
วิ	วิเศษ แจ่ม ต่าง
สั	พร้อม กับ ดี
สุ	ดี งาม ง่าย

นิบาต

³⁸นิบาต นั้นสำหรับลงในระหว่างนามศัพท์บ้าง กิริยาศัพท์บ้าง จัดเป็นนิบาตบอก
 อาลปนะ กาล ที่ ปริจเจท อุปไมย ปฏิเสธ ความไดยินคำเล่าลือ ความปรักป ความ
 ถาม ความรับ ความเตือน เป็นต้น.

นิบาตบอกอาลปนะ

ยคุเฆ	ขอเคชะ	อาวุโส	แนะท่านผู้มีอายุ
ภนฺเต, ภทฺนฺเต	ข้าแต่ท่านผู้เจริญ	เร, อเร	เว้ย, โว้ย
ภณ	พนาย	เห	เฮ้ย
อมฺโห	แนะผู้เจริญ	เซ	เอาเถิด (แม่)

นิบาตบอกกาล

อถ	ครั้งนั้น	หิโย	วันวาน
ปาโต ²⁷	เช้า	เสว	วันพรุ่งนี้
ทิวา	วัน	สมปติ	บัดเดี๋ยวนี้
สายํ	เย็น	อายตี	ต่อไป
สุเว	ในวัน		

นิบาตบอกที่

อุทฺธ ²⁸	เบื้องบน	อโธ ²⁷	เบื้องต่ำ
อุปริ	เบื้องบน	เหฏฺฐา	ภายใต้
อนฺตรา	ระหว่าง	โอรํ	ฝั่งใน
อนฺโต	ภายใน	ปารํ	ฝั่งนอก
ติโร	ภายนอก	หุรํ	โลกอื่น
พหิ	ภายนอก	สมฺมุขา	ต่อหน้า
พหิทฺธา	ภายนอก	ปรมฺมุขา	ลับหลัง
พาหิรา	ภายนอก	รโห	ที่ลับ

นิบาตบอกปริจเจท

ก๊ว	เพียงไร	ยาวตา	มีประมาณเพียงใด
ยาว ²⁷	เพียงใด	ดาวตา	มีประมาณเพียงนั้น
ดาว	เพียงนั้น	กิตฺตาวตา	มีประมาณเท่าใด
ยาวเทว	เพียงไค่นั้นเทียว	เอตฺตาวตา	มีประมาณเท่านั้น
ดาวเทว	เพียงนั้นนั้นเทียว	สมนฺตา ³⁰	รอบคอบ

นิบาตบอกอุปมาอุปไมย

วีย ²⁷	ราวกะ	เสยฺยถา	ฉั้นใด
อิว	เพียงคัง	ตถา	ฉั้นนั้น
ยถา	ฉั้นใด	เอว	ฉั้นนั้น

นิบาตบอกประการ

เอว	ด้วยประการนั้น	กถ	ด้วยประการไร
ตถา	ด้วยประการนั้น		

นิบาตบอกปฏิเสธ

น	ไม่	เอว	นั้นเทียว
โน	ไม่	วินา	เว้น
มา ²⁷	อย่า	อถ	พอ
ว	เทียว		

นิบาตบอกความไฉนคำเล่าลือ

กิริ	ไฉนว่า	สุท	ไฉนว่า
ขล	ไฉนว่า		

นิบาตบอกปริกัป

เจ	หากว่า	อด	ถ้าว่า
ยทิ	พิว่	อปเปว นาม ³⁰	ชื่อแม่โณ
สเจ	ถ้าว่า	ยนุณ	กระไรหนอ

นิบาตบอกความถาม

กิ ¹⁹	หรือ, อะไ	นุ	มิใช่หรือ
กถ	อย่างไร	อุทาหุ	หรือว่า
กจิ	แลหรือ	อาท	หรือว่า
นุ	หนอ	เสยยาถิทำ	อย่างไรนี้

นิบาตบอกความรับ

อาม	เออ	อามนุตา	เออ
-----	-----	---------	-----

นิบาตบอกความเตือน

อิงม	เชิญเถิด	หนุท	เอาเถิด
ตคฺม ²⁸	เอาเถิด		

นิบาตบอกสำหรับผูกศัพท์และประโยคมีอัตละเป็นเอนก

จ	ด้วย อนึ่ง ก็ จริงอยู่	ปน	ส่วนว่า ก็
วา	หรือ บ้าง	อปี	แม่ บ้าง
หิ	ก็ จริงอยู่ เพราะว่า	อปีจ	เออ ก็
ตุ	ส่วนว่า ก็	อถวา	อีกอย่างหนึ่ง

นิบาตสักว่าเป็นเครื่องทำบทให้เต็ม

นุ	หนอ	โ	แล
สุ	ลี	วต	หนอ
เว	เว้ย	หเว	เว้ย
โว	โว้ย		

นิบาตมีเนื้อความต่าง ๆ

อณฺณตฺตฺ	โดยแท้	อาวี	แจ้ง
อโ	อนึ่ง	อุจฺจํ	สูง
อทฺธา	แน่แท้	อิติ	เพราะเหตุนั้น, ว่า...ดังนี้ ด้วยประการนี้, ชื่อ
อวสฺสํ	แน่แท้		
อโ	โอ	กิลฺยาปี	เมื่อน้อยหนึ่ง
อารา	ไกล	กฺวจิ	บ้าง
นีจํ	ต่ำ	มิจฺฉา	ผิด
นฺน	แน่	มฺฐา	เปล่า
นํนา	ต่าง ๆ	มฺฐา	เท็จ
ปจฺฉา	ภายหลัง	สกี	คราวเดียว
ปฏฺชา	ตั้งก่อน	สทกฺขตฺตํ	ร้อยคราว
ปฏฺติ	จำเดิม	สทฺธิ	พร้อม, กับ
ปฺน	อีก	สณฺธิกํ	ค่อย ๆ
ปฺนปฺนํ	บ่อย ๆ	สยํ	เอง
ภฺยโย	ยิ่ง	สท	กับ
ภฺยโยโส	โดยยิ่ง	สํ	เอง

ปัจจัย

³⁸ปัจจัยนั้น ลงท้ายนามศัพท์ เป็นเครื่องหมายวิภัตติบ้าง ลงท้ายธาตุเป็นเครื่องหมายกริยาบ้าง.

¹⁷ปัจจัยในอักษยศัพท์ เฉพาะที่ลงท้ายนามมี ๑๗ ตัว คือ :-

๑. โต เป็นเครื่องหมาย ตติยาวิภัตติ และ ปณฺจมีวิภัตติ
๒. ตฺร ตฺถ ห ฐ ธิ หี หํ หิณฺจนํ ว เป็นเครื่องหมาย สตุตมีวิภัตติ
๓. ทา ทานิ รหิ ฐนา ทาจนํ ฐช ฐชฺ เป็นเครื่องหมาย สตุตมีวิภัตติ ลงในกาล.

²³โต ปัจจัย เป็นเครื่องหมายตติยาวิภัตติ แปลว่า "ข้าง" เป็นเครื่องหมายปณฺจมีวิภัตติ แปลว่า "แต่" เช่น :-

สพฺพโต	แต่...ทั้งปวง	อปรโต	ข้างอื่นอีก
อณฺณโต	แต่...อื่น	ปฺรโต	ข้างหน้า
อณฺณตฺรโต	แต่...อันใดอันหนึ่ง	ปจฺจโต	ข้างหลัง
อิตรโต	แต่...นอกนี้	ทกฺขิณโต	ข้างขวา
เอกโต	ข้างเดียว	วามโต	ข้างซ้าย
อฺภูโต	สองข้าง	อฺคฺคตฺรโต	ข้างเหนือ
ปรโต	ข้างอื่น	อธฺรโต	ข้างล่าง
ตโต	แต่...นั้น	ยโต	แต่...ใด
เอโต, อโต	แต่...นั้น	กตฺรโต	แต่...อะไร
อิโต	แต่...นี้	กฺุโต	แต่...ไหน
อมฺุโต	แต่...โน้น		

²⁶ปัจจัยทั้งหลาย คือ **ตฺร ตถ ห ฐ ธิ หิ หํ** หิญจัน ว เป็น
เครื่องหมาย สัตตมีวิกัตติ แปลตามสัตตมฺมิ เช่น :-

สพฺพตฺร	ใน...ทั้งปวง	อตฺร	ใน...นี้
สพฺพตถ	ใน...ทั้งปวง	เอกตฺร	ใน...เดียว
สพฺพธิ	ใน...ทั้งปวง	เอกตถ	ใน...เดียว
อณฺณตฺร	ใน...อื่น	อญฺยตฺร	ใน...สอง
อณฺณตถ	ใน...อื่น	อญฺยตถ	ใน...สอง
ยตฺร	ใน...ใด	เอตถ	ใน...นี้
ยตถ	ใน...ใด	อิฐ	ใน...นี้
ยหิ	ใน...ใด	อิห	ใน...นี้
ยหํ	ใน...ใด	กตฺร	ใน...ไหน
ตตฺร	ใน...นั้น	กฺุหิ	ใน...ไหน
ตหิ	ใน...นั้น	กฺุหํ	ใน...ไหน
ตหํ	ใน...นั้น	กฺุหิญจัน	ใน...ไหน
อตฺร	ใน...นี้	กว	ใน...ไหน

¹⁷ปัจจัยทั้งหลาย คือ **ทา ทานิ รหิ ฐนา ทาจัน ชช ชฺช** เป็นเครื่องหมายสัตตมฺมิ
วิกัตติ ลงในกาล เช่น :-

สพฺพทา	ในกาลทั้งปวง	เอตฺรหิ	ในกาลนี้, เดียวนี้
สทา	ในกาลทุกเมื่อ	กรหจิ	ในกาลไหน ๆ, บางครั้ง
เอกทา	ในกาลหนึ่ง, บางที	อฐนา	ในกาลนี้, เมื่อก็
ยทา	ในกาลใด, เมื่อใด	กฺุทาจัน	ในกาลไหน
ตทา	ในกาลนั้น, เมื่อนั้น	อชช	ในวันนี้
กทา	ในกาลไร, เมื่อไร	สชฺช	ในวันมีอยู่, วันนี้
กทาจิ	ในกาลไหน, บางคราว	ปรชฺช	ในวันอื่น
อิทานิ	ในกาลนี้, เดียวนี้	อปรชฺช	ในวันอื่นอีก

ปัจจัยที่เป็นกริยาภิตัก์ ๕ ตัว คือ ตเว ตํ ตุน ตวา ตวาน กับทั้งปัจจัยที่
อาเทศออกจาก ตวา เป็นอภัยยะ แยกด้วยวิภัติไม่ได้ เช่น :-

กาตเว	เพื่ออันทำ
กาตํ	ความทำ
กาตุน	ทำแล้ว
กตวา	ทำแล้ว
กตวาน	ทำแล้ว.

อาขยาด

³²อาขยาด คือ ³⁸ศัพทกล่าวกริยา คือ ความทำ เป็นต้นว่า ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ชื่อว่า อาขยาด.

ในอาอาขยาดนั้น ท่านประกอบ วิภตติ กาล บท วจนะ บุรุษ ธาตุ วากก ปัจจัย. เพื่อเป็นเครื่องหมายเนือความให้ชัดเจน.

วิภตติ

³⁴วิภตตินั้น ท่านจำแนกไว้เพื่อเป็นเครื่องหมายให้รู้ กาล บท วจนะ บุรุษ จัดเป็น ๘ หมวด คือ :-

วตตมานา ๑

ปญจมี ๑

สตุตมี ๑

ปโรกขา ๑

หิยตุตนี ๑

อชชตุตนี ๑

ภวิสฺสนฺติ ๑

กาลาติปตฺติ ๑.

วิภตตินั้น ในหมวดหนึ่งๆ มี ๑๒ วิภตติ ดังนี้ คือ :-

๑. วตตมานา (แปลว่า อยู่ ย่อม จะ)

¹¹ ปรสฺสสปทํ		²¹ อตุตโนปทํ	
เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ป. ดิ	อนฺติ	เต	อนฺเต
ม. ลี	ถ	เส	วฺเห
อ. มิ	ม	เอ	มฺเห

๒. ปณฺจมี (แปลว่า จง ขອງ เกิด)

¹⁵ ปฺรสุตฺปทํ		¹⁵ อตุตฺโนปทํ	
เอก.	พหู.	เอก.	พหู.
ป. ตุ	อนตุ	ตํ	อนตุํ
ม. หิ	ถ	สสุ	วฺโห
อ. มิ	ม	เอ	อามฺหเส

๓. สดฺตมี (แปลว่า ควร พึง พึง)

¹³ ปฺรสุตฺปทํ		¹⁵ อตุตฺโนปทํ	
เอก.	พหู.	เอก.	พหู.
ป. เอยฺย	เอยฺยํ	เอถ	เอริ
ม. เอยฺยาสี	เอยฺยาด	เอโถ	เอยฺยวฺโห
อ. เอยฺยามี	เอยฺยาม	เอยฺยํ	เอยฺยามฺहे

๔. ปโรฺกขา (แปลว่า แล้ว)

²² ปฺรสุตฺปทํ		อตุตฺโนปทํ	
เอก.	พหู.	เอก.	พหู.
ป. อ	อุ	ตุถ	เร
ม. เอ	ตุถ	ตุโถ	วฺโห
อ. อํ	มฺห	อิ	มฺहे

๕. หิยตฺตนี (แปลว่า แล้ว ถ้ามี อ อยู่หน้า แปลว่า ได้...แล้ว)

¹² ปฺรสุตฺปทํ		¹⁶ อตุตฺโนปทํ	
เอก.	พหู.	เอก.	พหู.
ป. อา	อุ	ตุถ	ตุถํ
ม. โอ	ตุถ	เส	วฺหํ
อ. อํ	มฺห	อิ	มฺหเส

๖. อหตฺตนิ (แปลว่า แล้ว ถ้ามี อ อยู่หน้า แปลว่า ได้...แล้ว)

๑๑.ปรสฺสปทํ		อตฺตโนปทํ	
เอก.	พหู.	เอก.	พหู.
ป. อี	อุํ	อา	อุ
ม. โอ	ตฺถ	เส	วหํ
อ. อี	มฺหา	อํ	มฺเห

๗. ภวิสฺสนติ (แปลว่า จัก)

ปรสฺสปทํ		อตฺตโนปทํ	
เอก.	พหู.	เอก.	พหู.
ป. สฺสติ	สฺสนติ	สฺสเต	สฺสนเต
ม. สฺสสิ	สฺสถ	สฺสเส	สฺสวเห
อ. สฺสามิ	สฺสาม	สฺสํ	สฺสามฺเห

๘. ³⁶กาลาติปฺตติ (แปลว่า จัก...แล้ว ถ้ามี อ อยู่หน้า แปลว่า จักได้...แล้ว)

ปรสฺสปทํ		อตฺตโนปทํ	
เอก.	พหู.	เอก.	พหู.
ป. สฺสา	สฺสํสุ	สฺสถ	สฺสํสุ
ม. สฺเส	สฺสถ	สฺสเส	สฺสวเห
อ. สฺสํ	สฺสามฺหา	สฺสํ	สฺสามฺหเส

กาล

³³ในอาขยาดนั้น แบ่งกาลที่เป็นประธานได้ ๓ คือ :-

กาลที่เกิดขึ้นจำเพาะหน้า เรียกว่า **ปัจจุบันกาล** ๑, กาลที่ล่วงแล้ว เรียกว่า **อดีตกาล** ๑, กาลที่ไม่มาถึง เรียกว่า **อนาคตกาล** ๑.

กาลทั้ง ๓ นั้น แบ่งให้ละเอียดได้ ดังนี้ :-

⁴⁰**ปัจจุบันกาล** จัดเป็น ๓ คือ :-

ปัจจุบันแท้ ๑

ปัจจุบันใกล้เคียง ๑

ปัจจุบันอนาคต ๑.

³⁵**อดีตกาล**นี้ จัดเป็น ๓ เหมือนกัน คือ :-

ล่วงแล้วไม่มีกำหนด ๑

ล่วงแล้ววานนี้ ๑

ล่วงแล้ววันนี้ ๑.

³⁵**อนาคตกาล** จัดเป็น ๒ คือ :-

อนาคตของปัจจุบัน ๑

อนาคตของอดีต ๑.

กาลที่กล่าวโดยย่อหรือพิสดารนี้ ในเวลาพูดหรือแต่งหนังสือ อ่านหนังสือ ต้องหมายรู้ ด้วยวิภัติ เช่น :-

³⁶**๑. วิภัติหมวด วตตมานา**

บอกปัจจุบันกาล

²⁹ปัจจุบันแท้ แปลว่า อยู่

ปัจจุบันใกล้เคียง แปลว่า ย่อม

ปัจจุบันใกล้เคียงอนาคต แปลว่า จะ

³⁶**๒. วิภัติหมวด ปณจมี**

บอกความบังคับ, ความหวัง, และความอ่อนนอน

บอกความบังคับ แปลว่า จง

²⁸บอกความความหวัง แปลว่า เถิด

บอกความอ่อนนอน แปลว่า ขอ...จง

³⁶๓. วิภัติหมวด สตุตมี

บอกความขอมตาม, ความกำหนด, และความรำพึง

บอกความขอมตาม แปลว่า ควร

บอกความกำหนด แปลว่า พึง

บอกความรำพึง แปลว่า พึง

³⁶๔. วิภัติหมวด ปโรกษา

²⁹บอกอดีตกาล ไม่มีกำหนด แปลว่า แล้ว

³⁶๕. วิภัติหมวด หียตุนี

³⁰บอกอดีตกาล ตั้งแต่วันนี้ แปลว่า แล้ว

ถ้ามี " อ " อยู่หน้า แปลว่า ได้...แล้ว

๖. วิภัติหมวด อหฺหตุนี

⁴⁰บอกอดีตกาล ตั้งแต่วันนี้ แปลว่า แล้ว

ถ้ามี " อ " อยู่หน้า แปลว่า ได้...แล้ว

๗. วิภัติหมวด ภวิสฺสนติ

³⁶บอกอนาคตกาลแห่งปัจจุบัน แปลว่า จัก

๘. วิภัติหมวด กาลาติปตฺติ

³⁶บอกอนาคตกาลแห่งอดีต แปลว่า จัก...แล้ว

ถ้ามี " อ " อยู่หน้า แปลว่า จักได้...แล้ว.

บท

วิภัตินั้น แบ่งเป็นบท มี ๒ บท คือ :-

¹⁷ปรัสสบท บทเพื่อผู้อื่น ๑

อัตตโนบท บทเพื่อตน ๑

ปรัสสบทเป็นเครื่องหมายให้รู้กริยาที่เป็นกัตตุวาก (เหตุกัตตุวาก) อัตตโนบท เป็น
เครื่องหมายให้รู้กริยาที่เป็นกัมมวาก (เหตุกัมมวาก) และ ภาววาก.

วจนะ

วิภัตตินั้น จัดเป็นวจนะมี ๒ วจนะ คือ :-

¹⁷เอกวจนะ ๑

พหุวจนะ ๑

เหมือนวิภัตตินาม ถ้านามศัพท์ที่เป็นประธานเป็นเอกวจนะ หรือพหุวจนะ ต้องประกอบกิจวิภัตติศัพท์ที่เป็นเอกวจนะ หรือพหุวจนะตาม ให้มีวจนะเป็นอันเดียวกัน.

บุรุษ

วิภัตตินั้น จัดเป็นบุรุษมี ๓ บุรุษ คือ :-

²⁸ประณมบุรุษ ๑

มัธยมบุรุษ ๑

อุตตมบุรุษ ๑

เหมือนปริสตัพพนาม ถ้าปริสตัพพนามที่เป็นประธานเป็นบุรุษใด ต้องประกอบกิจวิภัตติศัพท์ที่เป็นบุรุษนั้น ให้มีบุรุษตรงกัน.

ธาตุ

²⁶ธาตุ คือ กิริยาศัพท์ที่เป็นมูลราก (สำหรับประกอบปัจจัยและวิภัตติ) ²³ธาตุนั้นท่านรวบรวมจัดไว้เป็น ๘ หมวด คือ :-

๑. หมวด ฦ ธาตุ
๒. หมวด รุ ธาตุ
๓. หมวด ทิ ธาตุ
๔. หมวด ส ธาตุ
๕. หมวด กี ธาตุ
๖. หมวด คห ธาตุ
๗. หมวด ตน ธาตุ
๘. หมวด จร ธาตุ.

๑. หมวด ฦ ชาติ

²³ ฦ เป็นไปในความมี, ความเป็น (ฦ + อ = ฦว + ตี) สำเร็จรูปเป็น ฦวติ

หุ เป็นไปในความมี, ความเป็น (หุ + อ = โห + ตี) สำเร็จรูปเป็น โหติ

ลี เป็นไปในความนอน (ลี + อ = เส = สย + ตี) สำเร็จรูปเป็น เสติ, สยติ

มร เป็นไปในความตาย (มร + อ + ตี) สำเร็จรูปเป็น มรติ

ปจ เป็นไปในความหุง, ความต้ม (ปจ + อ + ตี) สำเร็จรูปเป็น ปจติ

²³ อิกฺข เป็นไปในการเห็น (อิกฺข + อ + ตี) สำเร็จรูปเป็น อิกฺขติ

ลก เป็นไปในการได้ (ลก + อ + ตี) สำเร็จรูปเป็น ลกติ

กม เป็นไปในการไป (กม + อ = กจฺจ + ตี) สำเร็จรูปเป็น กจฺจติ.

๒. หมวด รุ ชาติ

รุ เป็นไปในการกั้น, การปิด (รุ + อ-เอ + ตี) สำเร็จรูปเป็น รุณฺหติ, รุณฺเชติ

* ²³ มุจ เป็นไปในการปล่อย (มุ + อ + ตี) สำเร็จรูปเป็น มุจฺจติ

ภุ เป็นไปในการกิน (ภุ + อ + ตี) สำเร็จรูปเป็น ภุณฺยติ

* ภิ เป็นไปในการต่อ (ภิ + อ + ตี) สำเร็จรูปเป็น ภินฺนติ

ลิ เป็นไปในการฉาบ (ลิ + อ + ตี) สำเร็จรูปเป็น ลิมฺปติ.

๓. หมวด ทิ ชาติ

²³ ทิ เป็นไปในการเล่น (ทิ + ย = พุพ + ตี) สำเร็จรูปเป็น ทิพฺพติ

สิ เป็นไปในการเย็บ (สิ + ย = พุพ + ตี) สำเร็จรูปเป็น สิพฺพติ

³¹ พุ เป็นไปในการตรัสรู้ (พุ + ย = ชฺฌ + ตี) สำเร็จรูปเป็น พุชฺฌติ

จิ เป็นไปในการสิ้น (จิ + ย + ตี) สำเร็จรูปเป็น จียติ

* มุห เป็นไปในการหลง (มุห + ย = ยห + ตี) สำเร็จรูปเป็น มุยฺหติ

มุส เป็นไปในการลื้ม (มุส + ย = สส + ตี) สำเร็จรูปเป็น มุสฺสติ

รช เป็นไปในการข้อม (รช + ย = ชฺช + ตี) สำเร็จรูปเป็น รชฺชติ.

* หมายเหตุ 1 ถ้างลง ย ปัจจัยสำเร็จรูปเป็น มุจฺจติ แปลว่า ย่อมหลุด, ย่อมพ้น เป็นอกัมมชาตุ

* หมายเหตุ 2 ถ้างลง ย ปัจจัยสำเร็จรูปเป็น ภิษฺชติ แปลว่า ย่อมแตก เป็นอกัมมชาตุ.

๔. หมวด สุ ชาติ

- ²³ สุ เป็นไปในความพึง (สุ + ณา + ตี) สำเร็จรูปเป็น สุณาติ
 วุ เป็นไปในความร้อย (วุ + ณา + ตี) สำเร็จรูปเป็น วุณาติ
 สฺ เป็นไปในความพึง (สฺ + ญ = โณ + ตี) สำเร็จรูปเป็น สฺโณติ.

๕. หมวด กี ชาติ

- กี เป็นไปในความซื้อ (กี + นา + ตี) สำเร็จรูปเป็น กีนาคี
²³ ชี เป็นไปในความชำนะ (ชี + นา + ตี) สำเร็จรูปเป็น ชินาคี
 ฐุ เป็นไปในความกำจัด (ฐุ + นา + ตี) สำเร็จรูปเป็น ฐุนาคี
 จิ เป็นไปในความก่อ, ความสั่งสม (จิ + นา + ตี) สำเร็จรูปเป็น จินาคี
 ลุ เป็นไปในความซื้อ (ลุ + นา + ตี) สำเร็จรูปเป็น ลุนาคี
³⁰ ฌา เป็นไปในความซื้อ (ฌา = ชา + นา + ตี) สำเร็จรูปเป็น ฌานาคี
 ฌุ เป็นไปในความซื้อ (ฌุ + นา + ตี) สำเร็จรูปเป็น ฌุนาคี.

๖. หมวด กหุ ชาติ

- ²³ กหุ เป็นไปในความถือเอา (กหุ + ฌหา + ตี) สำเร็จรูปเป็น กณฺหาติ.

๗. หมวด ตนุ ชาติ

- ตนุ เป็นไปในความแผ่ไป (ตนุ + โอ + ตี) สำเร็จรูปเป็น ตโนติ
 กรุ เป็นไปในความทำ (กรุ + โอ + ตี) สำเร็จรูปเป็น กโรติ
 สกุก เป็นไปในความอาจ (สกุก + โอ + ตี) สำเร็จรูปเป็น สกโกติ
²³ ชาครุเป็นไปในความตื่น (ชาครุ + โอ + ตี) สำเร็จรูปเป็น ชาโครติ.

๘. หมวด จรุ ชาติ

- จรุ เป็นไปในความลัก (จรุ + ฌ - ฌย + ตี) สำเร็จรูปเป็น โจเรติ, โจเรติ
 ตกุก เป็นไปในความตรึก (ตกุก + ฌ-ฌย + ตี) สำเร็จรูปเป็น ตกุกะติ, ตกุกยติ
 ลกข เป็นไปในความกำหนด (ลกข + ฌ-ฌย + ตี) สำเร็จรูปเป็น ลกขะติ, ลกขยติ
 มนุต เป็นไปในความปรักษา (มนุต + ฌ-ฌย + ตี) สำเร็จรูปเป็น มนุเตติ, มนุตยติ
 จินุต เป็นไปในความคิด (จินุต + ฌ - ฌย + ตี) สำเร็จรูปเป็น จินุเตติ, จินุตยติ.

³¹ ชาติเหล่านี้ เรียกว่ากรรม คือ สิ่งอันบุคคลพึงกระทำ ชาติเหล่านี้ เรียกว่า สกัมมชาติ

ธาตุมีกรรม, ธาตุเหล่าใด ไม่ต้องเรียกหากรรม คือ สิ่งอันบุคคลพึงกระทำ ธาตุเหล่านั้น เรียกว่า **อกรรมธาตุ** ธาตุไม่มีกรรม.

วาก

²⁴กิริยาศัพท์ที่ประกอบด้วย วิภัติ กาล บท วณะ บุรุษ ธาตุ ดังนี้ จัดเป็น³⁷วาก คือ กล่าวบทที่เป็นประธานของกิริยา ๕ อย่าง คือ กัตตุวาก ๑ กัมมวาก ๑ ภาววาก ๑ เหตุกัตตุวาก ๑ เหตุกัมมวาก ๑.

³⁷วากทั้ง ๕ นี้ กุลบุตรจะกำหนดให้แม่นยำ ก็เพราะอาศัยปัจจัยที่ประกอบเป็นเครื่อง กำหนด.

๑. กัตตุวาก

กิริยาศัพท์ใด กล่าวผู้ทำ คือ แสดงว่า เป็นกิริยาของผู้ทำนั่นเอง กิริยาศัพท์นั้น ชื่อ กัตตุวาก.

มีอุทาหรณ์ว่า :- **สุโท โอทนํ ปจติ.**
พ่อครัว หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก.

๒. กัมมวาก

³¹กิริยาศัพท์ใด กล่าวกรรม คือ สิ่งทีบุคคลพึงทำ คือ แสดงว่าเป็นกิริยาของกรรม นั้นเอง กิริยาศัพท์นั้น ชื่อ กัตตุวาก.

มีอุทาหรณ์ว่า :- **สุเทน โอทโน ปจียเต.**
ข้าวสุก อันพ่อครัว หุงอยู่.

๓. ภาววาก

กิริยาศัพท์ใด กล่าวแต่สักว่า ความมี ความเป็น เท่านั้น ไม่กล่าวกัตตาและกรรม กิริยาศัพท์นั้น ชื่อ ภาววาก.

มีอุทาหรณ์ว่า :- **เตน ญยเต.**
อันเขา เป็นอยู่.

๔. เหตุกัตตุวาก

³⁰กิริยาศัพท์ใด กล่าวผู้ให้คนอื่นทำ คือ แสดงว่าเป็นกิริยาของผู้ให้คนอื่นทำนั้น กิริยาศัพท์นั้น ชื่อ เหตุกัตตุวาก.

มีอุทาหรณ์ว่า :- **สามิโก สุทํ โอทนํ ปาเจติ.**
นาย ยิง(หรือใช้) พ่อครัว ให้หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก.

๕. เหตุกัมมวาก

⁴⁰กิริยาศัพท์ใด กล่าวสิ่งที่เขาใช้ให้บุคคลทำ คือแสดงว่าเป็นกิริยาของสิ่งนั้น กิริยาศัพท์นั้น ชื่อ เหตุกัมมวาก.

มีอุทาหรณ์ว่า :- สามิเกน สุเทน โอทโน ปาจาปิยเต.
ข้าวสุก อन्नนาย ใช้พ้อครว ให้หุงอยู่.

ปัจจัย

วากทั้ง ๕ จะกำหนดได้อย่างแม่นยำ ต้องอาศัยปัจจัยประกอบ ปัจจัยนั้น จัดเป็น ๕ หมวดตามวาก

³⁰ปัจจัยในกัตตวาก ๑๐ ตัว คือ อ เอ ย ณฺ ณา นา ณาหา โอ เณ ฌย.

^{28๙}ในกัมมวาก ลง ย ปัจจัย กับทั้ง อิ อากม หน้า ย ด้วย.

^{29๙}ในภาววาก ลง ย ปัจจัย.

^{31๙}ในเหตุกัตตวาก ลงปัจจัย ๔ ตัว คือ เณ ฌย ฌเป ฌาปย.

^{24๙}ในเหตุกัมมวาก ลงปัจจัย ๑๐ ตัวนั้น, ลงเหตุปัจจัย คือ ฌาเป ด้วย, ลง ย ปัจจัย กับทั้ง อิ อากม หน้า ย ด้วย.

²⁷ยังมีปัจจัยสำหรับประกอบกับธาตุอีก ๓ ตัว คือ ²⁵ ข ฌ ฐ เป็นไปในความปรารภณา เช่น :-

ภุข + ข = พุภุขข + ติ สำเร็จรูปเป็น พุภุขขติ ปรารภณาจะกิน.

ฆส + ฌ = ฆิมจณ + ติ สำเร็จรูปเป็น ฆิมจณติ ปรารภณาจะกิน.

หฺร + ฐ = ฆิสีฐ + ติ สำเร็จรูปเป็น ฆิสีฐติ ปรารภณาจะนำไป.

²⁸ปัจจัยสำหรับประกอบด้วยนามศัพท์ ให้เป็นกิริยาศัพท์ มี ๒ ตัว คือ อาย อีย เป็นไปในความประพฤติ เช่น :-

จิรายติ ประพฤติช้าอยู่ ปุตุตยติ ย่อมประพฤติให้เป็นเพียงดังบุตร.

คำอธิบาย

๑. แปลง อุ หรือ อู ที่สุดแห่งธาตุเป็น โอ ก็มี, แล้วแปลง โอ เป็น อว ก็มี, แปลง อิ เป็น เอ ก็มีแล้ว แปลง เอ เป็น อย ก็มี, เอา คม เป็น คจณ ก็ได้.

²¹๒. มิ - ม วตฺตมานา กิฉิ หิ - มิ - ม ปญฺจมี กิฉิ อยู่ข้างหลังต้องที่มะ อ ที่สุดปัจจัย เป็น อา ในหมวดธาตุทั้งปวง.

๓. ลบ หิ ปญฺจมี เสียบ้างก็ได้ แต่เมื่อลบแล้ว อย่าที่มะ อ เป็น อา ในหมวดธาตุทั้งปวง.

๔. ลบ ยุย ที่สุดแห่ง เอยย สดฺดมี คงไว้แต่ เอ บ้างก็ได้ ในหมวดธาตุทั้งปวง.

²⁹๕. อา หียตฺตนี มักฤษสะเป็น อ ในหมวดธาตุทั้งปวง.

๖. โอ มัชฌมบุรุษ หียตฺตนี และ อชฺชตฺตนี เอกวณะ ไม่นิยมใช้ ใช้แต่ประณมบุรุษ เป็นส่วนมาก.

๗. ฤษสะ อี อชฺชตฺตนี เป็น อี แล้วลง ส อาคม ในหมวดธาตุทั้งปวง.

๘. เอา อุม เป็น อีสฺส ก็ได้ ในหมวดธาตุทั้งปวง.

²⁰๙. ลง อ อาคม หน้าธาตุที่ประกอบหียตฺตนี อชฺชตฺตนี และกาลาติปฺตติ.

²⁷๑๐. ลง อี อาคม หลังธาตุและปัจจัยที่ประกอบ อชฺชตฺตนี ภวิสฺสนฺติ และ กาลาติปฺตติ ในหมวดธาตุทั้งปวง.

²¹๑๑. ฤษสะ อา กาลาติปฺตติ เป็น อ ในหมวดธาตุทั้งปวง.

๑๒. ลง นิคฺคหิตอาคม ในหมวด รุฑฺ ธาตุแล้ว แปลงนิคฺคหิต เป็นพยัญชนะที่สุควรรค.

๑๓. เอา ย ปัจจัย กับ ว เป็น พุพ

เอา ย ปัจจัย กับ ฐ เป็น ขณ

เอา ย ปัจจัย กับ หุ เป็น ยุห

เอา ย ปัจจัย กับ สฺ เป็น สฺส

เอา ย ปัจจัย กับ ชฺ เป็น ชฺช

เอา ย ปัจจัย กับ จฺ เป็น จฺจ

ในหมวดธาตุทั้งปวง.

๑๔. แปลง ญฺ ปัจจัย เป็น โณ ในหมวด สฺ ธาตุ

²⁹๑๕. เอา ณา ธาตุ เป็น ชา.

๑๖. เมื่อลง เณ ญฺ ปัจจัยแล้ว ต้องที่มะสระตัวหน้าธาตุ ที่ไม่มีพยัญชนะซ้อนอยู่ เบื้องหลัง แล้วลบ ณ เสีย เหมือนวิธีตัดทิต.

๑๗. ซ้อน ย พยัญชนะ ที่ ย ปัจจัย ก็มี.

อสุ ธาตุ

อสุ ธาตุ เป็นไปในความมี, ความเป็น อยู่หน้าแปลงวิภัติทั้งหลายแล้ว ลบก็มี ทีฆะก็มี แปลงก็มี ซึ่งต้นธาตุบ้าง ที่สุดธาตุบ้าง ดังนี้ :-

อสุ + ติ = ตถิ	สำเร็จรูปเป็น อตถิ
อสุ + อนฺติ	สำเร็จรูปเป็น สนฺติ
อสุ + ลิ	สำเร็จรูปเป็น อลิ
อสุ + ถ = ตถ	สำเร็จรูปเป็น อตถ
อสุ + มิ = มหิ = สมิ	สำเร็จรูปเป็น อมหิ, อสมิ
อสุ + ม = มห	สำเร็จรูปเป็น อมห
อสุ + ตุ = ตถ	สำเร็จรูปเป็น อตถ
อสุ + เอยยา = อียา	สำเร็จรูปเป็น ลียา
อสุ + เอยย	สำเร็จรูปเป็น อสย
อสุ + เอยยํ	สำเร็จรูปเป็น อสยํ
อสุ + เอยยํ = อียํ	สำเร็จรูปเป็น ลียํ
อสุ + เอยยาติ	สำเร็จรูปเป็น อสย
อสุ + เอยยาถ	สำเร็จรูปเป็น อสยถ
อสุ + เอยยามิ	สำเร็จรูปเป็น อสยํ
อสุ + เอยยาม	สำเร็จรูปเป็น อสยาม
อสุ + อิ	สำเร็จรูปเป็น อาสิ
อสุ + อํ	สำเร็จรูปเป็น อาสํ
อสุ + ตถ	สำเร็จรูปเป็น อาสิตถ
อสุ + อี	สำเร็จรูปเป็น อาสี
อสุ + มห	สำเร็จรูปเป็น อาสิม

----- จบอาขยาต -----

กิตก์

³⁴กิตก์นั้น เป็นชื่อของศัพท์ที่ท่านประกอบปัจจัยหมู่หนึ่ง ซึ่งเป็นเครื่องกำหนดหมาย
เนื้อความของนามกิตก์และกิริยากิตก์ที่ต่าง ๆ กัน ³⁸กิตก์นั้น แบ่งเป็น ๒ อย่างก่อน คือ :-

เป็นนามกิตก์อย่าง ๑

เป็นกิริยากิตก์อย่าง ๑.

กิตก์ทั้ง ๒ อย่างนี้ ล้วนมีธาตุเป็นที่ตั้งทั้งสิ้น.

นามกิตก์

กิตก์ที่เป็นนามกิตก์ เป็นคุณนามกิตก์ เรียกว่า นามกิตก์ ๆ นี้ จัดเป็นสาธนะ มีปัจจัยเป็น
เครื่องหมาย.

สาธนะ

³⁵สาธนะ คือ ศัพท์ที่ท่านให้สำเร็จมาแต่รูปวิเคราะห์ ชื่อ "สาธนะ" สาธนะนั้น ท่าน
แบ่งออกเป็น ๗ คือ :-

กัตตุสาธนะ ๑

กัมมสาธนะ ๑

ภาวสาธนะ ๑

กรณสาธนะ ๑

สัมปทานสาธนะ ๑

อปาทานสาธนะ ๑

อธิกรณสาธนะ ๑.

รูปวิเคราะห์ แห่งสาธนะจัดเป็น ๓ รูป คือ กัตตุรูป ๑ กัมมรูป ๑ ภาवरูป ๑.

กัตตุสาธนะ

¹³ศัพท์ใดเป็นชื่อของผู้กระทำ คือ ผู้ประกอบกิจยานั้น ศัพท์นั้น ชื่อ กัตตุสาธนะ ให้
แปลว่า "ผู้...โดยปรกติ".

กัมมสาธนะ

¹³ผู้ทำ ๆ ซึ่งสิ่งใด ศัพท์ที่เป็นชื่อของสิ่งนั้น หรือศัพท์ที่เป็นชื่อของ สิ่งของที่เขาทำ ชื่อ
กัมมสาธนะ ที่เป็นกัตตุรูป แปลว่า "เป็นที่" ที่เป็นกัมมรูป แปลว่า "เป็นที่อันเขา".

ภาวสาธนะ

¹³ ศัพท์บอกกิริยา คือ ความทำของผู้ทำ ชื่อ ภาวสาธนะ เป็นภาวรूपอย่างเดียว แปลว่า "ความ" ก็ได้ "การ" ก็ได้.

กรณสาธนะ

¹³ ผู้ทำ ๆ ด้วยสิ่งใด ศัพท์ที่เป็นชื่อของสิ่งนั้น ชื่อ กรณสาธนะ ที่เป็นกัตตุรูป แปลว่า "เป็นเครื่อง" ก็ได้ แปลว่า "เป็นเหตุ" ก็ได้ ที่เป็นกัมมรูป แปลว่า "เป็นเครื่องอันเขา" ก็ได้ แปลว่า "เป็นเหตุอันเขา" ก็ได้.

สัมปทานสาธนะ

¹³ ผู้ทำ ๆ ให้แก่ผู้ใดหรือแก่สิ่งใด ศัพท์เป็นชื่อของผู้นั้น หรือของสิ่งนั้น ชื่อ สัมปทานสาธนะ ที่เป็นกัตตุรูป แปลว่า "เป็นที่" ที่เป็นกัมมรูป แปลว่า "เป็นที่อันเขา".

อปาทานสาธนะ

ผู้ทำ ๆ ไปปราศจากสิ่งใด ศัพท์ที่เป็นชื่อของสิ่งนั้น ชื่อ อปาทานสาธนะ แปลว่า "เป็นแดน".

อธิกรณสาธนะ

ผู้ทำ ๆ ในที่ใด ศัพท์ที่เป็นชื่อของสิ่งนั้น ชื่อ อธิกรณสาธนะ ที่เป็นกัตตุรูป แปลว่า "เป็นที่" ที่เป็นกัมมรูป แปลว่า "เป็นที่อันเขา".

ปัจจัยแห่งนามกิตก์

ปัจจัยสำหรับประกอบนามกิตก์นั้น จัดเป็น ๓ พวก คือ :-

กิตปัจจัย สำหรับประกอบกับศัพท์ที่เป็นกัตตุรูปอย่างเดียว ๑

กิจปัจจัย สำหรับประกอบกับศัพท์ที่เป็นกัมมรูปและภาวรूप ๑

กิตกิจปัจจัย สำหรับประกอบกับศัพท์แม่ทั้ง ๓ เหล่า ๑.

¹² กิตปัจจัย อย่างนี้ :- ก วิ ณี ญ จ ฐ

กิจปัจจัย อย่างนี้ :- ข ญย

กิตกิจปัจจัย อย่างนี้ :- อ อิ ฌ เฏว ติ ตุ ยุ.

วิเคราะห์ แห่่งนามกิตกั

๑. วิเคราะห์ในกิตปัจจย

กวิ

³¹ **สยั ภวตี-ติ สยมญ.** (ผู้ใด) ย่อมเป็นเอง เหตุนั้น (ผู้ั้น) ชื่อว่า ผู้เป็นเอง. ลง กวิ ปัจจย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

¹² **อุเรน กจณตี-ติ อุโร.** (สัตว์ใด) ย่อมไป ด้วยอก เหตุนั้น (สัตว์นั้น) ชื่อว่า ผู้ไปด้วยอก. ลง กวิ ปัจจย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

สั สญฺญ ขนตี-ติ สงฺโข. (สัตว์ใด) ย่อมขุด (ซึ่งแผ่นดิน) ดี ชื่อว่า ด้วยดี เหตุนั้น (สัตว์นั้น) ชื่อว่า ผู้ขุดดี. ลง กวิ ปัจจย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

ณิ

³⁶ **ธมฺมํ วทติ สีเลนา-ติ ธมฺมวาที.** (ผู้ใด) ย่อมกล่าว ซึ่งธรรม โดยปรกติ เหตุ นั้น (ผู้ั้น) ชื่อว่า ผู้กล่าวซึ่งธรรมโดยปรกติ. ลง ณิ ปัจจย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ ลง ในอรรถแห่งตัสสึละ.

ธมฺมํ วตฺตุํ สีลมสฺสา-ติ วา ธมฺมวาที. อีกอย่างหนึ่ง ความกล่าว ซึ่งธรรม เป็นปกติ ของเขา เหตุนั้น (เขา) ชื่อว่า ผู้มีความกล่าวซึ่งธรรมเป็นปกติ. ลง ณิ ปัจจย เป็นสมาสรูป ตัสสึละสาธนะ.

ปาปํ กโรติ สีเลนา-ติ ปาปการี. (ผู้ใด) ย่อมทำ ซึ่งบาป โดยปรกติ เหตุนั้น (ผู้ั้น) ชื่อว่า ผู้ทำซึ่งบาปโดยปรกติ. ลง ณิ ปัจจย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ ลงในอรรถ แห่งตัสสึละ.

³⁴ **ธมฺมํ จรติ สีเลนา-ติ ธมฺมจารี.** (ผู้ใด) ย่อมประพฤติ ซึ่งธรรม โดยปรกติ เหตุนั้น (ผู้ั้น) ชื่อว่า ผู้ประพฤติซึ่งธรรมโดยปรกติ. ลง ณิ ปัจจย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ ลงในอรรถแห่งตัสสึละ.

ณฺว

เทตี-ติ ทายโก. (ผู้ใด) ย่อมให้ เหตุนั้น (ผู้ั้น) ชื่อว่า ผู้ให้. ลง ณฺว ปัจจย แปลง ณฺว ปัจจย เป็น อก เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

³² **เนตี-ติ นายโก.** (ผู้ใด) ยื่อนำไป เหตุนั้น (ผู้ั้น) ชื่อว่า ผู้นำไป. ลง ณฺว ปัจจย แปลง ณฺว ปัจจย เป็น อก เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

อนุสาสตี-ติ อนุสาสโก. (ผู้ใด) ย่อมตามสอน เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้ตามสอน. ลง ญุ ปัจจัย แปลง ญุ ปัจจัย เป็น อก เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

³⁵สุณาสี-ติ สาวโก. (ผู้ใด) ย่อมฟัง เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้ฟัง. ลง ญุ ปัจจัย แปลง ญุ ปัจจัย เป็น อก เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

ตฺ

³³กโรตี-ติ กตฺตา. (ผู้ใด) ย่อมทำ เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้ทำ. ลง ตฺ ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

กโรตี สีเลนา-ติ วา กตฺตา. อีกอย่างหนึ่ง (ผู้ใด) ย่อมทำโดยปรกติ เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้ทำโดยปรกติ. ลง ตฺ ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ ลงในอรรถแห่งตัสสึละ.

²³วทตี-ติ วตฺตา. (ผู้ใด) ย่อมกล่าว เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้กล่าว. ลง ตฺ ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

²⁰ขานาตี-ติ ญาตา. (ผู้ใด) ย่อมรู้ เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้รู้. ลง ตฺ ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

ธารตี-ติ ธาตา. (ผู้ใด) ย่อมทรงไว้ เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้ทรงไว้. ลง ตฺ ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

ฐ

³²ปาริ คจฺจติ สีเลนา-ติ ปารุ. (ผู้ใด) ย่อมถึง ซึ่งฝั่ง โดยปรกติ เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้ถึงซึ่งฝั่งโดยปรกติ. ลง ฐ ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ ลงในตัสสึละ.

⁴⁰วิขานาติ สีเลนา-ติ วิญฺญ. (ผู้ใด) ย่อมรู้วิเศษ โดยปรกติ เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้รู้วิเศษโดยปรกติ. ลง ฐ ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ ลงในตัสสึละ.

³⁴ภิกฺขติ สีเลนา-ติ ภิกฺขุ. (ผู้ใด) ย่อมขอ โดยปรกติ เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้ขอโดยปรกติ. ลง ฐ ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ ลงในตัสสึละ.

๒. วิเคราะห์ในกิจปัจจัย

ข

³⁴ทุกฺขเณ กรียตี-ติ ทุกฺกริ. (กรรมใด) อันเขาทำได้ โดยยาก เหตุนั้น (กรรมนั้น) ชื่อว่า อันเขาทำได้โดยยาก. ลง ข ปัจจัย เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

³⁶ **สุเขน ภริยตี-ติ สุกโร.** (ผู้ใด) อันเขาเลี้ยงได้ โดยง่าย เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า
อันเขาเลี้ยงได้โดยง่าย. ลง ข ปัจจัย เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

ทุกเขน รกขียตี-ติ ทุรกข. (จิตใด) อันเขารักษาได้ โดยยาก เหตุนั้น (จิตนั้น)
ชื่อว่า อันเขารักษาได้โดยยาก. ลง ข ปัจจัย เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

ณฺย

²⁸ **กาดพุพฺพ-ติ การิย.** (กรรมใด) อันเขาพึงทำ เหตุนั้น (กรรมนั้น) ชื่อว่า อันเขาพึงทำ.
ลง ณฺย ปัจจัย เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

เนตพุพฺพ-ติ เนยฺย. (สิ่งใด) อันเขาพื้งนำไป เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า อันเขาพื้งนำไป.
ลง ณฺย ปัจจัย เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

วตฺตพุพฺพ-ติ วชฺช. (คำใด) อันเขาพื้งกล่าว เหตุนั้น (คำนั้น) ชื่อว่า อันเขาพื้งกล่าว.
ลง ณฺย ปัจจัย เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

²² **ทมิตพุโพ-ติ ทมโม.** (ผู้ใด) อันเขาพื้งทรมานได้ เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า อันเขา
พื้งทรมานได้. ลง ณฺย ปัจจัย เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

ยฺยลฺลิตพุพฺพ-ติ โยคค. (สิ่งใด) อันเขาพื้งประกอบ เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า อันเขา
พื้งประกอบ. ลง ณฺย ปัจจัย เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

ครหิตพุพฺพ-ติ การยห. (กรรมใด) อันเขาพื้งติเตียน เหตุนั้น (กรรมนั้น) ชื่อว่า
อันเขาพื้งติเตียน. ลง ณฺย ปัจจัย เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

³⁷ **ทาทพุพฺพ-ติ เทยฺย.** (สิ่งใด) อันเขาพื้งให้ เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า อันเขาพื้งให้.
ลง ณฺย ปัจจัย เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

๓. วิเคราะห์ในกิตกัจจปัจจัย

อ

³² **ปฏฺฐิ สํ ภิชฺชตี-ติ ปฏฺฐิสฺสภิทา.** (ปัญญาใด) ย่อมแตกฉาน ดี โดยต่าง เหตุนั้น
(ปัญญานั้น) ชื่อว่า แตกฉานดีโดยต่าง. ลง อ ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

¹⁷ **หิตํ กโรตี-ติ หิตกโร.** (ผู้ใด) ย่อมทำ ซึ่งประโยชน์เกื้อกูล เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อ
ว่า ผู้ทำซึ่งประโยชน์เกื้อกูล. ลง อ ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

²⁶นิสฺสํย นํ วสฺสตี-ติ นิสฺสํย. (ศิษย์) อาศัย ซึ่งอาจารย์นั้นอยู่ เหตุนั้น (อาจารย์นั้น) ชื่อว่า เป็นที่อาศัยอยู่ (ของศิษย์). ลง อ ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กัมมสาธนะ.

⁴⁰ลิกฺขยฺตี-ติ ลิกฺขา. (ธรรมชาตฺไค) อันเขาย่อมศึกษา เหตุนั้น (ธรรมชาตินั้น) ชื่อว่า อันเขาศึกษา. ลง อ ปัจจัย เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ ลิกฺขณํ วา ลิกฺขา อีกอย่างหนึ่ง ความศึกษา ชื่อว่า ลิกฺขา. ลง อ ปัจจัย เป็นภาวรูป ภาวสาธนะ.

³¹วิเนติ เตนา-ติ วินโย. (บัณฑิตไค) ย่อมแนะนำ ด้วยอุบายนั้น เหตุนั้น (อุบายนั้น) ชื่อว่า เป็นเครื่องแนะนำ (ของบัณฑิต). ลง อ ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กรณสาธนะ.

³¹ปฐฺมํ ภวติ เอตสฺมา-ติ ปภโว. (แม่น้ำ) ย่อมเกิดก่อน แต่ประเทศนั้น เหตุนั้น (ประเทศนั้น) ชื่อว่า เป็นแดนเกิดก่อน (แห่งแม่น้ำ). ลง อ ปัจจัย เป็นกัตตุรูป อปทานสาธนะ.

อิ

³⁰อุทกํ ทธาตี-ติ อุทฺธิ. (ประเทศไค) ย่อมทรงไว้ ซึ่งน้ำ เหตุนั้น (ประเทศนั้น) ชื่อว่า ผู้ทรงไว้ซึ่งน้ำ (ทะเล). ลง อิ ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

สนฺธิยฺตี-ติ สนฺธิ. (วาทาไค) อันเขาต่อ เหตุนั้น (วาทานั้น) ชื่อว่า อันเขาต่อ. ลง อิ ปัจจัย เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

²⁸นิธยฺตี-ติ นิธิ. (สมบัติไค) อันเขาฝังไว้ เหตุนั้น (สมบัตินั้น) ชื่อว่า อันเขาฝังไว้. ลง อิ ปัจจัย เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

ณ

กมฺมํ กโรตี-ติ กมฺมกาโร. (ผู้ไค) ย่อมทำ ซึ่งกรรม เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้ทำซึ่งกรรม. ลง ณ ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

รฺุขยฺตี-ติ โรโค. (อาพาธไค) ย่อมเสียดแทง เหตุนั้น (อาพาธนั้น) ชื่อว่า ผู้เสียดแทง. ลง ณ ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

²¹วหิตฺพฺโพ-ติ วาโห. (ภาระไค) อันเขาพื้งนำไป เหตุนั้น (ภาระนั้น) ชื่อว่า อันเขาพื้งนำไป. ลง ณ ปัจจัย เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

ปจฺนํ ปาโก. ความหุง ชื่อว่า ปากะ. ลง ณ ปัจจัย เป็นภาวรูป ภาวสาธนะ.

²⁷ทุสฺสติ เตนา-ติ โทโส. (ชน) ย่อมประทุษร้าย ด้วยกิเลสนั้น เหตุนั้น (กิเลสนั้น) ชื่อว่า เป็นเหตุประทุษร้าย (แห่งชน). ลง ณ ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กรณสาธนะ.

³⁶ **อวสนติ** **เอตถา-ติ** **อวาโส.** (ภิกษุ ท.) ย่อมอาศัยอยู่ ในประเทศนั้น เหตุนั้น (ประเทศนั้น) ชื่อว่า เป็นที่อาศัยอยู่ (แห่งภิกษุ ท.). ลง **ณ** ปัจจัย เป็นกัตตุรูป อธิกรณสาธนะ.

เตว

กาเตว เพื่อจะทำ **กนฺเตว** เพื่อจะไป.

ปัจจัยนี้ลงในจตุตถีวิภัตตินาม.

ติ

มณฺเฑตี-ติ **มติ.** (ปัญญาใด) ย่อมรู้ เหตุนั้น (ปัญญานั้น) ชื่อว่า ผู้รู้. ลง **ติ** ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ. ²³ **มณฺเฑติ** **เอตถา-ติ** **วา** **มติ.** อีกอย่างหนึ่ง (ชน) ย่อมรู้ ด้วย

ปัญญานั้น เหตุนั้น (ปัญญานั้น) ชื่อว่า เป็นเหตุรู้ (แห่งชน). ลง **ติ** ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กรณสาธนะ. มนํ **วา** **มติ.** อีกอย่างหนึ่ง ความรู้ ชื่อว่า **มติ.** ลง **ติ** ปัจจัย เป็นภาวรูป ภาวสาธนะ.

³⁰ **สฺรตี-ติ** **สติ.** (ธรรมชาติใด) ย่อมระลึก เหตุนั้น (ธรรมชาตินั้น) ชื่อว่า ผู้ระลึก. ลง **ติ** ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ. **สฺรติ** **เอตถา-ติ** **วา** **สติ.** อีกอย่างหนึ่ง (ชน) ย่อมระลึก ด้วยธรรมชาตินั้น เหตุนั้น (ธรรมชาตินั้น) ชื่อว่า เป็นเหตุระลึก (แห่งชน). ลง **ติ** ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กรณสาธนะ. **สฺรณํ** **วา** **สติ.** อีกอย่างหนึ่ง ความระลึก ชื่อว่า **สติ.** ลง **ติ** ปัจจัย เป็นภาวรูป ภาวสาธนะ.

²⁹ **สฺมปฺนฺชิตพฺพา-ติ** **สฺมปฺตติ.** (ธรรมชาติใด) อันเขาพึงถึงพร้อม เหตุนั้น (ธรรมชาตินั้น) ชื่อว่า อันเขาพึงถึงพร้อม. ลง **ติ** ปัจจัย เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ

²⁴ **กจฺจนฺติ** **เอตถา-ติ** **กติ.** (ชน ท.) ย่อมไป ในภูมินั้น เหตุนั้น (ภูมินั้น) ชื่อว่า เป็นที่ไป (แห่งชน ท.). ลง **ติ** ปัจจัย เป็นกัมมรูป อธิกรณสาธนะ.

ตุ

กาตุ เพื่อจะทำ **กนฺตุ** เพื่อจะไป.

ปัจจัยนี้ลงในปฐม และจตุตถีวิภัตตินาม.

ยุ

เจตยตี-ติ **เจตนา.** (ธรรมชาติใด) ย่อมคิด เหตุนั้น (ธรรมชาตินั้น) ชื่อว่า ผู้คิด. ลง **ยุ** ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ.

²⁹ กุขณติ สีเลนา-ติ โภชน. (ผู้ใด) ย่อมโภจร โดยปรกติ เหตุนั้น (ผู้นั้น) ชื่อว่า ผู้โภจรโดยปรกติ. ลง ยู ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กัตตุสาธนะ ลงในคัสสี่ละ.

¹⁷ ภูณจิตพพ-ติ โภชน. (สิ่งใด) อันเขาพึงกิน เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า อันเขาพึงกิน. ลง ยู ปัจจัย เป็นกัมมรูป กัมมสาธนะ.

¹⁴ คจฺญิตเต-ติ กมน. (อันเขา) ย่อมไป เหตุนั้น ชื่อว่า ความไป. ลง ยู ปัจจัย เป็นภาวรูป ภาวสาธนะ.

¹⁸ กโรติ สีเลนา-ติ กรณ. (เขา) ย่อมทำ ด้วยสิ่งนั้น เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า เป็นเครื่องทำ (แห่งเขา). ลง ยู ปัจจัย เป็นกัตตุรูป กรณสาธนะ.

⁴⁰ สำนฺณียติ เอตยา-ติ สำนฺณนา. (เนื้อความ) อันท่าน ย่อมพรรณาพร้อม ด้วยวาจานั้น เหตุนั้น (วาจานั้น) ชื่อว่า เป็นเครื่องอันท่านพรรณาพร้อม (แห่งเนื้อความ). ลง ยู ปัจจัย เป็นกัมมรูป กรณสาธนะ.

²⁷ สยนติ เอตถา-ติ สยน. (เขา ท.) ย่อมนอน ในที่นั้น เหตุนั้น (ที่นั้น) ชื่อว่า เป็นที่นอน (แห่งเขา ท.). ลง ยู ปัจจัย เป็นกัตตุรูป อธิกรณสาธนะ.

จบนามกิตก์

กิริยาภิตกั

ภิตกัที่เป็นกิริยา เรียกว่า กิริยาภิตกั กิริยาภิตกันี้ประกอบด้วย วิภตติ กาล ชาติ วาจก ปัจจัย เหมือนกิริยาอาขยาต แตกต่างไม่มีบทและบุรุษเท่านั้น.

วิภตติ

วิภตติแห่งกิริยานั้น ถ้านามศัพท์เป็นวิภตติและวจนะอันใด กิริยาภิตกัก็เป็นวิภตติและวจนะอันนั้นตาม เช่น :-

ภิกขุ กามํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺโง.

ภิกขุ เข้าไปแล้ว สู่บ้าน เพื่อก่อนข้าว.

เยเกจิ พุทฺธํ สรณํ กตา.

(ชน ท.) เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ถึงแล้ว ซึ่งพระพุทธรเจ้า ว่าเป็นที่พึ่ง.

เอกํ ปุริสํ ฆตฺตํ กเหตุวา กจฺจนฺตํ ปสฺสามิ.

(ข้าพเจ้า) ย่อมเห็น ซึ่งบุรุษ คนหนึ่ง ถือเอาแล้ว ซึ่งร่วม ไปอยู่.

กาล

ในภิตกันี้ แบ่งกาลที่เป็นประธานได้ ๒ คือ :-

ปัจจุบันกาล ๑

อดีตกาล ๑.

กาลทั้ง ๒ นั้น แบ่งให้ละเอียดออกไปอีก ปัจจุบันกาล จัดเป็น ๒ คือ :-

ปัจจุบันแท้ ๑

ปัจจุบันใกล้เคียงอนาคต ๑.

อดีตกาล จัดเป็น ๒ คือ :-

ล่วงแล้ว ๑

ล่วงแล้วเสร็จ ๑.

กาลที่กล่าวโดยย่อ หรือพิศดารนี้ ในเวลาพูดหรือแต่งหนังสือ อ่านหนังสือ ต้องหมาย
รู้ด้วยปัจจัย เช่น :-

ปัจจุบันกาล

ปัจจุบันแท้ แปลว่า อยู่

ปัจจุบันใกล้เคียง แปลว่า เมื่อ.

อดีตกาล

ล่วงแล้ว แปลว่า แล้ว

ล่วงแล้วเสร็จ แปลว่า ครั้น - แล้ว.

วาก

วากแห่งกริยาภิตกนี้ จัดเป็น ๕ วาก คือ :-

กัตตวาก ๑

กัมมวาก ๑

ภาววาก ๑

เหตุกัตตวาก ๑

เหตุกัมมวาก ๑.

เหมือนกริยาอาขยาต ต่างกันเพียงแต่รูปกริยาศัพท์เท่านั้น.

ปัจจัยแห่งกริยาภิกต

³³ ปัจจัยสำหรับประกอบกับกริยานั้น จัดเป็น ๓ พวก เหมือนปัจจัยแห่งนามภิกต.

ภิกตปัจจัย อย่างนี้ :- อนต ตวนตุ ตาวิ.

กิจปัจจัย อย่างนี้ :- อนีย ตพพ.

ภิกตกิจปัจจัย อย่างนี้ :- มาน ต ตุน ตวา ตวาน.

ในปัจจัยทั้ง ๓ พวกนั้น อนต มาน ๒ ตัวนี้ บอกปัจจุบันกาล, ตวนตุ ตาวิ
ต ตุน ตวา ตวาน ๖ ตัวนี้ บอกอดีตกาล, อนีย ตพพ ๒ ตัวนี้ บอกความ
จำเป็น.

ภิกตปัจจัย

อนต

สฺจนฺโต พึงอยู่. (สฺ + ณ + อนต) ปุ. สฺจนฺโต อิต.

สฺจนฺตี.

กโรนฺโต ทำอยู่. (กร + โ + อนต) ปุ. กโรนฺโต อิต. กโรนฺตี.

กเณฺโต กล่าวอยู่. (กถ + เ + อนต) ปุ. กเณฺโต อิต. กเณฺตี.

ตวนตุ

สฺตวา พึงแล้ว. (สฺ + ตวนตุ) ปุ. สฺตวา อิต. สฺตวตี.

ภฺตฺตวา กินแล้ว. (ภฺ + ตวนตุ) ปุ. ภฺตฺตวา อิต. ภฺตฺตวตี.

วฺลิตฺตวา อยู่แล้ว. (วล + ตวนตุ) ปุ. วฺลิตฺตวา อิต. วฺลิตฺตวตี.

ตาวิ

ปฺ.	อิต.	นปฺ.
สุตาวิ	สุตาวินี	สุตาวิ ฟังแล้ว.
ภุตตาวิ	ภุตตาวินี	ภุตตาวิ กินแล้ว.
วิสิตาวิ	วุสิตาวินี	วุสิตาวิ อยู่แล้ว.

กิริยาศัพท์ที่ประกอบด้วยกิตปัจจัย หากอยู่หน้ากิริยาอาขยาต ส่วนมากจะเป็นเหมือนบทวิ
เสตสนะ.

กิจปัจจัย

อนิย

กรณีย	อันเขาพึงทำ. กร + อนิย	สำเร็จรูปเป็น กรณีย.
วจนีย	อันเขาพึงกล่าว. วจ + อนิย	สำเร็จรูปเป็น วจนีย.
โภชนีย	อันเขาพึงกิน. ภุข + อนิย	สำเร็จรูปเป็น โภชนีย.

กิริยาศัพท์ที่ประกอบ อนิย บางศัพท์ใช้เป็นนามกิตก็ได้.

ตพพ

กตตพพ	อันเขาพึงกระทำ. กร + ตพพ	สำเร็จรูปเป็น กตตพพ.
วตตพพ	อันเขาพึงกล่าว. วท + ตพพ	สำเร็จรูปเป็น วตตพพ.
ภุจตตพพ	อันเขาพึงกิน. ภุข + ตพพ	สำเร็จรูปเป็น ภุจตตพพ.

กิตติกิจปัจจัย

มาน

²³มาน ปัจจัยนี้ ถ้าไม่มี ย ปัจจัย ซึ่งลงในกรรม เป็นกัตตุวาจก ถ้ามี ย ปัจจัยนั้น

เป็นกัมมวาจก ตัวอย่างดังนี้ :-

กัตตุวาจก		กัมมวาจก	
กुरुมาโน	ทำอยู่	กริยามาโน	อันเขาทำอยู่
ภุขมาโน	กินอยู่	ภุขียามาโน	อันเขากินอยู่
วทมาโน	กล่าวอยู่	วจุจมาโน	อันเขากล่าวอยู่

ต

ต ปัจจัยนี้ ถ้าหากธาตุมี ม และ น เป็นที่สุด ให้ลบที่สุดธาตุ

คโต ไปแล้ว. กม + ต ลบที่สุดธาตุ สำเร็จรูปเป็น คโต.

รโต ยินดีแล้ว. รม + ต ลบที่สุดธาตุ สำเร็จรูปเป็น รโต.

ขโต อันเขาขุดแล้ว. ขน + ต ลบที่สุดธาตุ สำเร็จรูปเป็น ขโต.

หโต อันเขาฆ่าแล้ว. หน + ต ลบที่สุดธาตุ สำเร็จรูปเป็น หโต.

ลง ต ปัจจัยนี้ ถ้าหากธาตุมี จ ช และ ป เป็นที่สุดเอาที่สุดธาตุเป็น ต

ลิตโต อันเขารดแล้ว. ลิจ + ต แปลงที่สุดธาตุเป็น ต สำเร็จรูปเป็น ลิตโต.

วิวิตโต อันเขาสังคแล้ว. วิ + วิจ + ต แปลงที่สุดธาตุเป็น ต สำเร็จรูปเป็น วิวิตโต.

ภุตโต อันเขากินแล้ว. ภุช + ต แปลงที่สุดธาตุเป็น ต สำเร็จรูปเป็น ภุตโต.

จตโต อันเขาสละแล้ว. จช + ต แปลงที่สุดธาตุเป็น ต สำเร็จรูปเป็น จตโต.

คุตโต อันเขาคุ่มครองแล้ว. $คฺป + ต$ แปลงที่สุดธาตุเป็น $ต$ สำเร็จรูปเป็น คุตโต.

ตตโต อันเขารดแล้ว. $ตป + ต$ แปลงที่สุดธาตุเป็น $ต$ สำเร็จรูปเป็น ตตโต.

ลง $ต$ ปัจจัย ถ้าหากธาตุ มี $อา$ เป็นที่สุดก็ดี หรือ $ต$ ปัจจัยที่เป็นกัมมวาจกก็ดี ให้ลง $อิ$ อาคม

ฐิต ยืนแล้ว. $ฐา + อิ + ต$ สำเร็จรูปเป็น ฐิต.

ปีโต อันเขาคืบแล้ว. $ปา + อิ + ต$ สำเร็จรูปเป็น ปีโต.

ภาสิต ยืนแล้ว. $ภาส + อิ + ต$ สำเร็จรูปเป็น ภาสิต.

ลง $ต$ ปัจจัยนี้ ถ้าหากธาตุมี $ท$ เป็นที่สุด ให้แปลง $ต$ เป็น $น$ ลบที่สุดธาตุ

นฺโน อันเขามุงแล้ว. $นท + ต$ สำเร็จรูปเป็น นฺโน.

สฺโน จมแล้ว. $สท = สิท + ต$ สำเร็จรูปเป็น สฺโน.

รฺโน ร้องให้แล้ว. $รท + ต$ สำเร็จรูปเป็น รฺโน.

ฉฺโน อันเขาคัดแล้ว. $ฉิท + ต$ สำเร็จรูปเป็น ฉฺโน.

ภฺโน แรกแล้ว. $ภิท + ต$ สำเร็จรูปเป็น ภฺโน.

ทฺโน อันเขาให้แล้ว. $ทา + ต$ สำเร็จรูปเป็น ทฺโน.

ลง $ต$ ปัจจัยนี้ ถ้าหากธาตุมี $ร$ เป็นที่สุด ให้แปลง $ต$ เป็น $ณ$ แล้วลบที่สุดธาตุ

ชฺโน แก่แล้ว. $ชร + ต$ สำเร็จรูปเป็น ชฺโน.

ติณฺณ ข้ามแล้ว. $ตร + ต$ สำเร็จรูปเป็น ติณฺณ.

ปฺณฺณ เต็มแล้ว. $ปฺร + ต$ สำเร็จรูปเป็น ปฺณฺณ.

ลง $ต$ ปัจจัยนี้ ถ้าหากธาตุมี $ส$ เป็นที่สุด ให้แปลง $ต$ เป็น $ฏ$ แล้วลบที่สุดธาตุ

ตุฏฺโง ยินดีแล้ว. ตุฏ + ต สำเร็จรูปเป็น ตุฏฺโง.

หฏฺโง ร่าเริงแล้ว. หฏ + ต สำเร็จรูปเป็น หฏฺโง.

ปวิฏฺโง เข้าไปแล้ว. ป + วิส + ต สำเร็จรูปเป็น ปวิฏฺโง.

ลง ต ปัจจุบันนี้ ถ้าหากธาตุมี ฐ และ ฏ เป็นที่สุดให้แปลง ต เป็น ทฐ แล้วลบที่สุดธาตุ

พทุฏฺโง รู้แล้ว. พทุ + ต สำเร็จรูปเป็น พทุฏฺโง.

กฏฺโง โกรธแล้ว. กฏ + ต สำเร็จรูปเป็น กฏฺโง.

รฏฺโง ปิดแล้ว. รฏ + ต สำเร็จรูปเป็น รฏฺโง.

ลฏฺโง อันเขาได้แล้ว. ลฏ + ต สำเร็จรูปเป็น ลฏฺโง.

อารฏฺโง อันเขาปรารถนาแล้ว. อา + รภ + ต สำเร็จรูปเป็น อารฏฺโง.

ลง ต ปัจจุบันนี้ ถ้าหากธาตุมี ม เป็นที่สุดให้แปลง ต เป็น นต แล้วลบที่สุดธาตุ

ปกกนฺโต หลีกไปแล้ว. ป + กม + ต สำเร็จรูปเป็น ปกกนฺโต.

ทนฺโต ทรمانแล้ว. ทม + ต สำเร็จรูปเป็น ทนฺโต.

สนฺโต ระงับแล้ว. สม + ต สำเร็จรูปเป็น สนฺโต.

ลง ต ปัจจุบันนี้ ถ้าหากธาตุมี ห เป็นที่สุดให้แปลง ต เป็น พห แล้วลบที่สุดธาตุ

รพฺโห งอกแล้ว. รพ + ต สำเร็จรูปเป็น รพฺโห.

มพฺโห หลงแล้ว. มพ + ต สำเร็จรูปเป็น มพฺโห.

วพฺโห อันน้ำพัดไปแล้ว. วพ + ต สำเร็จรูปเป็น วพฺโห.

กิริยาศัพท์ที่ประกอบด้วย ต ปัจจัยนี้ บางศัพท์ก็ใช้เป็นนามกิตก์ก็มี เหมือนคำว่า
พุทฺโธ เป็นต้น.

ตฺน.	ตฺวา.	ตฺวาน.	คำแปล.
------	-------	--------	--------

กาตฺน	กตฺวา	กตฺวาน	ทำแล้ว.
-------	-------	--------	---------

คนฺตฺน	คนฺตฺวา	คนฺตฺวาน	ไปแล้ว.
--------	---------	----------	---------

หนฺตฺน	หนฺตฺวา	หนฺตฺวาน	ฆ่าแล้ว.
--------	---------	----------	----------

ลง ตฺนาทิปัจจัยนี้ ถ้ามีอุปสัคอยู่หน้า ให้แปลงปัจจัยทั้ง ๓ เป็น ย

อาทาย	ถือเอาแล้ว. อา + ทา + ตฺวา = ย	สำเร็จรูปเป็น อาทาย.
-------	--------------------------------	----------------------

ปทาย	ละแล้ว. ป + หา + ตฺวา = ย	สำเร็จรูปเป็น
------	---------------------------	---------------

ปทาย.

นิสฺสาย	อาศัยแล้ว. นิ + สี + ตฺวา = ย	สำเร็จรูปเป็น นิสฺสาย.
---------	-------------------------------	------------------------

ลง ตฺนาทิปัจจัยนี้ ถ้าหากธาตุมี ม เป็นที่สุด ให้แปลง ย กับที่สุดธาตุ เป็น มฺ

อาคมฺม	มาแล้ว. อา + กม + ตฺวา =	มฺม	สำเร็จรูปเป็น
--------	--------------------------	-----	---------------

อาคมฺม.

นิกขมฺม	ออกแล้ว. นิ + ขม + ตฺวา = มฺม	สำเร็จรูปเป็น นิกขมฺม.
---------	-------------------------------	------------------------

อิริมฺม	ยินดีอยู่แล้ว. อิ + รม + ตฺวา = มฺม	สำเร็จรูปเป็น อิริมฺม.
---------	-------------------------------------	------------------------

ลง ตฺนาทิปัจจัยนี้ ถ้าหากธาตุมี ท เป็นที่สุด ให้แปลง ย กับที่สุดธาตุ เป็น ฑ.

อุปฺปชฺช เกิดขึ้นแล้ว. $อุ + ปท + ตฺวา = ชช$ สำเร็จรูปเป็น

อุปฺปชช.

ปมชช ประมาทแล้ว. $ป + มท + ตฺวา = ชช$ สำเร็จรูปเป็น ปมชช.

อจฺฉช ชิงเอาแล้ว. $อา + ฉิ + ตฺวา = ชช$ สำเร็จรูปเป็น

อจฺฉช ลง ตูนาทิปัจจันนี้ ถ้าหากธาตุมี ฐ และ ภ เป็นที่สุด ให้แปลง ย กับที่สุดธาตุ เป็น ฑฐา, พุภ

วิฑฐา แทะแล้ว. $วิ + ฑ + ตฺวา = ฑฐ$ สำเร็จรูปเป็น วิฑฐา.

ลฑฐา ได้แล้ว. $ล + ฑ + ตฺวา = ฑฐ$ สำเร็จรูปเป็น ลฑฐา.

อารพุภ ปราปรแล้ว. $อา + ร + ฑ + ตฺวา = พุภ$ สำเร็จรูปเป็น

อารพุภ.

ลง ตูนาทิปัจจันนี้ ถ้าหากธาตุมี หุ เป็นที่สุด ให้แปลง ย กับที่สุดธาตุ เป็น ยห

ปคฺคยห ประคองแล้ว. $ป + ค + ห + ตฺวา = ยห$ สำเร็จรูปเป็น

ปคฺคยห.

สณฺนยห ผูกแล้ว. $ส + น + ห + ตฺวา = ยห$ สำเร็จรูปเป็น สณฺนยห.

อารุยห ขึ้นแล้ว. $อา + รุ + ห + ตฺวา = ยห$ สำเร็จรูปเป็น อารุยห.

แปลง ตฺวา เป็น ฐา, ตฺวาน เป็น ฐวาน จำเพาะแต่ ฑิฐ ธาตุ อย่างเดียว.

ปัจจันทั้ง ๓ ตัวนี้ บอกอดีตกาลโดยมากกว่ากาลอื่น จึงได้จัดไว้ในพวกอดีตกาล.

----- จบกริยาภิตก์ -----

สมาส

¹⁸นามศัพท์ ตั้งแต่ ๒ ขึ้นไป ท่านย่อเข้ามาเป็นบทเดียวกัน ชื่อว่า สมาส ³⁸สมาสใน บาลีภาษาว่าโดยกิจมี ๒ อย่าง คือ :-

๑. สมาสที่ท่านลบวิภัตติเสียแล้ว เรียกว่า ลุตตสมาส
๒. สมาสที่ท่านยังมิได้ลบวิภัตติ เรียกว่า อลุตตสมาส.

¹¹สมาสนั้นว่าโดยชื่อ มี ๖ อย่าง คือ :-

กัมมचारโย ๑

ทิกุ ๑

ตปฺปรีโส ๑

ทวนฺทโว ๑

อพฺยयीภาโว ๑

พหุพฺพิหิ ๑.

กัมมचारยสมาส

³⁷นามศัพท์ ๒ บท มีวิภัตติและวจนะเป็นอันเดียวกัน บทหนึ่งเป็นประธาน คือ เป็น นามนาม, บทหนึ่งเป็นวิเศษนะ คือ เป็นคุณนาม หรือเป็นคุณนามทั้ง ๒ บท มีบทอื่นเป็น ประธาน ที่ท่านย่อเข้ามาเป็นบทเดียวกัน ชื่อ กัมมचारยสมาส

³⁷กัมมचारยสมาส นั้น มี ๖ อย่าง คือ :-

วิเศษนปฺพพฺปโท ๑

วิเศษนฺตฺตรปฺโท ๑

วิเศษโนภยปฺโท ๑

วิเศษโนปมปฺโท ๑

สมุทฺทวนปฺพพฺปโท ๑

อวธารณปฺพพฺปโท ๑.

³²วิเศษนบุพพบท มีบทวิเศษนะอยู่ต้น บทประธานอยู่ข้างหลัง อย่างนี้ :-

มหาปฺรีโส เป็นกัมมचारยสมาส วิเศษนบุพพบท

วิ. มหฺนโต ปฺรีโส = มหาปฺรีโส. บุรุษใหญ่.

ขตติยกณฺญา เป็นกัมมธารยสมาส วิเสสนบุพพบท

วิ. ขตติยา กณฺญา = ขตติยกณฺญา. นางกษัตริย์.

นีลุปฺปลํ เป็นกัมมธารยสมาส วิเสสนบุพพบท

วิ. นีลํ อุปฺปลํ = นีลุปฺปลํ. ดอกอุบลเขียว.

¹⁹มหาธานี เป็นกัมมธารยสมาส วิเสสนบุพพบท

วิ. มหนฺตี ธานี = มหาธานี. เมืองใหญ่.

มหาวนํ เป็นกัมมธารยสมาส วิเสสนบุพพบท

วิ. มหนฺตํ วนํ = มหาวนํ. ป่าใหญ่.

บางสมาสย่อบทวิเสสนะ เหลือไว้แต่อักษรตัวหน้า อย่างนี้ :-

กุกฺกิชฺชํ เป็นกัมมธารยสมาส วิเสสนบุพพบท

วิ. กุกฺกิตา ทิชฺชํ = กุกฺกิชฺชํ. ทิชฺชอันบัณฑิตเกลียด.

ปาวจนํ เป็นกัมมธารยสมาส วิเสสนบุพพบท

วิ. ปธานํ วจนํ = ปาวจนํ. คำเป็นประธาน.

สปปฺริโส เป็นกัมมธารยสมาส วิเสสนบุพพบท

¹¹วิ. สนฺโต ปฺริโส = สปปฺริโส. บุรุษระงับแล้ว.

³²วิเสสนุตฺตรบท มีบทวิเสสนะอยู่หลัง บทประธานอยู่หน้า อย่างนี้ :-

สตุตฺตวิเสโส เป็นกัมมธารยสมาส วิเสสนุตฺตรบท

วิ. สตุตฺโต วิเสโส = สตุตฺตวิเสโส. สัตว์วิเศษ.

นรฺวโร เป็นกัมมธารยสมาส วิเสสนุตฺตรบท

²⁸วิ. นโร วโร = นรฺวโร. นระประเสริฐ.

มนุสฺสทลิตุโ เป็นกัมมธารยสมาส วิเสสนุตฺตรบท

วิ. มนุสฺโส ทลิตุโ = มนุสฺสทลิตุโ. มนุษย์ขัดสน.

วิเสสโนภยบท มีบททั้ง ๒ เป็นวิเสสนะ มีบทอื่นเป็นประธาน อย่างนี้ :-

สิตฺตสมฺภูจํ เป็นกัมมธารยสมาส วิเสสโนภยบท

¹⁹วิ. สิตฺตญฺจ สมฺภูจญฺจ = สิตฺตสมฺภูจํ. (ฐานํ ที่) ทั้งเย็นทั้งเกลี้ยง.

อนฺชวชิโร เป็นกัมมธารยสมาส วิเสสโนภยบท

วิ. อนฺชโร จ วชิโร จ = อนฺชวชิโร. (ปฺริโส บุรุษ) ทั้งบอดทั้งหนวก.

ขลขุขุโซ เป็นกัมมธารยสมาส วิเสสโนภยบท

วิ. **ขลโซ จ ขุโซ จ = ขลขุขุโซ.** (บุริโส บุรุษ) ทั้งกระจอกทั้งค่อม.
วิเสสโนปมบท มีบทวิเสสณะเป็นอุปมา จัดเป็น ๒ ตามวิเสสณะ อยู่หน้าและอยู่หลัง สมาส
ที่มีอุปมาอยู่หน้า เรียกว่า **อุปมาปุพฺพปโท** มีอุทาหรณ์ อย่างนี้ :-

¹⁵**สงฺขปณฺฑรํ** เป็นกัมมธารยสมาส วิเสสโนปมบท อุปมาปุพฺพบท

วิ. **สงฺขํ อิว ปณฺฑรํ = สงฺขปณฺฑรํ.** (จิรํ นํานม) ขาวเพียงดั่งสังข์.

กาคสุโร เป็นกัมมธารยสมาส วิเสสโนปมบท อุปมาปุพฺพบท

วิ. **กาโก อิว สุโร = กาคสุโร.** คนกล้าเพียงดั่งกา.

ทิพฺพจกฺขุ เป็นกัมมธารยสมาส วิเสสโนปมบท อุปมาปุพฺพบท

วิ. **ทิพฺพํ อิว จกฺขุ = ทิพฺพจกฺขุ.** จักขุเพียงดั่งทิพย์.

สมาสที่มีอุปมาอยู่หลัง เรียกว่า **อุปมานุตฺตรปโท** มี อุ. อย่างนี้ :-

นโรสสีโห เป็นกัมมธารยสมาส วิเสสโนปมบท อุปมานุตฺตรบท

วิ. **นโร สสีโห อิว = นโรสสีโห.** นรฯเพียงดั่งสีหะ.

ญาณจกฺขุ เป็นกัมมธารยสมาส วิเสสโนปมบท อุปมานุตฺตรบท

วิ. **ญาณํ จกฺขุ อิว = ญาณจกฺขุ.** ญาณเพียงดั่งจักขุ.

ปณฺญาปาสาโท เป็นกัมมธารยสมาส วิเสสโนปมบท อุปมานุตฺตรบท

วิ. **ปณฺญา ปาสาโท อิว = ปณฺญาปาสาโท.** ปัญญาเพียงดั่งปราสาท.

สัมภวานบุพฺพบท มีบทหน้าอันท่านประกอบด้วย **อิตติ** ศัพท์บทหลังเป็นประธาน มี อุ. อย่าง
นี้ :-

³⁰**ขตฺติยมาโน** เป็นกัมมธารยสมาส สัมภวานบุพฺพบท

วิ. **ขตฺติโย (อหํ) อิตติ มาโน = ขตฺติยมาโน.** มานะว่า (เราเป็น) กษัตริย์.

สตุตฺตสณฺญา เป็นกัมมธารยสมาส สัมภวานบุพฺพบท

วิ. **สตุโต อิตติ สณฺญา = สตุตฺตสณฺญา.** ความสำคัญว่าสัตว์.

²⁹**สมณปฺปณฺญา** เป็นกัมมธารยสมาส สัมภวานบุพฺพบท

วิ. **สมโณ (อหํ) อิตติ ปณฺญา = สมณปฺปณฺญา.** ปณฺญาว่า (เราเป็น)

สมณะ.

อวชาธณนบุพพบท มีบทอันท่านประกอบด้วย เอว ศัพท์ (เพื่อจะห้ามเนื้อความอันอื่นเสีย) บทหลังเป็นประธาน มี อุ. อย่างนี้ :-

³⁰ปณฺญาปโชโต เป็นกัมมธารยสมาส อวชาธณนบุพพบท

วิ. ปณฺญา เอว ปโชโต = ปณฺญาปโชโต. (ประทีป) อันโพล่งทั่ว คือ ปัญญา.

²⁶พฺพุทฺธรตนํ เป็นกัมมธารยสมาส อวชาธณนบุพพบท

วิ. พฺพุทฺธ เอว รตนํ = พฺพุทฺธรตนํ. รัตนะ คือพระพุทธรเจ้า.

²⁸สทฺธธาณํ เป็นกัมมธารยสมาส อวชาธณนบุพพบท

วิ. สทฺธธา เอว ธนํ = สทฺธธาณํ. ทรัพย์ คือศรัทธา.

ทิกุสมาส

³⁷กัมมธารยสมาส มีสังขยาอยู่หน้า ชื่อว่า ทิกุสมาส

ทิกุสมาสนั้น มี ๒ อย่าง คือ :-

สมามหาโร ๑

อสมามหาโร ๑.

ทิกุสมาส ที่ท่านรวมนามศัพท์ มีเนื้อความเป็นพหูวนะ ทำให้เป็นเอกวนะ นปฺสก ลิงค์ ชื่อว่า สมามหารทิกุสมาส มี อุ. อย่างนี้ :-

ติโลกํ เป็นสมามหารทิกุสมาส

วิ. ตโย โลกํ = ติโลกํ. โลก ๓.

จตุทฺทิสํ เป็นสมามหารทิกุสมาส

วิ. จตฺสโส ทิสํ = จตุทฺทิสํ. ทิส ๔.

ปณฺจินทฺริยํ เป็นสมามหารทิกุสมาส

วิ. ปณฺจ อินทฺริยานิ = ปณฺจินทฺริยํ. อินทฺริย ๕.

ทิกุสมาส ที่ท่านไม่ได้ทำอย่างนี้ ชื่อว่า อสมามหารทิกุสมาส มี อุ. อย่างนี้ :-

¹⁷เอกปฺคุคฺโค เป็นอสมามหารทิกุสมาส

วิ. เอก โค ปฺคุคฺโค = เอกปฺคุคฺโค. บุคคลเดียว.

¹⁵จตุทฺทิสํ เป็นอสมามหารทิกุสมาส

วิ. จตฺสฺส ทิสฺสา = จตุทฺทิสฺสา. ทิส ๔ ท.

ปญฺจพฺลานิ เป็นอสมหารทิสฺมาส

วิ. ปญฺจ พฺลานิ = ปญฺจพฺลานิ. กำล้ง ๕ ท.

ตปฺปรีสฺมาส

³⁵นามศัพท์ที่มี อ วิภคติเป็นต้น ในที่สุดท่านย่อเข้าด้วยบทเบื้องปลาย ชื่อว่า ³⁹ตปฺปรีสฺมาส ๆ นี้ มี ๖ อย่าง คือ :-

ทุตฺติยาตปฺปรีโส ๑

ตตฺติยาตปฺปรีโส ๑

จตุตฺถิตปฺปรีโส ๑

ปญฺจมีตปฺปรีโส ๑

ฉฏฺฐีตปฺปรีโส ๑

สप्तตฺมีตปฺปรีโส ๑.

ทุตฺติยาตปฺปรีสฺมาส มี อ. อย่างนี้ :-

สุขปฺปตฺโต เป็นทุตฺติยาตปฺปรีสฺมาส

วิ. สุขํ ปตฺโต = สุขปฺปตฺโต. (ปฺปรีโส บุรุษ) ถึงแล้วซึ่งสุข.

คามโต เป็นทุตฺติยาตปฺปรีสฺมาส

วิ. คามํ คโต = คามโต. (ปฺปรีโส บุรุษ) ไปแล้วสู่บ้าน.

สพฺพพรตฺติโสภโณ เป็นทุตฺติยาตปฺปรีสฺมาส

³⁷วิ. สพฺพพรตฺติ โสภโณ = สพฺพพรตฺติโสภโณ. (จนฺโท พระจันทร์)
งาม ตลอดราตรีทั้งคืน.

ตตฺติยาตปฺปรีสฺมาส มี อ. อย่างนี้ :-

²⁷อสุสฺสโร เป็นตตฺติยาตปฺปรีสฺมาส

วิ. อสุสฺเสน (ยฺยตฺโต) รโธ = อสุสฺสโร. รธ (รธเทียมนแล้ว) ด้วยม้า.

สตุลฺลวิทฺโธ เป็นตตฺติยาตปฺปรีสฺมาส

วิ. สตุลฺเลน วิทฺโธ = สตุลฺลวิทฺโธ. (ชนฺตุ สัตว์) อันลูกศรแทง

แล้ว.

อลิกลโห เป็นตติยัตถ์ปฐิสสมาส

วิ. อลิทา กลโห = อลิกลโห. ความทะเลาะเพราะคาบ.

จตุตถัตถ์ปฐิสสมาส มี อุ. อย่างนี้ :-

กจินทุสฺส เป็นจตุตถัตถ์ปฐิสสมาส

วิ. กจินสฺส ทุสฺส = กจินทุสฺส. ผ้าเพื่อกจลิน.

¹⁶อาคนตุกภตฺต เป็นจตุตถัตถ์ปฐิสสมาส

วิ. อาคนตุกสฺส ภตฺต = อาคนตุกภตฺต. ภัตรเพื่อผู้มา.

กิลานเภสขฺ เป็นจตุตถัตถ์ปฐิสสมาส

วิ. กิลานสฺส เภสขฺ = กิลานเภสขฺ. ยาเพื่อคนไข้.

ปัญจมีตปฐิสสมาส มี อุ. อย่างนี้ :-

โจรภยํ เป็นปัญจมีตปฐิสสมาส

วิ. โจรมหา ภยํ = โจรภยํ. ภัยแต่โจร.

มรณภยํ เป็นปัญจมีตปฐิสสมาส

วิ. มรณสฺมา ภยํ = มรณภยํ. ความกลัวแต่ความตาย.

³¹พนฺธนา มุตฺโต เป็นปัญจมีตปฐิสสมาส

วิ. พนฺธนา มุตฺโต = พนฺธนา มุตฺโต. (สตฺโต สัตว์) พ้นแล้วจากเครื่อง

ผูก.

จัญญูตปฐิสสมาส มี อุ. อย่างนี้ :-

¹⁴ราชปฺตฺโต เป็นจัญญูตปฐิสสมาส

วิ. ราชโณ ปฺตฺโต = ราชปฺตฺโต. บุตรของพระราชา.

ธณฺณราสี เป็นจัญญูตปฐิสสมาส

วิ. ธณฺณนํ ราสี = ธณฺณราสี. กองแห่งข้าวเปลือก.

รฺกฺขสาหา เป็นจัญญูตปฐิสสมาส

วิ. รฺกฺขสฺส สาหา = รฺกฺขสาหา. กิ่งแห่งต้นไม้.

สํตตมีตปฐิสสมาส มี อุ. อย่างนี้ :-

รูปสณฺญา เป็นสํตตมีตปฐิสสมาส

วิ. รูปเป สณฺญา = รูปสณฺญา. ความสำคัญในรูป.

ลัฏฐาทุกขํ เป็นลัฏฐิตตมิต्तปฐิสสมาส

วิ. ลัฏฐาเร ทุกขํ = ลัฏฐาทุกขํ. ทุกขํในสงสาร.

วนปุปผํ เป็นลัฏฐิตตมิต्तปฐิสสมาส

วิ. วเน ปุปผํ = วณปุปผํ. ดอกไม้ในป่า.

สมาสที่มี น อยู่หน้า เรียกว่า อุภยตัพฐิสสมาส หรือ กัมมธารยสมาส มี น เป็นบทหน้า ในสมาสนี้ ถ้าพยัญชนะอยู่หลัง น ให้เอา น เป็น อ ถ้าสระอยู่หลัง น ให้เอา น เป็น อน เช่น :-

²⁷ อพราหฺมโณ เป็นอุภยตัพฐิสสมาส หรือกัมมธารยสมาส มี น เป็นบทหน้า

วิ. น พราหฺมโณ = อพราหฺมโณ. (อัย ชโน ชนนี้) มิใช่พราหมณ์.

อวสโล เป็นอุภยตัพฐิสสมาส หรือกัมมธารยสมาส มี น เป็นบทหน้า

วิ. น วสโล = อวสโล. (อัย ชโน ชนนี้) มิใช่เป็นคนถ้อย.

อนสฺโส เป็นอุภยตัพฐิสสมาส หรือกัมมธารยสมาส มี น เป็นบทหน้า

วิ. น สฺโส = อนสฺโส. (อัย สตฺโต สัตว์นี้) มิใช่ม้า.

³³ อนริโย เป็นอุภยตัพฐิสสมาส หรือกัมมธารยสมาส มี น เป็นบทหน้า

วิ. น อริโย = อนริโย. (อัย ชโน ชนนี้) มิใช่พระอริยเจ้า.

ตัพฐิสสมาส กับ กัมมธารยสมาส แปรลกกันอย่างนี้ ตัพฐิสสมาส มีวิภัตติและวจนะไม่เสมอกัน ส่วนกัมมธารยสมาส มีวิภัตติและวจนะเสมอกัน บทหนึ่งเป็นประธาน บทหนึ่งเป็นวิเศษณะ หรือเป็นวิเศษณะทั้ง ๒ บท.

ทวันทวสมาส

¹³นามนามตั้งแต่ ๒ ศัพท์ขึ้นไป ทานย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน ชื่อ ทวันทวสมาส ๆ นี้ มี ๒ อย่าง คือ :-

สมาหาโร ๑

อสมาหาโร ๑.

สมาหารทวันทวสมาส มี อุ. อย่างนี้ :-

¹³สมถวิปัสสนา เป็นสมาหารทวันทวสมาส

วิ. สมโถ จ วิปัสสนา จ = สมถวิปัสสนา. สมถะด้วย วิปัสสนา ด้วย ชื่อว่า สมถวิปัสสนา.

¹⁵สงขปณทว เป็นสมาหารทวันทวสมาส

วิ. สงโฆ จ ปณทโว จ = สงขปณทว. สังข์ด้วย บัณเฑาะว์ ด้วย ชื่อว่า สังข์และบัณเฑาะว์.

ปตตจิวร เป็นสมาหารทวันทวสมาส

วิ. ปตฺโต จ จีวรณจ = ปตตจิวร. บาตรด้วย จีวรด้วย ชื่อว่า บาตรและจีวร.

หตถีสุสารถปตฺติก เป็นสมาหารทวันทวสมาส

วิ. หตฺถี จ อสุโส จ รโถ จ ปตฺติโก จ = หตถีสุสารถปตฺติก. ช้างด้วย ม้าด้วย รถด้วย คนเดินด้วย ชื่อว่า ช้างและม้าและรถและคนเดินทาง.

อสมาหารทวันทวสมาส มี อุ. อย่างนี้ :-

¹⁴จนุทิมสุริยา เป็นอสมาหารทวันทวสมาส

วิ. จนุทิมา จ สุริโย จ = จนุทิมสุริยา. พระจันทร์ด้วย พระอาทิตย์ด้วย ชื่อว่า พระจันทร์และพระอาทิตย์ ท.

³¹สมณพราหมณา เป็นอสมาหารทวันทวสมาส

²⁹ **อหฺมตฺตํ** เป็นอภัยยิภาวสมาส อุปสัคคปฺพกะ

วิ. **อตฺตานํ อหฺมตฺตํ-ติ** = **อหฺมตฺตํ**. (สิ่งใด) ย่อมเป็นไปทั้บ ซึ่งตน เหตุ นั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า ทั้บซึ่งตน.

นิบาตปฺพกะ มีนิบาตอยู่ข้างหน้า อ. เช่น :-

²⁷ **ยถาวุทฺตํ** เป็นอภัยยิภาวสมาส นิบาตปฺพกะ

วิ. **วุทฺตมานํ ปฏฺฐิปาณิ** = **ยถาวุทฺตํ**. ลำดับ แห่งคนเจริญแล้ว ท. ชื่อว่า ตามคนเจริญแล้ว.

¹⁸ **ยาวชีวํ** เป็นอภัยยิภาวสมาส นิบาตปฺพกะ

วิ. **ชีวสฺส ยตฺตโก ปริจฺเจโท** = **ยาวชีวํ**. กำหนด เพียงไร แห่งชีวิต ชื่อ ว่า เพียงไรแห่งชีวิต.

¹⁴ **ติโรปพฺพตํ** เป็นอภัยยิภาวสมาส นิบาตปฺพกะ

วิ. **ปพฺพตสฺส ติโร** = **ติโรปพฺพตํ**. ภายนอกแห่งภูเขา.

พหฺนกรํ เป็นอภัยยิภาวสมาส นิบาตปฺพกะ

วิ. **นกรสฺส พหิ** = **พหฺนกรํ**. ภายนอกแห่งเมือง.

²⁸ **อนฺโตปาสาทํ** เป็นอภัยยิภาวสมาส นิบาตปฺพกะ

วิ. **ปาสาทสฺส อนฺโต** = **อนฺโตปาสาทํ**. ภายในแห่งปราสาท.

¹³ **ปจฺฉาภตฺตํ** เป็นอภัยยิภาวสมาส นิบาตปฺพกะ

วิ. **ภตฺตสฺส ปจฺฉา** = **ปจฺฉาภตฺตํ**. ภายหลังแห่งภักตร.

อภัยยิภาวสมาสนี้ ต่างกันกับตฺปปริสฺสสมาส คือ ตฺปปริสฺสสมาสมิบทหลังเป็นประธาน ไม่ได้นิยมลิงค์และวจนะ ส่วนอภัยยิภาวสมาสมิบทหน้าเป็นประธานและเป็นอุปสัคและนิบาต บทหลังเป็นนปฺสกลิงค์เอกวจนะอย่างเดียว บางสมาสมิภาวการคล้ายกัมมธรรยสมาส มีวิเคราะห์ ว่า :-

²⁴ **เย เย วุทฺตมา** = **ยถาวุทฺตํ**. คนเจริญแล้ว ท. ไค ไค ชื่อว่า เจริญแล้วอย่างไร.

พหุพพิทิสมาส

¹³ **สมาสอีกอย่างหนึ่ง** มิบทอื่นเป็นประธาน ชื่อว่า **พหุพพิทิสมาส** ๆ นี้ มี ๕ อย่าง คือ

:-

ตุลยาธิกรณพหุพพิหิ ๑

ัญญจีอุปมาพหุพพิหิ ๑

น บุปพบท พหุพพิหิ ๑

ภินนาธิกรณพหุพพิหิ ๑

สหบุพพบทพหุพพิหิ ๑.

ตุลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

มี ๖ อย่าง ตามวิภัตติ คือ :-

ทุตียาพหุพพิหิ ๑

ตตียาพหุพพิหิ ๑

จตุตถิพหุพพิหิ ๑

ปัญจมีพหุพพิหิ ๑

ัญญจีพหุพพิหิ ๑

สัตตมีพหุพพิหิ ๑.

ทุตียาพหุพพิหิสมาส เอาบทที่เป็นทุตียาวิภัตติในวิเคราะห์ เป็นประธานแห่งบทสมาส
อย่างนี้ :-

³⁰ อากตสมโณ (อาราโม) เป็นทุตียาตุลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. ³⁷ อากตา สมณา ยํ โส อากตสมโณ (อาราโม). สมณะ ท. มาแล้ว ผู้
อารามใด อารามนั้น ชื่อว่า มีสมณะมาแล้ว.

รพฺพหฺลโต เป็นทุตียาตุลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. รพฺพหา ลตา ยํ โส รพฺพหฺลโต (รฺกฺโข). เครือวัลย์ ขึ้นแล้ว ผู้ต้นไม้ใด
ต้นไม้นั้น ชื่อว่า มีเครือวัลย์ขึ้นแล้ว.

สมฺปตฺตภิกฺขุ เป็นทุตียาตุลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. สมฺปตฺตา ภิกฺขุ ยํ โส สมฺปตฺตภิกฺขุ (อาวาโส). ภิกษุ ท. ถึงพร้อมแล้ว
ซึ่งอาวาสใด อาวาสนั้น ชื่อว่า มีภิกษุถึงพร้อมแล้ว.

ตตียาพหุพพิหิสมาส เอาบทที่เป็นตตียาวิภัตติในวิเคราะห์ เป็นประธานแห่งบทสมาส
อย่างนี้ :-

²² จิตินฺทริโย เป็นตตียาตุลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. ชิตานิ อินฺทฺริยานิ เยน โส จิตินฺทฺริโย (สมโณ). อินฺทฺริยํ ท. อันสมณะใด ชนแล้ว สมณะนั้น ชื่อว่า มีอินฺทฺริยอันชนแล้ว.

²¹ กตปฺลฺโย เป็นตติยาตุลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. กตํ ปฺลฺยํ เยน โส กตปฺลฺโย (ปฺริโส). บฺรฺหฺม อันบฺรฺหฺมใด ทำแล้ว บฺรฺหฺม นั้น ชื่อว่า มีบฺรฺหฺมอันทำแล้ว.

²⁰ อาหิตฺถิ เป็นตติยาตุลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. อาหิตํ อฺกฺกิ เยน โส อาหิตฺถิ (พฺราหฺมโณ). ไฟ อันพฺราหฺมณใด บูชาแล้ว พฺราหฺมณนั้น ชื่อว่า มีไฟอันบูชาแล้ว.

²⁹ อฺกฺยาหิตํ เป็นตติยาตุลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. อฺกฺกิ อาหิตํ เยน โส อฺกฺยาหิตํ (พฺราหฺมโณ). ไฟ อันพฺราหฺมณใด บูชาแล้ว พฺราหฺมณนั้น ชื่อว่า มีไฟอันบูชาแล้ว.

วิสปีโต เป็นตติยาตุลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. วิสํ ปิตํ เยน โส วิสปีโต (สโร). ยาพิชฺ อันลูกศรใด คืบแล้ว ลูกศร นั้น ชื่อว่า มียาพิชฺอันคืบแล้ว.

จตุตถิพหุพพิหิสมาส เอาบทที่เป็นจตุตถิวิภัตติในวิเคราะห์ เป็นประธานแห่งบทสมาส อย่างนี้ :-

²¹ ทินฺนฺสฺสฺโก (ราชา) เป็นจตุตถิตูลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. ทินฺโน สฺสฺโก ยสฺส โส ทินฺนฺสฺสฺโก (ราชา). ส่วย (นาคเรหิ อันชาวเมือง ท.) ถวายแล้ว แต่พระราชใด พระราชานั้น ชื่อว่า มีส่วยอันชาวเมือง ท. ถวายแล้ว.

²² กตทณฺฑกมฺโม (สิสฺโส) เป็นจตุตถิตูลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. กตํ ทณฺฑกมฺมํ ยสฺส โส กตทณฺฑกมฺโม (สิสฺโส). ทัณฺฑกกรรม (อันอาจารย์) ทำแล้ว แก่ศิษย์ใด ศิษย์นั้น ชื่อว่า มีทัณฺฑกกรรมอันอาจารย์ทำแล้ว.

³⁴ สณฺฆาตสํเวโก เป็นจตุตถิตูลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. สณฺฆาโต สํเวโก ยสฺส โส สณฺฆาตสํเวโก (ชโน). ความสังเวช เกิดพร้อมแล้ว แก่ชนใด ชนนั้น ชื่อว่า มีความสังเวชเกิดพร้อมแล้ว.

ปัญจมีพหุพพิหิสมาส เอาบทที่เป็นปัญจมีวิภัตติในวิเคราะห์ เป็นประธานแห่งบท
สมาส อย่างนี้ :-

นิคคตชโน เป็นปัญจมีตุลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. นิคคตา ชนา ยสฺมา โส นิคคตชโน (คาโม). ชน ท. ออกไปแล้ว จาก
บ้านใด บ้านนั้น ชื่อว่า มีชนออกไปแล้ว.

ปติตผลโล เป็นปัญจมีตุลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. ปติตานิ ผลานิ ยสฺมา โส ปติตผลโล (รุกโข). ผลไม้ ท. หล่นแล้ว
จากต้นไม้ใด ต้นไม้นั้น ชื่อว่า มีผลไม้หล่นแล้ว.

¹⁵**วितราโค** เป็นปัญจมีตุลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. วิโต ราโค ยสฺมา โส วิตราโค (ภิกฺขุ). รากะ ไปปราศแล้ว จากภิกษุ
ใด ภิกษุนั้น ชื่อว่า มีรากะไปปราศแล้ว.

ฉัญฐีพหุพพิหิสมาส เอาบทที่เป็นฉัญฐีวิภัตติในวิเคราะห์ เป็นประธานแห่งบทสมาส
อย่างนี้ :-

จีณาสโว เป็นฉัญฐีตุลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. จีณา อาสวา ยสฺส โส จีณาสโว (ภิกฺขุ). อาสวะ ท. ของภิกษุใด สิ้น
แล้ว ภิกษุนั้น ชื่อว่า มีอาสวะสิ้นแล้ว.

สนตจิตโต เป็นฉัญฐีตุลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. สนตํ จิตตํ ยสฺส โส สนตจิตโต (ภิกฺขุ). จิตของภิกษุใด ระวังแล้ว
ภิกษุนั้น ชื่อว่า มีจิตระวังแล้ว.

ฉินฺนหตฺโถ เป็นฉัญฐีตุลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. ฉินฺนา หตฺถา ยสฺส โส ฉินฺนหตฺโถ (ปฺริโส). มือ ท. ของบุรุษใด ขาด
แล้ว บุรุษนั้น ชื่อว่า มีมือขาดแล้ว.

หตฺถจฉินฺโน เป็นฉัญฐีตุลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. หตฺถา ฉินฺนา ยสฺส โส หตฺถจฉินฺโน (ปฺริโส). มือ ท. ของบุรุษใด ขาดแล้ว
บุรุษนั้น ชื่อว่า มีมือขาดแล้ว.

สัตตมีพหุพพิหิสมาส เอาบทที่เป็นสัตตมีวิภัตติในวิเคราะห์ เป็นประธานแห่งบท
สมาส อย่างนี้ :-

สมฺปนฺนสฺสโส เป็นสัตตมิตฺตยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. สมฺปนฺนานิ สฺสทานิ ยสฺมี โส สมฺปนฺนสฺสโส (ชนปโท). ข้าวกล้า ท. ในชนบทใด ถึงพร้อมแล้ว ชนบทนั้น ชื่อว่า มีข้าวกล้าถึงพร้อมแล้ว.

²⁵พหุพฺพทิกโก เป็นสัตตมิตฺตยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. พหุ พหุ นทียอ ยสฺมี โส พหุพฺพทิกโก (ชนปโท). แม่น้ำ ท. ในชนบทใด มาก ชนบทนั้น ชื่อว่า มีแม่น้ำมาก.

¹⁴จิตฺติริ เป็นสัตตมิตฺตยาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. จิตา ติริ ยสฺมี โส จิตฺติริ (ชโน). ศรี ตั้งอยู่แล้ว ในชนใด ชนนั้น ชื่อว่า มีศรีตั้งอยู่แล้ว.

ฉฺฉฐีอุปมาพหุพพิหิสมาส

³³สุวณฺณวณฺโณ เป็นฉฺฉฐีอุปมาพหุพพิหิสมาส

วิ. สุวณฺณสฺส วณฺโณ อิว วณฺโณ ยสฺส โส สุวณฺณวณฺโณ ภควา. วรรณะ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าใด เพียงดัง วรรณะ แห่งทอง พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่า มีวรรณะเพียงดังวรรณะแห่งทอง.

¹⁸พฺรหฺมสฺสโร เป็นฉฺฉฐีอุปมาพหุพพิหิสมาส

วิ. พฺรหฺมโน สโร อิว สโร ยสฺส โส พฺรหฺมสฺสโร ภควา. เสียง ของ พระผู้มีพระภาคเจ้าใด เพียงดัง เสียง แห่งพรหม พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่า มีเสียง เพียงดังเสียงแห่งพรหม.

น บุปฺพต พหุพพิหิสมาส

อสโม เป็น น บุปฺพต พหุพพิหิสมาส

วิ. ³⁶นตฺติ ตสฺส สโม-ติ อสโม. ผู้เสมอ ย่อมไม่มี แก่(พระผู้มีพระภาคเจ้า) นั้น เหตุนั้น (พระผู้มีพระภาคเจ้า)นั้น ชื่อว่า มีผู้เสมอหาไม่ได้ หรือไม่มีผู้เสมอ.

²¹อปฺปปฏิปุคฺคโล เป็น น บุปฺพต พหุพพิหิสมาส

วิ. นตฺติ ตสฺส ปฺปปฏิปุคฺคโล-ติ อปฺปปฏิปุคฺคโล. บุคคลเปรียบ ย่อมไม่มี แก่ท่าน เหตุนั้น (ท่าน) ชื่อว่า มีผู้เปรียบหาไม่ได้.

¹⁷อปฺตฺตโก เป็น น บุปฺพต พหุพพิหิสมาส

วิ. นตฺถิ ตสฺส ปุตุตา-ติ อปุตุตโก. บุตร ท. ของเขา ย่อมไม่มี เหตุนั้น (เขา) ชื่อว่า มีบุตรหาไม่ได้ หรือไม่มีบุตร.

ภินนาธิกรณพหุพพิหิสมาส

ในวิเคราะห์แห่งสมาสใด บททั้งหลายมีวิภัตติต่างกัน ท่านเรียกสมาสนั้นว่า ภินนาธิกรณพหุพพิหิสมาส มี อุ. อย่างนี้ :-

³⁴เอกรตฺติวาโส เป็นภินนาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. เอกรตฺติ วาโส อสฺสา-ติ เอกรตฺติวาโส. ความอยู่ ของเขา สิ้นคืนเดียว เหตุนั้น (เขา) ชื่อว่า มีความอยู่สิ้นคืนเดียว.

อฺรลฺโลโม เป็นภินนาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. อฺรลฺลิ โลมานิ ยสฺส โส อฺรลฺโลโม (พฺรหฺมโณ). คนที่อก ของพราหมณ์ใด (อตฺถิ มีอยู่) พราหมณ์นั้น ชื่อว่า มีคนที่อก.

¹⁶อลิหฺตฺโถ เป็นภินนาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. อลิ หตฺเถ ยสฺส โส อลิหฺตฺโถ (โยโห). คาบ (มี) ในมือ ของทหารใด ทหารนั้น ชื่อว่า มีคาบในมือ.

²⁸ฉตฺตปาณิ เป็นภินนาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. ฉตฺตํ ปาณิมฺหิ ยสฺส โส ฉตฺตปาณิ (ปฺริโส). ร่ม (มี) ในมือ ของบุรุษใด บุรุษนั้น ชื่อว่า มีร่มในมือ.

มณิกณฺโจ เป็นภินนาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. มณิ กณฺเฐ ยสฺส โส มณิกณฺโจ (นาคราชา). แก้ว (มี) ที่คอ ของนาคราชาใด นาคราชนั้น ชื่อว่า มีแก้วที่คอ.

อาวฺรหฺตฺถา เป็นภินนาธิกรณพหุพพิหิสมาส

วิ. อาวฺรธา หตฺถेषฺสฺ ยสฺส เต อาวฺรหฺตฺถา (โยธา). อาวุธ ท. (มี) ในมือ ท. ของทหาร ท. เหล่าใด ทหาร ท. เหล่านั้น ชื่อว่า มีอาวุธในมือ.

สหพพบทพหุพพิหิสมาส

²⁷ **สฺปฺตุโต** เป็นสหพพบท พหุพพิหิสมาส

วิ. สห ปฺตุเตน โย วตฺตตี-ติ สฺปฺตุโต ปิตา. ชนใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วยบุตร เหตุนั้น (โส ชโน ชนนั้น) ชื่อว่า เป็นไปกับด้วยบุตร (คือ) บิดา.

²⁸ **สราชิกา** เป็นสหพพบท พหุพพิหิสมาส

วิ. สห รณฺญา ยา วตฺตตี-ติ สราชิกา. บริษัทใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วย พระราชา เหตุนั้น (ธา ปริธา บริษัทนั้น) ชื่อว่า เป็นไปกับด้วยพระราชา.

³¹ **สมฺจฺเณรํ (จิตฺตํ)** เป็นสหพพบท พหุพพิหิสมาส

วิ. สห มจฺเณเรน ยํ วตฺตตี-ติ สมฺจฺเณรํ (จิตฺตํ). จิตใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วยความตระหนี่ เหตุนั้น (ตํ จิตฺตํ จิตนั้น) ชื่อว่า เป็นไปกับด้วยความตระหนี่.

พหุพพิหิสมาส มีสมาสอื่นเป็นท้อง มี อุ. อย่างนี้ :-

²³ **ปวตฺตติปฺปวรมฺมจกฺโก** เป็นตติยาตุลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส มี กัมมธารยะ อวธารณฺปพพบท และกัมมธารยะ วิเสสนพพพบท เป็นท้อง.

วิ. กัม. อว. ³⁶ **ธมฺโม เอว จกฺกํ = ฐมฺมจกฺกํ.** จักรคือธรรม.

กัม. วิ. **ปวํ ฐมฺมจกฺกํ = ปวรมฺมจกฺกํ.** ธรรมจักรบวร.

ค. พหุพ. **ปวตฺตติปฺปวรมฺมจกฺกํ เยน โส ปวรมฺมจกฺโก ภควา.** ธรรมจักรบวร อันพระผู้มีพระภาคเจ้าใด ให้เป็นไปแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่า มี ธรรมจักรบวรอันให้เป็นไปแล้ว.

คณฺฐมาลาทีหฺตฺตา (มนุสฺสา) เป็นฉัฏฐীগินนาธิกรณพหุพพิหิสมาส มีอสมาร ทวันทวสมาส และ ฉัฏฐีตุลยาธิกรณพหุพพิหิสมาส เป็นท้อง.

วิ. อ. ทวฺนทว. **คณฺโธ จ มาลา จ คณฺฐมาลา.** ของหอมและ ระเบียบ.

ฉัฏฐี. ตฺล. พหุพ. **ตา อาทโย เยสํ ตานิ คณฺฐมาลาทีนํ (วตฺถุณิ).** ของ หอมและระเบียบ ท. เหล่านั้น เป็นต้น ของวัตถุ ท. เหล่าใด วัตถุ ท. เหล่านั้น ชื่อว่า มี ของหอมและระเบียบเป็นต้น.

วิ. ฉัฏฐี. กิน. พหุพ.

คณฺฐมาลาทีนํ หตฺเตสุ เยสํ เต คณฺฐมาลาทีหฺตฺตา

(มนุสฺสา). (วัตฺถุ ท.) มีของหอมและระเบียบเป็นคั่น (มี) ในมือ ท. ของมนุษย์ ท. เหล่า
ใด มนุษย์ ท. เหล่านั้น ชื่อว่า มีวัตถุมีของหอมและระเบียบเป็นคั่นในมือ.

พหุพพิทิสมาสทั้งสี่ มีวิธีแจกด้วยวิภัตตินาม ตามลิงค์และการันต์ของตน.

----- จบสมาส -----

ตัทธิต

¹⁷ ปัจจยหมู่หนึ่ง เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เนื้อความย่อ สำหรับใช้แทนศัพท์ย่อคำพูดให้สั้นลง เรียกว่า ³⁸ตัทธิต ๆ นั้น ¹¹โดยสังเขป แบ่งเป็น ๓ อย่าง คือ :-

สามนุญตตัทธิต์ ๑

ภาวตัทธิต์ ๑

อพยยตัทธิต์ ๑.

³⁴ สามัญญตัทธิต แบ่งออกเป็น ๑๓ อย่าง คือ :-

โคตตตัทธิต์ ๑

ตรตยาทิตตัทธิต์ ๑

ราคาทิตตัทธิต์ ๑

ชาตาทิตตัทธิต์ ๑

สมุหตตัทธิต์ ๑

จानตตัทธิต์ ๑

พหุลตตัทธิต์ ๑

เสฏฐตตัทธิต์ ๑

ตทสสุตถิตตัทธิต์ ๑

ปกคิตตัทธิต์ ๑

สงขยาตตัทธิต์ ๑

ปุรณตตัทธิต์ ๑

วิภาคตตัทธิต์ ๑.

โคตตตัทธิต

²⁹ ในโคตตตัทธิต มีปัจจย ๘ ตัว คือ ณ ฌายน ฌาน ฌะย ฌิ ฌิก ฌว เณร.

³⁹ เมื่อลงปัจจยที่มี ณ ถ้าสระอยู่หน้าศัพท์เป็นรัสสะล้วน ๆ ไม่มีพยัญชนะสังโยคอยู่เบื้องหลังต้องพฤทธิ คือ ทิฆะ อ เป็น อา วิการ อิ เป็น เอ, อุ เป็น โอ เว้นไว้แต่

สระที่อยู่หน้าศัพท์เป็นรัสสะ มีพยัญชนะสังโยคอยู่เบื้องหลังหรือเป็นที่นะไม่ต้องพฤทธิ และ พยัญชนะ คือ ณ นั้น ต้องลบเสียคงไว้แต่สระที่ ณ อาศัยและพยัญชนะอื่น ๆ.

ศัพท์ที่ลง ณ ปัจจัย อย่างนี้ :-

วาสฺวโจ ลง ณ ปัจจัย ในโคตตตัทธิต

วิ. วาสฺวสุส อปจํ วาสฺวจ. เหล่ากอ แห่งวาสฺวฐะ ชื่อว่า วาสฺวฐะ.

โคตโม ลง ณ ปัจจัย ในโคตตตัทธิต

วิ. โคตมสุส อปจํ โคตโม. เหล่ากอ แห่งโคตมะ ชื่อว่า โคตมะ.

วสุเทโว ลง ณ ปัจจัย ในโคตตตัทธิต

วิ. วสุเทวสุส อปจํ วสุเทโว. เหล่ากอ แห่งวสุเทวะ ชื่อว่า วสุเทวะ.

ศัพท์ที่ลง ฌายน ปัจจัย อย่างนี้ :-

กจฺจายโน ลง ฌายน ปัจจัย ในโคตตตัทธิต

วิ. กจฺจสุส อปจํ กจฺจายโน. เหล่ากอ แห่งกัจจะ ชื่อว่า กัจจายนะ.

วจฺจายโน ลง ฌายน ปัจจัย ในโคตตตัทธิต

วิ. วจฺจสุส อปจํ วจฺจายโน. เหล่ากอ แห่งวัจจะ ชื่อว่า วัจจายนะ.

โมคฺคฺคฺลฺลายนโน ลง ฌายน ปัจจัย ในโคตตตัทธิต

วิ. โมคฺคฺคฺลฺลียา อปจํ โมคฺคฺคฺลฺลายนโน. เหล่ากอ แห่งนางโมคคัลลีสี่ ชื่อว่า โมคคัลลายนะ.

ศัพท์ที่ลง ฌาน ปัจจัย อย่างนี้ :-

กจฺจโน ลง ฌาน ปัจจัย ในโคตตตัทธิต

วิ. กจฺจสุส อปจํ กจฺจโน. เหล่ากอ แห่งกัจจะ ชื่อว่า กัจจานะ.

วจฺจโน ลง ฌาน ปัจจัย ในโคตตตัทธิต

วิ. วจฺจสุส อปจํ วจฺจโน. เหล่ากอ แห่งวัจจะ ชื่อว่า วัจจานะ.

โมคฺคฺคฺลฺลโน ลง ฌาน ปัจจัย ในโคตตตัทธิต

วิ. โมคฺคฺคฺลฺลียา อปจํ โมคฺคฺคฺลฺลโน. เหล่ากอ แห่งนางโมคคัลลีสี่ ชื่อว่า โมคคัลลานะ.

ศัพท์ที่ลง ฌเญย ปัจจัย อย่างนี้ :-

³⁴ ภาคิเญโย ลง ฌเญย ปัจจัย ในโคตตตัทธิต

วิ. ภากินิยา อปจํ ภากินิเยโย. เหล่ากอ แห่งพี่น้องหญิง ชื่อว่า ภากินิเย.
ยะ.

เวนเตโย ลง เณยุ ปัจจย ในโคตตตัทธิต

วิ. วินตยา อปจํ เวนเตโย. เหล่ากอ แห่งนางวินตา ชื่อว่า เวนเตยะ.

โรหิณียะ ลง เณยุ ปัจจย ในโคตตตัทธิต

วิ. โรหิณิยา อปจํ โรหิณียะ. เหล่ากอ แห่งนางโรหิณี ชื่อว่า โรหิณียะ.

ศัพท์ที่ลง ณ ปัจจย อย่างนี้ :-

ทกขิ ลง ณ ปัจจย ในโคตตตัทธิต

วิ. ทกขสฺส อปจํ ทกขิ. เหล่ากอ แห่งทักกะ ชื่อว่า ทักขิ.

วาสวิ ลง ณ ปัจจย ในโคตตตัทธิต

วิ. วสสฺส อปจํ วาสวิ. เหล่ากอ แห่งวสวะ ชื่อว่า วาสวิ.

วารุณิ ลง ณ ปัจจย ในโคตตตัทธิต

วิ. วรฺณสฺส อปจํ วารุณิ. เหล่ากอ แห่งวรณะ ชื่อว่า วารุณิ.

ศัพท์ที่ลง ณิก ปัจจย อย่างนี้ :-

³⁵สากยปฺตติโก ลง ณิก ปัจจย ในโคตตตัทธิต

วิ. สกยปฺตตสฺส อปจํ สากยปฺตติโก. เหล่ากอ แห่งบุตรแห่งสักกะ ชื่อว่า สากยปฺตติกะ.

นาฏปฺตติโก ลง ณิก ปัจจย ในโคตตตัทธิต

วิ. นาฏปฺตตสฺส อปจํ นาฏปฺตติโก. เหล่ากอ แห่งบุตรแห่งชนร่า ชื่อว่า นาฏปฺตติกะ.

เชนทตฺติโก ลง ณิก ปัจจย ในโคตตตัทธิต

วิ. ชินทตฺตสฺส อปจํ เชนทตฺติโก. เหล่ากอ แห่งบุตรแห่งชินทตตะ ชื่อว่า เชนทตฺติกะ.

ศัพท์ที่ลง ณว ปัจจย อย่างนี้ :-

โอปกโว ลง ณว ปัจจย ในโคตตตัทธิต

วิ. อุปกุสฺส อปจํ โอปกโว. เหล่ากอ แห่งอุปกุ ชื่อว่า โอปกวะ.

มานโว ลง ณว ปัจจย ในโคตตตัทธิต

วิ. มนุโน อปจัม มานโว. เหล่ากอ แห่งมนุ ชื่อว่า มานวะ.

ภคฺคโว ลง ณว ปัจจย ในโคตตตัทธิต

วิ. ภคฺคฺโน อปจัม ภคฺคโว. เหล่ากอ แห่งภคฺคฺ ชื่อว่า ภคฺควะ.

ศัพทํที่ลง ณร ปัจจย อย่างนี้ :-

เวรเวโร ลง ณร ปัจจย ในโคตตตัทธิต

วิ. วิธวาย อปจัม เวรเวโร. เหล่ากอ แห่งแม่มีาย ชื่อว่า เวรเวโร.

สามณโร ลง ณร ปัจจย ในโคตตตัทธิต

วิ. สมณฺสฺส อปจัม สามณโร. เหล่ากอ แห่งสมณะ ชื่อว่า สามณะระ.

ตรตยาทิตัทธิต

¹³ ในตรตยาทิตัทธิต มีปัจจย ๑ ตัว คือ ณิก.

ศัพทํที่ลง ณิก ปัจจย อย่างนี้ :-

¹² นาวโก ลง ณิก ปัจจย ในตรตยาทิตัทธิต

วิ. นาวาย ตรตี-ติ นาวโก (โย ชโน ชนใด). ย่อมข้าม ด้วยเรือ เหตุุนั้น (โส ชโน ชนนั้น) ชื่อว่า นาวิกะ (ผู้ข้ามด้วยเรือ).

²⁰ เตลิกํ ลง ณิก ปัจจย ในตรตยาทิตัทธิต

วิ. ติเลหิ สํสฺฐจํ โภชนํ เตลิกํ. โภชนะ ระคนพร้อมแล้ว ด้วยเมล็ดงา ท. ชื่อว่า เตลิกะ (ระคนแล้วด้วยงา).

²⁶ สากฺกฺโก ลง ณิก ปัจจย ในตรตยาทิตัทธิต

วิ. สกฺเณน จรตี-ติ สากฺกฺโก. ชนใด ย่อมเที่ยวไป ด้วยเกวียน เหตุุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า สากฺกิกะ (ผู้เที่ยวไปด้วยเกวียน).

¹⁵ ราชคฺคิโก ลง ณิก ปัจจย ในตรตยาทิตัทธิต

วิ. ราชคฺเค ชาโต ราชคฺคิโก. (ชน) เกิดแล้ว ในเมืองราชคฤห์ ชื่อว่า ราชคฺคิกะ (ผู้เกิดแล้วในเมืองราชคฤห์).

ตฺสฺมิ วสฺติ วา ราชคฺคิโก. อีกอย่างหนึ่ง (ชนใด) ย่อมอยู่ ในเมืองราชคฤห์นั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า ราชคฺคิกะ (ผู้อยู่ในเมืองราชคฤห์).

¹⁷ กายิกํ ลง ณิก ปัจจย ในตรตยาทิตัทธิต

วิ. กาเยน กตํ กมฺมํ กายิกํ. กรรม อันชนทำแล้ว ด้วยกาย ชื่อว่า กายิกะ (อันชนทำแล้วด้วยกาย).

ตสฺมี วา วตฺตตี-ติ กายิกํ. อีกอย่างหนึ่ง (ยํ กมฺมํ กรรมใด) ย่อม เป็นไป ในกายนั้น เหตุนั้น (ตํ กมฺมํ กรรมนั้น) ชื่อว่า กายิกะ (เป็นไปในกาย).

โทวาริโก ลง ฦก ปัจจย ในตรตยาทิตฺตทิต

วิ. ทฺวารเ นิยุตฺโต โทวาริโก.³⁶(ชน) ประกอบแล้ว ในประตุ ชื่อว่า โทวาริ กะ (ผู้ประกอบในประตุ).

²³สาธุณิโก ลง ฦก ปัจจย ในตรตยาทิตฺตทิต

วิ. สธุเณ หนฺตฺวา ชีวตี-ติ สาธุณิโก. (ชนใด) มา ซึ่งนก ท. เป็นอยู่ (เลี้ยง ชีวิต) เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า สาธุณิกะ (ผู้มาซึ่งนกเป็นอยู่).

²⁵สงฺฆิกํ ลง ฦก ปัจจย ในตรตยาทิตฺตทิต

วิ. สงฺฆิสฺส สนฺตํ สงฺฆิกํ (ยํ วตฺถุ ของใด). เป็นของมีอยู่ แห่งสงฆ์ (ตํ วตฺถุ ของนั้น) ชื่อว่า สงฺฆิกะ (ของมีอยู่แห่งสงฆ์).

อกฺขิโก ลง ฦก ปัจจย ในตรตยาทิตฺตทิต

วิ. อฺกฺเขน ทิพฺพตี-ติ อฺกฺขิโก. (ชนใด) ย่อมเล่น ด้วยสะกา เหตุนั้น (ชน นั้น) ชื่อว่า อักขิกะ (ผู้เล่นด้วยสะกา).

ราคาทิตฺตทิต

¹⁴ ในราคาทิตฺตทิต มีปัจจย ๑ ตัว คือ ฦ.

ศัพท์ที่ลง ฦ ปัจจย อย่างนี้ :-

³³กาสาวํ ลง ฦ ปัจจย ในราคาทิตฺตทิต

วิ. กสฺสเวน รตฺตํ วตฺถํ กาสาวํ. ฝ้า (อันบุคคล) ย่อมแล้ว ด้วยรสฝาด ชื่อ ว่า กาสาวะ (ฝ้าอันบุคคลย่อมแล้วด้วยรสฝาด).

มาหิสํ ลง ฦ ปัจจย ในราคาทิตฺตทิต

วิ. มหิสฺส อิทํ มํสํ มาหิสํ. เนื้อ นี้ ของกระบือ ชื่อว่า มาหิสะ (ของ กระบือ).

³¹มาคฺโช ลง ฦ ปัจจย ในราคาทิตฺตทิต

วิ. มกเช ชาโต มกโช. (ชน) เกิดแล้ว ในแวนแคว้นมกช ชื่อว่า มกชะ (ผู้เกิดแล้วในแวนแคว้นมกช).

ตลุมิ วสตี-ติ วา มกโช. อีกอย่างหนึ่ง (ชนใด) ย่อมอยู่ ในแวนแคว้นมกชนั้น เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มกชะ (ผู้อยู่ในแวนแคว้นมกช).

ตตร วา อิสสุโร มกโช. อีกอย่างหนึ่ง (ชน) เป็นอิสระ ในแวนแคว้นนั้น ชื่อว่า มกชะ (เป็นอิสระในแวนแคว้นมกช).

²⁶ กตติโก ลง ณ ปัจจัย ในราชาธิตัทธิต

วิ. กตติกาย นิยุตโต มาโส กตติโก. เดือน ประกอบ ด้วยฤกษ์กัตติกา ชื่อว่า กัตติกา (เดือนประกอบด้วยฤกษ์กัตติกา).

³⁰ เวยยากรณ์ ลง ณ ปัจจัย ในราชาธิตัทธิต

วิ. วุยากรณ์ อธิเต-ติ เวยยากรณ์. (ชนใด) ย่อมเรียน ซึ่งพยากรณ์ เหตุ นั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า เวยยากรณ์ะ (ผู้เรียนซึ่งพยากรณ์).

ชาตาธิตัทธิต

³⁰ ในชาตาธิตัทธิต มีปัจจัย ๓ ตัว คือ อิม อีย กีย.

ศัพท์ที่ลง อิม ปัจจัย อย่างนี้ :-

²⁰ ปุริโม ลง อิม ปัจจัย ในชาตาธิตัทธิต

วิ. ปุเร ชาโต ปุริโม. (ชน) เกิดแล้ว ในก่อน ชื่อว่า ปุริมะ (เกิดแล้วในก่อน).

ปุริโม ลง อิม ปัจจัย ในชาตาธิตัทธิต

วิ. มชฺเณ ชาโต มชฺณิโม. (ชน) เกิดแล้ว ในท่ามกลาง ชื่อว่า มัชฌิมะ (เกิดแล้วในท่ามกลาง).

¹¹ ปจฺฉิโม ลง อิม ปัจจัย ในชาตาธิตัทธิต

วิ. ปจฺฉา ชาโต ปจฺฉิโม. (ชน) เกิดแล้ว ในภายหลัง ชื่อว่า ปัจฉิมะ (เกิดแล้วในภายหลัง).

²⁹ ปุตฺติโม ลง อิม ปัจจัย ในชาตาธิตัทธิต

วิ. ปุตุโต อสฺส อตุถิ-ติ ปุตุติโม. บุตร ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีบุตร.

อนฺติโม ลง อีย ปัจจัย ในชาตาติตฺทริต

วิ. อนฺเต นิยุตุโต อนฺติโม. (ชน) ประกอบแล้ว ในที่สุด ชื่อว่า อันติมะ (ประกอบแล้วในที่สุด).

ศัพทํที่ลง อีย ปัจจัย อย่างนี้ :-

มนุสฺสชาติโย ลง อีย ปัจจัย ในชาตาติตฺทริต

วิ. มนุสฺสชาติยา ชาโต มนุสฺสชาติโย. (ชน) เกิดแล้ว โดยชาติ แห่งมนุษย์ ชื่อว่า มนุสฺสชาติยะ (เกิดแล้วโดยชาติแห่งมนุษย์).

อสฺสชาติโย ลง อีย ปัจจัย ในชาตาติตฺทริต

วิ. อสฺสชาติยา ชาโต อสฺสชาติโย. (สัตว์) เกิดแล้ว โดยชาติ แห่งม้า ชื่อว่า อสฺสชาติยะ (เกิดแล้วโดยชาติแห่งม้า).

³⁰ ปณฺทิตชาติโย ลง อีย ปัจจัย ในชาตาติตฺทริต

วิ. ปณฺทิตชาติยา ชาโต ปณฺทิตชาติโย. (ชน) เกิดแล้ว โดยชาติ แห่งบัณฑิต ชื่อว่า ปณฺทิตชาติยะ (เกิดแล้วโดยชาติแห่งบัณฑิต).

ปณฺทิตชาติ อสฺส อตุถิ-ติ วา ปณฺทิตชาติโย.

อีกอย่างหนึ่ง ชาติแห่งบัณฑิต ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีชาติแห่งบัณฑิต.

ศัพทํที่ลง กีย ปัจจัย อย่างนี้ :-

อนฺธกิโอ ลง อีย ปัจจัย ในชาตาติตฺทริต

วิ. อนฺธ นิยุตุโต อนฺธกิโอ. (ชน) ประกอบ ในความมืด ชื่อว่า ผู้ประกอบในความมืด.

สมุหัตถัตถิต

²⁷ ในสมุหัตถัตถิต มีปัจจัย ๓ ตัว คือ กณฺ ฌ ตา.

ศัพท์ที่ลง กณฺ ปัจจัย อย่างนี้ :-

²⁷ มานุสโก ลง กณฺ ปัจจัย ในสมุหัตถัตถิต

วิ. มนุสฺสานํ สฺมฺโห มานุสโก. ประชุม แห่งมนุษย์ ท. ชื่อว่า มานุสกะ (ประชุมแห่งมนุษย์ หรือหมู่แห่งมนุษย์).

มายุโร ลง กณฺ ปัจจัย ในสมุหัตถัตถิต

วิ. มยฺหรานํ สฺมฺโห มายุโร. ประชุม แห่งนกยูง ท. ชื่อว่า มายุระ (ประชุมแห่งนกยูง หรือฝูงแห่งนกยูง).

กาโปโต ลง กณฺ ปัจจัย ในสมุหัตถัตถิต

วิ. กโปตานํ สฺมฺโห กาโปโต. ประชุม แห่งนกพิราบ ท. ชื่อว่า กาโปตะ (ประชุมแห่งนกพิราบ หรือฝูงแห่งนกพิราบ).

ศัพท์ที่ลง ฌ ปัจจัย อย่างนี้ :-

²¹ มานุโส ลง ฌ ปัจจัย ในสมุหัตถัตถิต

วิ. มนุสฺสานํ สฺมฺโห มานุโส. ประชุม แห่งมนุษย์ ท. ชื่อว่า มานุสะ (ประชุมแห่งมนุษย์ หรือหมู่แห่งมนุษย์).

¹⁷ มายุโร ลง ฌ ปัจจัย ในสมุหัตถัตถิต

วิ. มยฺหรานํ สฺมฺโห มายุโร. ประชุม แห่งนกยูง ท. ชื่อว่า มายุระ (ประชุม แห่งนกยูง หรือฝูงนกยูง).

กาโปโต ลง ฌ ปัจจัย ในสมุหัตถัตถิต

วิ. กโปตานํ สฺมฺโห กาโปโต. ประชุม แห่งนกพิราบ ท. ชื่อว่า กาโปตะ (ประชุมแห่งนกพิราบ หรือฝูงแห่งนกพิราบ).

ศัพท์ที่ลง ตา ปัจจัย อย่างนี้ :-

³² คามตา ลง ตา ปัจจัย ในสมุหัตถัตถิต

วิ. คามานํ สฺมฺโห คามตา. ประชุม แห่งชาวบ้าน ท. ชื่อว่า คามตา (ประชุมแห่งชาวบ้าน).

²⁶ ชนตา ลง ตา ปัจจัย ในสมุหัตถัตถิต

วิ. ³⁵ชนานํ สมุโห ชนตา. ประชุม แห่งชน ท. ชื่อว่า ชนตา (ประชุมแห่งชน).

สหายตา ลง ตา ปัจจย ในสมุหัตถิต

วิ. สหายานํ สมุโห สหายตา. ประชุม แห่งสหาย ท. ชื่อว่า สหายตา (ประชุมแห่งสหาย).

ฐานัตถิต

ในฐานัตถิต มีปัจจย ๒ ตัว คือ อีย, เอยย.

ศัพท์ที่ลง อีย และ เอยย ปัจจย อย่างนี้ :-

มทนียํ ลง อีย ปัจจย ในฐานัตถิต

วิ. มทนสฺส จานํ มทนียํ. ที่ตั้ง แห่งความเมา ชื่อว่า มทนียะ (ที่ตั้งแห่งความเมา).

พฺนฺธนียํ ลง อีย ปัจจย ในฐานัตถิต

วิ. พนฺธนสฺส จานํ พนฺธนียํ. ที่ตั้ง แห่งความผูก ชื่อว่า พนฺธนียะ (ที่ตั้งแห่งความผูก).

โมจนียํ ลง อีย ปัจจย ในฐานัตถิต

วิ. โมจนสฺส จานํ โมจนียํ. ที่ตั้ง แห่งความแก้ ชื่อว่า โมจนียะ (ที่ตั้งแห่งความแก้).

³³ทสฺสนีโย ลง อีย ปัจจย ในฐานัตถิต

วิ. ทสฺสนํ อรหตี-ติ ทสฺสนีโย. (ชนใด) ย่อมควร ซึ่งความเห็น เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า ทสฺสนียะ (ผู้ควรซึ่งความเห็น หรือน่าดู).

¹⁹ปุชฺชนีโย ลง อีย ปัจจย ในฐานัตถิต

วิ. ปุชฺชนํ อรหตี-ติ ปุชฺชนีโย. (ชนใด) ย่อมควร ซึ่งบูชา เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า ปุชฺชนียะ (ผู้ควรซึ่งบูชา).

ปุชฺชนเอยโย ลง เอยย ปัจจย ในฐานัตถิต

วิ. ปุชฺชนํ อรหตี-ติ ปุชฺชนเอยโย. (ชนใด) ย่อมควร ซึ่งบูชา เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า ปุชฺชนเอยยะ (ผู้ควรซึ่งบูชา).

ทกฺขิณฺเญโย ลง **เอยฺย** ปัจจย ในฐานตัทธิต

วิ. **ทกฺขิณฺ** **อรหตี-ติ** **ทกฺขิณฺเญโย**. (ชนใด) ย่อมควร ซึ่งทกฺขิณา เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า ทกฺขิณฺเญยะ (ผู้ควรซึ่งทกฺขิณา).

อุปาทานิยํ ลง **อีย** ปัจจย ในฐานตัทธิต

วิ. **อุปาทานนํ** **หิตํ** **อุปาทานิยํ**. เกื้อกูล แก่อุปาทาน ท. ชื่อว่า อุปาทานิยะ (เกื้อกูลแก่อุปาทาน).

อุทริยํ ลง **อีย** ปัจจย ในฐานตัทธิต

วิ. **อุทเร** **ภวํ** **อุทริยํ**. (โกชนะ) มีในท้อง ชื่อว่า อุทริยะ (โกชนะมีในท้อง).

พหุลตัทธิต

¹⁵ ในพหุลตัทธิต มีปัจจย ๑ ตัว คือ **อาลฺ**.

อภิขมาลฺ ลง **อาลฺ** ปัจจย ในพหุลตัทธิต

วิ. **อภิขมา** **อสุส** **ปกติ** **อภิขมาลฺ**. ³⁶อภิขมา เป็นปรกติ ของชนนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีอภิขมาเป็นปรกติ.

อภิขมา **อสุส** **พหุลา** **วา** **อภิขมาลฺ**. อีกอย่างหนึ่ง อภิขมา ของชนนั้น มาก (ชนนั้น) ชื่อว่า มีอภิขมามาก.

¹⁵ **สีตาลฺ** ลง **อาลฺ** ปัจจย ในพหุลตัทธิต

วิ. **สีตํ** **อสุส** **ปกติ** **สีตาลฺ**. หนาว เป็นปรกติ ของประเทศนั้น (ประเทศนั้น) ชื่อว่า หนาวเป็นปรกติ.

สีตํ **เอตถ** **พหุลํ** **วา** **สีตาลฺ**. อีกอย่างหนึ่ง หนาว ในประเทศนั้น มาก (ประเทศนั้น) ชื่อว่า มีหนาวมาก.

²² **ทยาลฺ** ลง **อาลฺ** ปัจจย ในพหุลตัทธิต

วิ. **ทยา** **อสุส** **ปกติ** **ทยาลฺ**. ความเอ็นดู เป็นปรกติ ของชนนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีความเอ็นดูเป็นปรกติ.

ทยา **อสุส** **พหุลา** **วา** **ทยาลฺ**. อีกอย่างหนึ่ง ความเอ็นดู ของชนนั้น มาก (ชนนั้น) ชื่อว่า มีความเอ็นดูมาก.

เสฏฐัตถิต

³² ในเสฏฐัตถิต มีปัจจัย ๕ ตัว คือ **ตร ตม อียิสก อีย อิกฺข**.

ศัพท์ที่ลง **ตร** ปัจจัย อย่างนี้ :-

ปาปโตร ลง **ตร** ปัจจัย ในเสฏฐัตถิต

วิ. **สพฺเพ อิม ปาปา.** ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นปาป.
อยมิเมสํ วิเสเสน ปาโปติ **ปาปโตร.** ชนนี้ เป็นปาป โดยวิเศษ แห่งชน ท. เหล่านี้
เหตุนั้น (ชนนี้) ชื่อว่า ปาปตระ (เป็นบาปกว่า).

ปณฺทิตโตร ลง **ตร** ปัจจัย ในเสฏฐัตถิต

วิ. **สพฺเพ อิม ปณฺทิตา.** ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นบัณฑิต.
อยมิเมสํ วิเสเสน ปณฺทิตติ **ปณฺทิตโตร.** ชนนี้ เป็นบัณฑิต โดยวิเศษ แห่งชน ท.
เหล่านี้ เหตุนั้น (ชนนี้) ชื่อว่า บัณฑิตตระ (เป็นบัณฑิตกว่า).

หีนโตร ลง **ตร** ปัจจัย ในเสฏฐัตถิต

วิ. **สพฺเพ อิม หีนา.** ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นเลว.
อยมิเมสํ วิเสเสน หีนติ **หีนโตร.** ชนนี้ เป็นเลว โดยวิเศษ แห่งชน ท. เหล่านี้
เหตุนั้น (ชนนี้) ชื่อว่า หินตระ (เป็นคนเลวกว่า).

ปณฺธิตโตร ลง **ตร** ปัจจัย ในเสฏฐัตถิต

วิ. **สพฺเพ อิม ปณฺธิตา.** ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นคนประณีต.
อยมิเมสํ วิเสเสน ปณฺธิติ **ปณฺธิตโตร.** ชนนี้ เป็นคนประณีต โดยวิเศษ แห่งชน ท.
เหล่านี้ เหตุนั้น (ชนนี้) ชื่อว่า ปณฺธิตตระ (เป็นคนประณีตกว่า).

ศัพท์ที่ลง **ตม** ปัจจัย อย่างนี้ :-

ปาปตโม ลง **ตม** ปัจจัย ในเสฏฐัตถิต

วิ. **สพฺเพ อิม ปาปา.** ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นปาป.
อยมิเมสํ วิเสเสน ปาโปติ **ปาปตโม.** ชนนี้ เป็นปาป โดยวิเศษ แห่งชน ท. เหล่านี้
เหตุนั้น (ชนนี้) ชื่อว่า ปาปตมะ (เป็นบาปที่สุด).

ปณฺทิตตโม ลง **ตม** ปัจจัย ในเสฏฐัตถิต

วิ. สพฺเพ อิม ปณฺธิตา. ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นบัณฑิต.
อยมิเมตํ วิเสสณ ปณฺธิโตติ ปณฺธิตตโม. ชนนี้ เป็นบัณฑิต โดยวิเศษ แห่งชน ท. เหล่านี้ เหตุฉะนั้น (ชนนี้) ชื่อว่า บัณฑิตตมะ (เป็นบัณฑิตที่สุด).

หีนตโม ลง ตม ปัจจัย ในเสฏฐัตถิต

วิ. สพฺเพ อิม หีนา. ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นคนเลว.
อยมิเมตํ วิเสสณ หีนโนติ หีนตโม. ชนนี้ เป็นคนเลว โดยวิเศษ แห่งชน ท. เหล่านี้ เหตุฉะนั้น (ชนนี้) ชื่อว่า หีนตมะ (เป็นคนเลวที่สุด).

ปณฺธิตตโม ลง ตม ปัจจัย ในเสฏฐัตถิต

วิ. สพฺเพ อิม ปณฺธิตา. ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นคนประณีต.
อยมิเมตํ วิเสสณ ปณฺธิโตติ ปณฺธิตตโม. ชนนี้ เป็นคนประณีต โดยวิเศษ แห่งชน ท. เหล่านี้ เหตุฉะนั้น (ชนนี้) ชื่อว่า ปณฺธิตตมะ (เป็นคนประณีตที่สุด).

ศัพทํที่ลง อียิสฺสก ปัจจัย อย่างนี้ :-

ปาปียิสฺสโก ลง อียิสฺสก ปัจจัย ในเสฏฐัตถิต

วิ. สพฺเพ อิม ปาปา. ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นปาป.
อยมิเมตํ วิเสสณ ปาโปติ ปาปียิสฺสโก. ชนนี้ เป็นปาป โดยวิเศษ แห่งชน ท. เหล่านี้ เหตุฉะนั้น (ชนนี้) ชื่อว่า ปาปียิสฺสกะ (เป็นบาปกว่า).

ศัพทํที่ลง อีย ปัจจัย อย่างนี้ :-

ปาปิโย ลง อีย ปัจจัย ในเสฏฐัตถิต

วิ. สพฺเพ อิม ปาปา. ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นปาป.
อยมิเมตํ วิเสสณ ปาโปติ ปาปิโย. ชนนี้ เป็นปาป โดยวิเศษ แห่งชน ท. เหล่านี้ เหตุฉะนั้น (ชนนี้) ชื่อว่า ปาปิยะ (เป็นบาปกว่า).

กนฺนิโย ลง อีย ปัจจัย ในเสฏฐัตถิต

วิ. สพฺเพ อิม อปฺปา. ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง น้อย.
อยมิเมตํ วิเสสณ อปฺโปติ กนฺนิโย. ชนนี้ น้อย โดยวิเศษ แห่งชน ท. เหล่านี้ เหตุฉะนั้น (ชนนี้) ชื่อว่า กนฺนิยะ (น้อยกว่า).

เสยฺโย ลง อีย ปัจจัย ในเสฏฐัตถิต

วิ. สพฺเพ อิม ปสฺสจฺา. ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง ประเสริฐ.
อยมิมํ วิเสสณ ปสฺสจฺติ เสยฺโย. ชนนี้ ประเสริฐ โดยวิเศษ แห่งชน ท. เหล่านี้
เหตุ นั้น (ชนนี้) ชื่อว่า เสยยะ (ประเสริฐกว่า).

เชยฺโย ลง อีย ปัจจัย ในเสฏฐัตถิต

วิ. สพฺเพ อิม วุฑฺฒา. ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เจริญ. อยมิมํ วิเสสณ
วุฑฺฒติ เชยฺโย. ชนนี้ เจริญ โดยวิเศษ แห่งชน ท. เหล่านี้ เหตุ นั้น (ชนนี้) ชื่อ
ว่า เชยยะ (เจริญกว่า).

ศัพท์ที่ลง อิกฺข ปัจจัย อย่างนี้ :-

ปาปิกฺโข ลง อิกฺข ปัจจัย ในเสฏฐัตถิต

วิ. สพฺเพ อิม ปาปา. ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นปาป.
อยมิมํ วิเสสณ ปาโปติ ปาปิกฺโข. ชนนี้ เป็นปาป โดยวิเศษ แห่งชน ท. เหล่านี้
เหตุ นั้น (ชนนี้) ชื่อว่า ปาปิภูชะ (เป็นบาปที่สุด).

กนิฏฺโง ลง อิกฺข ปัจจัย ในเสฏฐัตถิต

วิ. สพฺเพ อิม อปฺปา. ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง น้อย.
อยมิมํ วิเสสณ อปโปติ กนิฏฺโง. ชนนี้ น้อย โดยวิเศษ แห่งชน ท. เหล่านี้
เหตุ นั้น (ชนนี้) ชื่อว่า กนิฏฐะ (น้อยที่สุด).

เสฏฺโง ลง อิกฺข ปัจจัย ในเสฏฐัตถิต

วิ. สพฺเพ อิม ปสฺสจฺา. ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง ประเสริฐ.
อยมิมํ วิเสสณ ปสฺสจฺติ เสฏฺโง. ชนนี้ ประเสริฐ โดยวิเศษ แห่งชน ท. เหล่านี้
เหตุ นั้น (ชนนี้) ชื่อว่า เสฏฐะ (ประเสริฐที่สุด).

เชฏฺโง ลง อิกฺข ปัจจัย ในเสฏฐัตถิต

วิ. สพฺเพ อิม วุฑฺฒา. ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เจริญ. อยมิมํ วิเสสณ
วุฑฺฒติ เชฏฺโง. ชนนี้ เจริญ โดยวิเศษ แห่งชน ท. เหล่านี้ เหตุ นั้น (ชนนี้) ชื่อ
ว่า เชฏฐะ (เจริญที่สุด).

ทศสัทธิตัทธิต

³³ ในทศสัทธิตัทธิต ³⁷ มีปัจจัย ๕ ตัว คือ วี ส สี อิก อี ร วนตุ มนตุ ณ.

ศัพท์ที่ลง วิ ปัจจัย อย่างนี้ :-

¹⁴ เมธาวิ ลง วิ ปัจจัย ในทศสัทธิตัทธิต

วิ. เมธา อสฺส อตฺถิ-ติ เมธาวิ. เมธา (ปัญญา) ของชนนั้น มีอยู่ เหตุ
นั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีเมธา.

³² มายาวิ ลง วิ ปัจจัย ในทศสัทธิตัทธิต

วิ. มายา อสฺส อตฺถิ-ติ มายาวิ. มายา ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชน
นั้น) ชื่อว่า มีมายา.

ศัพท์ที่ลง ส ปัจจัย อย่างนี้ :-

³³ สุเมธโส ลง ส ปัจจัย ในทศสัทธิตัทธิต

วิ. สุเมธา อสฺส อตฺถิ-ติ สุเมธโส. เมธาดี ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น
(ชนนั้น) ชื่อว่า มีเมธาดี.

ศัพท์ที่ลง สี ปัจจัย อย่างนี้ :-

³¹ ตปสี ลง สี ปัจจัย ในทศสัทธิตัทธิต

วิ. ตโป อสฺส อตฺถิ-ติ ตปสี. ตปะ (ความเพียรอันเผาบาป) ของชนนั้น มี
อยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีตปะ.

วิ. เตโช อสฺส อตฺถิ-ติ เตชสี. เช ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อ
ว่า มีเชช.

ศัพท์ที่ลง อิก ปัจจัย อย่างนี้ :-

ทณฺฑิโก ลง อิก ปัจจัย ในทศสัทธิตัทธิต

วิ. ทณฺโฑ อสฺส อตฺถิ-ติ ทณฺฑิโก. ไม้เท้า ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชน
นั้น) ชื่อว่า มีไม้เท้า.

อตุลิโก ลง อิก ปัจจัย ในทศสัทธิตัทธิต

วิ. อตุโธ อสฺส อตฺถิ-ติ อตุลิโก. ความต้องการ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น
(ชนนั้น) ชื่อว่า มีความต้องการ.

ศัพท์ที่ลง อี ปัจจัย อย่างนี้ :-

ทณฺที ลง อี ปัจจัย ในตทสสัตถิตัทธิต

วิ. ทณฺโท อสฺส อตฺถิ-ติ ทณฺที. ไม้เท้า ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีไม้เท้า.

สุชี ลง อี ปัจจัย ในตทสสัตถิตัทธิต

วิ. สุขํ อสฺส อตฺถิ-ติ สุชี. สุข ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีสุข.

โกถิ ลง อี ปัจจัย ในตทสสัตถิตัทธิต

วิ. โกโค อสฺส อตฺถิ-ติ โกถิ. โกาะ (สมบัติ) ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีโกคะ.

ศัพท์ที่ลง ร ปัจจัย อย่างนี้ :-

³⁷ มธุโร ลง ร ปัจจัย ในตทสสัตถิตัทธิต

วิ. มธุ อสฺส อตฺถิ-ติ มธุโร. น้ำผึ้ง ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีน้ำผึ้ง (มีรสหวาน).

มุขโร ลง ร ปัจจัย ในตทสสัตถิตัทธิต

วิ. มุขํ อสฺส อตฺถิ-ติ มุขโร. ปาก ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีปาก (คนปากกล้า).

ศัพท์ที่ลง วนฺตฺ ปัจจัย อย่างนี้ :-

³⁴ คุณฺวา ลง วนฺตฺ ปัจจัย ในตทสสัตถิตัทธิต

วิ. คุโณ อสฺส อตฺถิ-ติ คุณฺวา. คุณ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีคุณ.

ธฺนฺวา ลง วนฺตฺ ปัจจัย ในตทสสัตถิตัทธิต

วิ. ธฺนํ อสฺส อตฺถิ-ติ ธฺนฺวา. ทรัพย์ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีทรัพย์.

¹¹ ปณฺณฺวา ลง วนฺตฺ ปัจจัย ในตทสสัตถิตัทธิต

วิ. **ปญฺญา อสฺส อตฺถิ-ติ ปญฺญา.** ปัญญา ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีปัญญา.

²⁴ **ปญฺญา** ลง มนฺตุ ปัจจย ในตทสสัดติตทริต

วิ. **ปญฺญํ อสฺส อตฺถิ-ติ ปญฺญา.** บุญ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีบุญ.

ศัพท์ที่ลง มนฺตุ ปัจจย อย่างนี้ :-

อายุสฺมา ลง มนฺตุ ปัจจย ในตทสสัดติตทริต

วิ. **อายุ อสฺส อตฺถิ-ติ อายุสฺมา.** อายุ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีอายุ.

สติมา ลง มนฺตุ ปัจจย ในตทสสัดติตทริต

วิ. **สติ อสฺส อตฺถิ-ติ สติมา.** สติ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีสติ.

²⁹ **จกฺขุมา** ลง มนฺตุ ปัจจย ในตทสสัดติตทริต

วิ. **จกฺขุ อสฺส อตฺถิ-ติ จกฺขุมา.** จักขุ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีจักขุ.

ชฺหติมา ลง มนฺตุ ปัจจย ในตทสสัดติตทริต

วิ. **ชฺหติ อสฺส อตฺถิ-ติ ชฺหติมา.** ความโพลง ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีความโพลง.

(ปฺตฺติมา ชนมีบุตร ปาปีมา ชนมีบาป ลง อิมนฺตุ ปัจจย)

ศัพท์ที่ลง ณ ปัจจย อย่างนี้ :-

สทฺธโร ลง ณ ปัจจย ในตทสสัดติตทริต

วิ. **สทฺธา อสฺส อตฺถิ-ติ สทฺธโร.** ศรัทธา ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีศรัทธา.

มจฺเจโร ลง ณ ปัจจย ในตทสสัดติตทริต

วิ. **มจฺเจรํ อสฺส อตฺถิ-ติ มจฺเจโร.** ความตระหนี่ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น (ชนนั้น) ชื่อว่า มีความตระหนี่.

ปกติศัพท์

¹⁶ ในปกติศัพท์ มี ปัจจัย ๑ ตัว คือ มย.

²⁴ โสวณณมยฺ ลง มย ปัจจัย ในปกติศัพท์

วิ. สุวณฺณณ ปกฺคํ โสวณณมยฺ. (ภาชนํ ภาชนะ) อํนํบุคคล ทำแล้ว ด้วย
ทอง ชื่อว่า โสวณณมยะ (อํนํบุคคลทำแล้วด้วยทอง).

สุวณฺณณสุส วิกาโร วา โสวณณมยฺ. อีกอย่างหนึ่ง (ภาชนะ) เป็นวิการ
แห่งทอง ชื่อว่า โสวณณมยะ (เป็นวิการแห่งทอง).

มตฺติกามยฺ ลง มย ปัจจัย ในปกติศัพท์

วิ. มตฺติกาย ปกฺคํ มตฺติกามยฺ. (ภาชนํ ภาชนะ) อํนํบุคคล ทำแล้ว ด้วย
ดิน ชื่อว่า มตฺติกามยะ (อํนํบุคคลทำแล้วด้วยดิน).

มตฺติกาย วิกาโร วา มตฺติกามยฺ. อีกอย่างหนึ่ง (ภาชนะ) เป็นวิการแห่ง
ดิน ชื่อว่า มตฺติกามยะ (เป็นวิการแห่งดิน).

²⁹ อโยมยฺ ลง มย ปัจจัย ในปกติศัพท์

วิ. อยฺสา ปกฺคํ อโยมยฺ. (ภาชนํ ภาชนะ) อํนํบุคคล ทำแล้ว ด้วยเหล็ก
ชื่อว่า อโยมยะ (อํนํบุคคลทำแล้วด้วยเหล็ก).

อยฺโส วิกาโร วา อโยมยฺ. อีกอย่างหนึ่ง (ภาชนะ) เป็นวิการแห่งเหล็ก
ชื่อว่า อโยมยะ (เป็นวิการแห่งเหล็ก).

สังขยาศัพท์

¹⁵ ในสังขยาศัพท์ มีปัจจัย ๑ ตัว คือ ก.

ทฺวิกํ ลง ก ปัจจัย ในสังขยาศัพท์

วิ. เทว ปริมาณานิ อสฺสชาติ ทฺวิกํ. ปริมาณ ท. (เครื่องกำหนดนับ) ของ
วัตถุนั้น ๒ เหตุนั้น (วัตถุนั้น) ชื่อว่า มีปริมาณ ๒.

¹⁵ ติกํ ลง ก ปัจจัย ในสังขยาศัพท์

วิ. ตีณิ ปริมาณานิ อสฺสชาติ ติกํ. ปริมาณ ท. ของวัตถุนั้น ๓ เหตุนั้น
(วัตถุนั้น) ชื่อว่า มีปริมาณ ๓.

ปฺรณตฺถิต

¹⁵ ปฺรณตฺถิต ³⁵ มีปัจจัย ๕ ตัว คือ ดิย ถ ฐ ม อี.

ศัพท์ที่ลง ดิย ปัจจัย อย่างนี้ :-

ทฺตโย ลง ดิย ปัจจัย ในปฺรณตฺถิต

วิ. ทฺวินนํ ปฺรโณ ทฺตโย. (ชน) เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. ๒ ชื่อว่า ที่ ๒.

ตตโย ลง ดิย ปัจจัย ในปฺรณตฺถิต

วิ. ตินฺณํ ปฺรโณ ตตโย. (ชน) เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. ๓ ชื่อว่า ที่ ๓.

ศัพท์ที่ลง ถ ปัจจัย อย่างนี้ :-

จตุตฺโถ ลง ถ ปัจจัย ในปฺรณตฺถิต

วิ. จตุณฺนํ ปฺรโณ จตุตฺโถ. (ชน) เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. ๔ ชื่อว่า ที่ ๔.

ศัพท์ที่ลง ฐ ปัจจัย อย่างนี้ :-

²⁸ ฉฺฉโจ ลง ฐ ปัจจัย ในปฺรณตฺถิต

วิ. ฉฺฉนํ ปฺรโณ ฉฺฉโจ. (ชน) เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. ๖ ชื่อว่า ที่ ๖.

ศัพท์ที่ลง ม ปัจจัย อย่างนี้ :-

ปฺลจฺโหม ลง ม ปัจจัย ในปฺรณตฺถิต

วิ. ปฺลจฺณนํ ปฺรโณ ปฺลจฺโหม. (ชน) เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. ๕ ชื่อว่า ที่ ๕.

สฺสฺตฺโหม ลง ม ปัจจัย ในปฺรณตฺถิต

วิ. สฺสฺตฺนํ ปฺรโณ สฺสฺตฺโหม. (ชน) เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. ๗ ชื่อว่า ที่ ๗.

ศัพท์ที่ลง อี ปัจจัย อย่างนี้ :-

เอกาทสฺสี ลง อี ปัจจัย ในปฺรณตฺถิต

วิ. เอกาทสนฺนํ ปฺรณฺนี เอกาทสฺสี. (อิติ หึง) เป็นที่เต็ม แห่งหึงสาว ท. ๑๑ ชื่อว่า ที่ ๑๑.

ทฺวาทสฺสี ลง อี ปัจจัย ในปฺรณตฺถิต

วิ. ทวาทสนฺ ปฺรณํ ทวาทสี. (อิตฺถิ หนึ่ง) เป็นที่เต็ม แห่งหญิงสาว ท. ๑๑ ชื่อว่า ที่ ๑๑.

ในอิตฺถิลิงค์ ลง อี ปัจจัย ตั้งแต่ เอกาทส ถึง อฏฺฐาสน.

ทิวาโท หรือ ทิยาโท ลง ดิย ปัจจัย ในปฺรณตฺทริต

วิ. อทฺธเนน ทฺตติโย = ทิวาโท, ทิยาโท. ที่ ๒ ด้วยทั้งกึ่ง ชื่อว่า ทิวาทมะ หรือ ทิยัทมะ (ที่สองด้วยทั้งกึ่ง หมายถึง หนึ่งกับครึ่ง).

หรือ ³⁷ อทฺธเนเตยโย ลง ดิย ปัจจัย ในปฺรณตฺทริต

วิ. อทฺธเนน ตตติโย = อทฺธเนติโย, อทฺธเนเตยโย. ที่ ๓ ด้วยทั้งกึ่ง ชื่อว่า อัทธเนติยะ หรือ อัทธเนเตยยะ (ที่สามด้วยทั้งกึ่ง หมายถึง สองกับครึ่ง).

อทฺธนุาโท ลง ถ ปัจจัย ในปฺรณตฺทริต

วิ. อทฺธเนน จตฺตฺตฺโต = อทฺธนุาโท. ที่ ๔ ด้วยทั้งกึ่ง ชื่อว่า อัทธนุาทมะ (ที่ ๔ ด้วยทั้งกึ่ง หมายถึง สามกับครึ่ง).

อทฺธนปฺลฺโยโม ลง ม ปัจจัย ในปฺรณตฺทริต

วิ. อทฺธเนน ปฺลฺโยโม = อทฺธนปฺลฺโยโม. ที่ ๕ ด้วยทั้งกึ่ง ชื่อว่า อัทธนปฺลฺยอมะ หรือ ทิยัทมะ (ที่สองด้วยทั้งกึ่ง หมายถึง หนึ่งกับครึ่ง).

วิภาคตฺทริต

¹⁶ ในวิภาคตฺทริต มีปัจจัย ๒ ตัว คือ ฐา โส.

ศัพท์ที่ลง ฐา ปัจจัย อย่างนี้:-

เอกฐา ลง ฐา ปัจจัย ในวิภาคตฺทริต

วิ. เอเกน วิภาเคน เอกฐา. โดยส่วนเดียว ชื่อว่า เอกฐา.

ทฺวิฐา ลง ฐา ปัจจัย ในวิภาคตฺทริต

วิ. ทฺวิหิ วิภาเคหิ ทฺวิฐา. โดยส่วน ท. ๒ ชื่อว่า ทฺวิฐา.

ศัพท์ที่ลง โส ปัจจัย อย่างนี้:-

¹⁶ ปทโส ลง โส ปัจจัย ในวิภาคตฺทริต

วิ. ปเทน วิภาเคน ปทโส. โดยความจำแนก โดยบท ชื่อว่า ปทโส.

สฺสฺตฺตฺโตโส ลง โส ปัจจัย ในวิภาคตฺทริต

วิ. สฺสฺตฺเตน วิภาเคน สฺสฺตฺตฺโตโส. โดยความจำแนก โดยสูตร ชื่อว่า สฺสฺตฺตฺโตโส.

ภาวศัพท์

¹² ในภาวศัพท์ ⁴⁰ มีปัจจัย ๖ ตัว คือ ตุต ญ ตุตน ตา ณ ภูณ.

ศัพท์ที่ลง ตุต ปัจจัย อย่างนี้ :-

จนฺตตํ ลง ตุต ปัจจัย ในภาวศัพท์

วิ. จนฺตสฺส ภาโว จนฺตตํ. ความเป็น แห่งพระจันทร์ ชื่อว่า จันทตตะ.

²⁸ มนุสฺสตตํ ลง ตุต ปัจจัย ในภาวศัพท์

วิ. มนุสฺสสฺส ภาโว มนุสฺสตตํ. ความเป็น แห่งมนุษย์ ชื่อว่า มนุษยัตตะ.

²² ทณฺฑิตตํ ลง ตุต ปัจจัย ในภาวศัพท์

วิ. ทณฺฑิตโน ภาโว ทณฺฑิตตํ. ความเป็น แห่งคนมีไม้เท้า ชื่อว่า ทณฺฑิตตะ.

ปาจกตตํ ลง ตุต ปัจจัย ในภาวศัพท์

วิ. ปาจกสฺส ภาโว ปาจกตตํ. ความเป็น แห่งคนหุง ชื่อว่า ปาจักตตะ.

นีลตตํ ลง ตุต ปัจจัย ในภาวศัพท์

วิ. นีลสฺส ภาโว นีลตตํ. ความเป็น แห่งของเขียว ชื่อว่า นีลตตะ.

ศัพท์ที่ลง ญ ปัจจัย อย่างนี้ :-

¹⁵ ปณฺฑิตจํ ลง ญ ปัจจัย ในภาวศัพท์

วิ. ปณฺฑิตสฺส ภาโว ปณฺฑิตจํ. ความเป็น แห่งบัณฑิต ชื่อว่า ปณฺฑิจจะ.

¹³ โกสฺสลํ ลง ญ ปัจจัย ในภาวศัพท์

วิ. โกสฺสสฺส ภาโว โกสฺสลํ. ความเป็น แห่งคนฉลาด ชื่อว่า โกสฺสละ.

¹⁷ สามญฺญํ ลง ญ ปัจจัย ในภาวศัพท์

วิ. สามญฺยสฺส ภาโว สามญฺญํ. ความเป็น แห่งสมณะ ชื่อว่า สามญฺญะ.

²¹ โสหฺขํ ลง ญ ปัจจัย ในภาวศัพท์

วิ. สุกฺกสฺส ภาโว โสหฺขํ. ความเป็น แห่งเพื่อน (คนมีใจดี) ชื่อว่า โสหฺข

ชะ.

²⁷ โปริสํ ลง ญ ปัจจัย ในภาวศัพท์

วิ. ปุริสสฺส ภาโว โปริสํ. ความเป็น แห่งบุรุษ ชื่อว่า โปริสสะ.

เนปกํ ลง ญ ปัจจัย ในภาวศัพท์

วิ. นิปกสฺส ภาวो เนปโก. ความเป็น แห่งคนมีปัญญา (รักษาไว้ซึ่งตน) ชื่อว่า เนปิกะ.

โอปมฺมํ ลง ญฺย ปัจจย ในภาวตัทธิต

วิ. อุปมาย ภาวो โอปมฺมํ. ความเป็น แห่งอุปมา ชื่อว่า โอปัมมะ.

ศัพท์ที่ลง ตฺตน ปัจจย อย่างนี้ :-

ปฺลุชฺชนตฺตนํ ลง ตฺตนํ ปัจจย ในภาวตัทธิต

วิ. ปฺลุชฺชนสฺส ภาวो ปฺลุชฺชนตฺตนํ. ความเป็น แห่งปฺลุชชน ชื่อว่า ปฺลุชชนัตตนะ.

เวทนตฺตนํ ลง ตฺตนํ ปัจจย ในภาวตัทธิต

วิ. เวทนาย ภาวो เวทนตฺตนํ. ความเป็น แห่งคนมีเวทนา ชื่อว่า เวทนัตตนะ.

ศัพท์ที่ลง ตา ปัจจย อย่างนี้ :-

จนฺทตฺตํ ลง ตา ปัจจย ในภาวตัทธิต

¹⁹มฺหฺมุตฺตา ลง ตา ปัจจย ในภาวตัทธิต

วิ. มฺหฺมฺโน ภาวो มฺหฺมฺมุตฺตา. ความเป็น แห่งความอ่อน (คนใจอ่อน) ชื่อว่า มฺหฺมุตฺตา.

นิทฺทารมตา ลง ตา ปัจจย ในภาวตัทธิต

วิ. นิทฺทารมสฺส ภาวो นิทฺทารมตา. ความเป็น แห่งคนมีความหลับเป็น ที่มายนิด ชื่อว่า นิทฺทารมตา.

สหายตา ลง ตา ปัจจย ในภาวตัทธิต

วิ. สหายสฺส ภาวो สหายตา. ความเป็น แห่งสหาย ชื่อว่า สหายตา.

ศัพท์ที่ลง ญฺย ปัจจย อย่างนี้ :-

เวสมํ ลง ญฺย ปัจจย ในภาวตัทธิต

วิ. วิสมสฺส ภาวो เวสมํ. ความเป็น แห่งของเสมอปราศ (ไม่เสมอ) ชื่อว่า เวสมะ.

โสจํ ลง ญฺย ปัจจย ในภาวตัทธิต

วิ. สฺสฺจโน ภาวो โสจํ. ความเป็น แห่งของสะอาด ชื่อว่า โสจะ.

มทฺทวํ ลง ณ ปัจจย ในภาวตัทธิต

วิ. มุทฺทโน ภาโว มทฺทวํ. ความเป็น แห่งความอ่อน ชื่อว่า มัททวะ.

ศัพท์ที่ลง กุณ ปัจจย อย่างนี้ :-

²⁴รามณียกํ ลง กุณ ปัจจย ในภาวตัทธิต

วิ. รามณียสฺส ภาโว รามณียกํ. ความเป็น แห่งของอันบุคคลพึงยินดี ชื่อว่า รามณียกะ.

มานุญญกํ ลง กุณ ปัจจย ในภาวตัทธิต

วิ. มนุญญสฺส ภาโว มานุญญกํ. ความเป็น แห่งของที่เป็นที่พอใจ ชื่อว่า มานุญญกะ.

ในสัททณินิ ลง ฌย ฌย พย ปัจจย

เช่น :- วิริยํ ความเป็นผู้กล้า (ความเพียร).

อาลสิยํ ความเป็นผู้เกียจคร้าน.

โสจเจยฺยํ ความเป็นของสะอาด.

ทาสพฺยํ ความเป็นทาส.

อพยฺยตัทธิต

¹⁶ ในอพยฺยตัทธิต มีปัจจย ๒ ตัว คือ ธา ถํ,

ยธา ลง ธา ปัจจย ในอพยฺยตัทธิต

วิ. โย ปกาโร = ยธา ประการใด.

ตธา ลง ธา ปัจจย ในอพยฺยตัทธิต

วิ. โส ปกาโร = ตธา ประการนั้น.

ยธา ลง ถํ ปัจจย ในอพยฺยตัทธิต

วิ. โก ปกาโร = ถํ ประการไร.

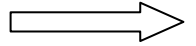
กถํ ลง ถํ ปัจจย ในอพยฺยตัทธิต

วิ. อยํ ปกาโร = ยธา ประการนี้ เป็นต้น.

----- จบตัทธิต -----

ความหมายของเลขย่อโดยสังเขป
เพื่อบ่งบอก การออกข้อสอบของปีนั้น ๆ

หน้า	ความหมาย	หน้า	ความหมาย
1	38 = 2538. 41= 2541. 24 = 2524	30	25=2525. 40=2540. 30=2530. 29=2529.
2	25 = 2525,2522. 35=2535,2533. 30=2530,2511,2523,2527.	31	14=2514. 15=2515.
3	36=2536,2512,2519,2523,2524,2525,2526,2527,2530 39=2539,2517,2535,2539,2540. 40=2540.	33	12=2512,2542. 37=2537.
4	16=2516. 25=2525, 2523.	35	29=2529,2522,2525. 33=2533.
5	24=2524, 2513,2524,2534. 29=2529. 25= 2525,2515,2518,2525,2542. 33=2533. 30=2530,2518. 29= 2529. 26=2526,2517. 37=2537,2533.	36	12=2512.
6	33=2533. 20=2520. 34=2534. 30=2530.	37	17=2517.
7	22=2522. 17=2517. 27=2527,2511,2521. 28=2528,2521. 23=2523,2512.	38	22=2522.
8	23=2523.42= 2542. 12=2512. 30=2530. 26=2526, 2542. 17=2517,2515.	41	19=2519. 33=2533. 38=2538. 30=2530.
9	29=2529. 22=2522.	42	38=2538. 27=2527. 28=2528. 27=2527.
10	18=2518. 31=2531,2514,2516, 2521,2525,25257,2541.	43	30=2530. 27=2527. 27=2527. 30=2530. 19=2519.
11	41=2541. 30=2530,2519,2518.	44	28=2528.
12	40=2540. 40=2540.	45	38=2538. 17=2517. 23=2523.
13	30=2530. 31=2531. 37=2537.	46	26=2526. 17=2517.
14	35=2535. 31=2531. 20=2520. 27=2527. 40=2540. 28=2528. 27=2527. 35=2535. 37=2537. 20=2520. 40=2540,2526.	48	32=2532,2577. 38=2538. 34=2534,2521,2527. 11=2511. 21=2521. 15=2515. 15=2515.
15	41=2541. 20=2520. 20=2520. 35=2535. 21=2521.	49	13=2513. 15=2515. 22=2522,2512. 12=2512. 16=2516. 11=2511.
16	35=2535. 38=2538. 35=2535. 40=2540,2539. 31=2531,2539. 39=2539.	50	36=2536. 33=2533. 40=2540. 35=2535. 35=2535.
23	13=2513.	51	36=2536. 29=2529. 36=2536. 28=2528. 36=2536. 36=2536. 29=2529. 36=2536. 30=2530. 40=2540. 36=2536. 36=2536.
24	20=2520. 36=2536,2518.	52	17=2517. 17=2517. 28=2528. 26=2526,2542.
25	13=2513. 26=2526.	53	23=2523. 23=2523. 23=2523. 23=2523. 31=2531. 23=2523.
26	21=2521. 16=2516.	54	23=2523. 23=2523. 30=2530. 23=2523. 23=2523. 31=2531.
27	16=2516. 27=2527,2516. 31=2531.	55	24=2524,2514. 37=2537. 37=2537. 31=2532. 30=2530,2524,2527. 40=2540.
28	15=2515. 37=2537. 34=2534. 32=2532. 26=2526.	56	30=2530. 28=2528. 29=2529. 31=2531. 24=2524. 27=2527. 25=2525. 28=2528. 21=2521. 29=2529.
		57	20=2520. 27=2527,2520. 21=2521. 29=2529.
		59	34=2534. 38=2538. 35=2535. 13=2513. 13=2513.
		60	13=2513. 13=2513. 13=2513. 12=2512.

หน้า	ความหมาย	หน้า	ความหมาย
61	31=2531. 12=2512. 36=2536. 34=2534. 32=2532.	86	17=2517. 34=2534,2517. 16=2516. 28=2528.
62	35=2535. 33=2533,2528. 23=2523. 20=2520.		16=2516. 27=2527.
	32=2532. 40=2540,2526. 34=2534. 34=2534.	87	28=2528,2517,2526. 31=2531,2522. 23=2523.
63	36=2536,2525. 28=2528. 22=2522. 37=2537.		36=2536,2535.
	32=2532. 17=2517. 26=2526,2521.	88	17=2517. 38=2538. 11=2511. 34=2534,2511.
64	40=2540,2516. 31=2531. 31=2531,2529.		29=2529,2523,2525. 39=2539.
	30=2530. 28=2528. 21=2521. 27=2527. 36=2536.	89	34=2534.
65	23=2523. 30=2530. 29=2529. 24=2524,2518.	90	35=2535.
	29=2529. 17=2517. 14=2514.	91	13=2513. 12=2512. 20=2520. 26=2526. 15=2515.
66	18=2518. 40=2540,2520,2522. 27=2527.		17=2517.
68	33=2533,2522.	92	36=2536,23=2523. 25=2525,2521. 14=2514.
69	23=2523.		33=2533,2514. 31=2531.
73	18=2518. 38=2538,2529,2534. 11=2511.	93	26=2526. 30=2530,30=2530. 20=2520. 11=2511.
	37=2537,2519. 37=2537,2531. 32=2532.		29=2529.
74	19=2519. 11=2511. 32=2532. 28=2528. 19=2519.	94	30=2530,27=2527,2542. 27=2527. 21=2521.
75	15=2515. 30=2530. 29=2529. 30=2530.	95	17=2517,32=2532. 26=2526. 35=2535.
76	26=2526. 28=2528. 37=2537,2512. 17=2517,2516.	96	33=2533. 19=2519,15=2515. 36=2536. 15=2515.
	15=2515.	97	22=2522,32=2532.
77	35=2535. 39=2539. 37=2537. 27=2527. 16=2516.	100	33=2533. 37=2537,2536. 14=2514. 32=2532.
78	31=2531. 14=2514.		33=2533. 31=2531.
79	27=2527,2518,33=2533,13=2513,13=2513,15=2515.	101	37=2537. 34=2534.
80	14=2514. 31=2531,40=2540. 30=2530,2512.	102	11=2511. 24=2524. 29=2529.
	16=2516.	103	16=2516. 24=2524. 29=2529. 15=2515. 15=2515.
81	36=2536,2525,2530. 20=2520. 29=2529.	104	15=2515. 35=2535. 28=2528.
	27=2527,2524,18=2518,14=2514,28=2528,13=2513.	105	37=2537. 16=2516,16=2516.
82	24=2524. 13=2513,30=2530. 37=2537.	106	12=2512. 40=2540. 28=2528. 22=2522.
83	22=2522. 21=2521,2542. 20=2520.		15=2515. 13=2513. 17=2517. 21=2521. 27=2527.
	29=2529. 21=2521. 22=2522.	107	19=2519. 24=2524.
84	34=2534. 15=2515.	108	16=2516.
85	25=2525. 14=2514. 33=2533,2524. 18=2518.		
	36=2536. 21=2521.		

จุดใหญ่ของปัญญา คือการศึกษาอย่างแตกฉาน

เมื่อรู้แล้วเข้าใจ จงวางไว้อยู่ตรงนั้น.

ออกแบบปก โดย

พระสมชาย ขนฺติสรโณ